

**ҲОЖИАҚБАР
Ш А Й Х О В**

**Т О Ҳ И Р
Ҳ О Б И Л О В**

**Илмий-
фантастик
ҳикоялар
ва қисса**

Ўзбекистон ЛКСМ
Марказий Комитети
„Ёш гвардия“
нашриёти
Тошкент — 1972

□ □

7

—

С

Э

Р

□ □

Ҳожиакбар Шайхов — инженер, Тоҳир Ҳобилов — журналист. Лекин уларнинг муштарак томонлари кўп. Улар тенгқур. Ҳар иккови ҳам илмий-фантастика ва саргузаштга қизиқади. Ушбу мавзуда бир неча йилдан бери ижод қилишади.

Мана, энди улар ўзларининг энг яхши қисса ва ҳикояларини биргаликда Сизнинг эътиборингизга ҳавола қиляптилар.

ХОЖИАКБАР ШАЙХОВ

Ҳикоялар

7-СЭР кишини ҳайратда қолдирарли даражада доно ва ақлли эди. Зеҳни шундай ўткир эдики, юзлаб, ҳатто, минглаб рақамларни эслаб қолиши учун унга бу рақамларни бир секундча кўрсатиб туришнинг ўзи кифоя қиларди. Мураккаб физик-математик масалаларни қийналмасдан бир зумдаёқ ечиб ташлар, чигал проблемаларни ҳал қилиш ҳам чўт эмас эди унга.

Фарҳоднинг дадаси Ислом ака ихтиро қилган бу машина сиртқи кўринишидан қоматдор ўн олти яшар болани эслатарди. Ислом ака бир қанча китоблар ёзган. У бундан олдин ҳам мана шундай машиналардан олтитасини бунёд этган, бироқ уларнинг ҳаммаси ҳам 7-СЭРдай мукамал эмасди. Яъни бири-

□ □

7

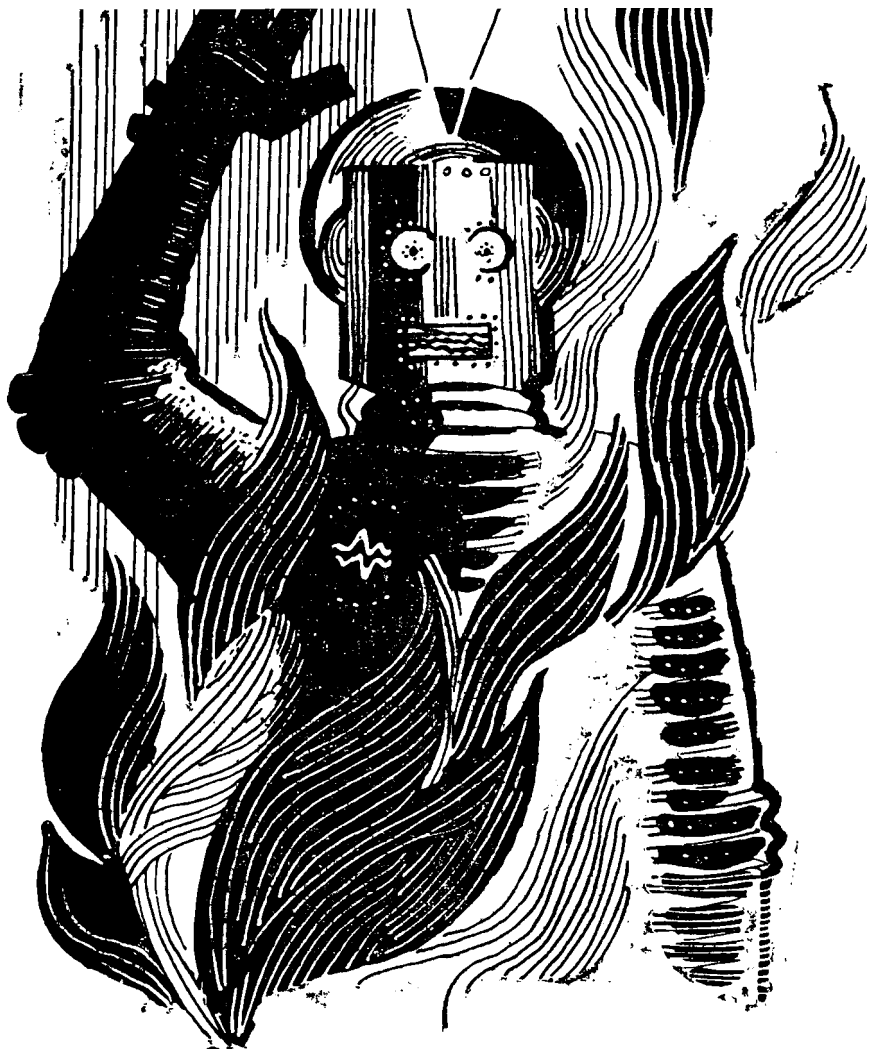
□

С

Э

Р

□ □

нинг оёқ-қўллари ноқулай бўлиб, эркин ҳаракат қилишига имкон бермаса, бири берилган масалани жуда узоқ муддатда ҳал қиларди. Бири ҳаддан ташқари маҳмадона бўлиб, ҳар нарсага аралашаверса, бири ўзининг сиркаси сув кўтармаслиги билан олимнинг жиғига тегарди... Шунинг учун ҳам у бу машиналарнинг ҳаммасидан воз кечиб, уларнинг оригинал ва хийла мукамал конструкциясини ишлаб чиқди. Бу олимнинг мазкур соҳадаги еттинчи иши бўлгани сабабли у машинага 7-СЭР, яъни «еттинчи силжувчи электрон робот» деб ном берди.

Шундай қилиб, олим ҳузурида янги машина иш олиб бора бошлади.

СЭРнинг оёқлари Буратиноники сингари ихчам ва чайир эди. Гавдаси катта яшиқдан иборат бўлиб, ичи радиолампалар, яримўтказгич ва турли диэлектрик асбобларга тўлиб кетганди. Роботнинг боши вазифасини ҳам бир жуфт тешикчалари бор кичик ва ихчамгина яшиқ бажарар, бу тешикчаларда жойлашган катта-катта кўзлари эса, гавҳардан эди.

Машина ишлаётган пайтда бу кўзлар ғоятда гўзал ҳаво ранг-бинафша нурлар таратиб, порлаб турарди.

Шуниси характерли эдики, робот одамлар билан баҳслашишни жуда-жуда яхши кўрарди, иложи бўлса бутун вақтини мунозаралар билан ўтказишга ҳам тайёр эди. Бироқ бунақа баҳслашишлар қаёқда дейсиз унга. Олим ўз роботи билан жуда қатъий муомала қилар, фақат зарур бўлгандагина уни ишга солиб, қолган пайтларда кўксидagi «Выкл» деб ёзилган қизил тугманни босиб, «ўчириб» қўярди. Ортиқча майда гапларга тоби йўқ эди олимнинг. Ислом аканинг жажжи ўғли Фарҳодгина СЭРнинг бирдан-бир овунчоғи ва суҳбатдоши эди. У Ислом аканинг суюкли ўғли бўлганиданми, ҳар қалай олим унинг ўз иш кабинетига киришини таъқиқла-

мас, тўғрироғи ҳар куни ўз назорати остида ўн беш минут робот билан суҳбат қилишга унга ижозат берарди.

— Салом, менинг жажжи паҳлавоним! — дерди робот майин хириллаган овозда Фарҳод қошига келганида. Шунда ичидан алланарсаларнинг секингина шилдирагани эшитиларди.

— Салом, СЭРжон,— дерди Фарҳод, кейин роботга кўчадаёқ тайёрлаб келган биринчи саволини берарди:— Бугун боғчада жуда қизиқ ўйин ўйнадик. Номи «Капитан Грант болалари» деб аталади. Айт-чи, сен ҳам шунақа ўйин ўйнаганмисан?

Фақат техника билимларидангина хабардор бўлган робот бу «ғалати» саволдан таажжубга тушиб:

— Ўйин деяпсанми?— дерди.— Классик механикада ҳам, олий математикада ҳам ва умумий физика-химия курсида ҳам «ўйин» деган назария ёҳуд шу номдаги термин йўқ. Буни яхши биламан. Аммо гранит дединг, бу саволингга жавоб беришим мумкин. Гранит бу...

Шундай қилиб, берилаётган савол талаффузида ғоятда аниқликни талаб қилувчи робот гранит ҳақида болага чорак соатча илҳом билан лекция ўқишга тушиб кетарди. Фарҳод, гарчи унинг кўп гапларига тушунмасида, жимгина қулоқ солиб ўтираверарди. Ўзи одати шунақа эди унинг, биров сўзлаётганида сира гапини бўлмасди.

Кунларнинг бирида Фарҳод робот истиқомат қиладиган хонага биров қувлагандай шошилиб кирди. Ислон ака институтда иш билан бўлиб ҳали уйга қайтмаган эди. Боланинг қорасариқдан келган хушбичим чеҳраси ва катта қўй кўзларида ҳаяжон ифодаси бор эди. Кира солиб СЭРни «тирилтирди-да», саломлашмасданоқ гап бошлаган эди, робот эътибор ҳам бермай, аввал ингичка темир қўлларини жаранглатиб керишди, сўнг одатдагича овоз билан:

— Салом, менинг жажжи паҳлавоним! — деб хитоб қилди.

— Биласанми, СЭРжон, бугун мен боғчадан қайта-ётиб, иккита бола, водород ундай, водород бундай,— деб тортишаётганини кўрдим. Билмайсанми, водород нима?

— Водород дедингми? Яхши, гапириб бераман. Водород — бу рангсиз ва ҳидсиз элемент. У дунёда энг енгил газ бўлиб, ҳаво ундан деярли ўн беш марта оғирроқдир. Водород... Кел, яхшиси сенга унинг қандайлигини тажрибада кўрсата қолай.

Робот болани лаборатория бурчагига қўйилган катагина қизил баллон томон бошлади. Ислон ака ичига водород тўлдирилган бу баллонни аллақайси заводдан, олиб бораётган илмий иши учун яқиндагина келтирган эди.

Машина болага баллоннинг мурватини бураб очишни буюрди-да, ўзи бидирлаганича гапида давом этди:

— Хў-ўш, водород ғоятда чиройли кўкимтир олов ҳосил қилиб ёниш хоссасига эга. Бунда у ҳаво билан кимёвий реакцияга киришади, натижада...

Робот тинмасдан сўзлаётган маҳалда Фарҳод ода-тича унинг гапини бўлмай, оҳиста баллон кранини очган эди, вишиллаб водород чиқа бошлади. Газ бўғувчан эди; ўша заҳоти боланинг нафас олиши оғирлашди. Робот эса, ҳид ва там билиш органлари йўқ эмасми, ҳеч нарсани англамай, гапида давом этарди. Фарҳод машинанинг юқорида айтган сўзларини текшириб кўриш мақсадда, қандайдир гугурт топиб келди-да, чирт этиб ёқиб газга тутди. Водород бир оз вишиллаб, тутаб, кутилмаганда лоп этиб, ўт олиб кетди. Бола сапчиб тушди, беихтиёр орқасига тисарилди.

Водороднинг зангори олов ҳосил қилиб ёнаётганини кўрган СЭР гапини ихтиёрсиз тўхтатиб, қўрқувдан тах-

тадек қотиб қолди. Хаёлидан ўтган фикрдан ҳамма органлари ларзага келиб, ичидаги диэлектрик асбоблар шалдираб кетди. Ҳозир кичкина бу оловнинг аста-секин нақадар қалтис, даҳшатли тус олишини у яхши биларди. Шундагина боланинг водородни ёқишига йўл қўйиб, кечириб бўлмас хато қилганини пайқади. Робот жонжаҳди билан баллон мурватига ёпишди. Бироқ ваҳшат билан отила бошлаган газ энди мурватнинг айланишига осонликча йўл бермасди, ҳафсаласи пир бўлган машина орқага чекинди. Бинобарин, фурсат кеч бўлган эди, редуктор газ чиқишидаги охирги, 250 рақамни кўрсатар, олов тобора зўрайиб, аланга тусини олмоқда эди.

Фарҳод бўлса, бир чеккада қути ўчиб қараб турар, нима бўлаётганига тушунолмаётганманг эди.

СЭР бежиз қўрқмаганди. Олов тўсатдан лов этдида, улкан аланга ҳосил қилиб, афсонавий девдай шиддат билан жавлон уришга тутинди. Унинг заҳарли қипқизил тили энди фавворадек юқорига интилиб, лаборатория шипини тўхтовсиз ялай бошлади. Шу топда, ёнаётган эркин водород билан ҳаво таркибидаги кислород ўртасида кимёвий реакция бошланган бўлиб, кимёгарлар тили билан айтганда, даҳшатли «водород-кислород алангаси» юзага келганди. Одатда бу реакция вақтида жуда катта иссиқлик миқдори ажралиб чиқар, яъни температура 2500 дан 3000 даражагача кўтариларди. Бу эса юзлаб 7-СЭРдай роботларни ва ўнлаб у яшаётган лаборатория каби биноларни бир лаҳзадаёқ эритиб, йўқ қилиб юборишга қодир бўлган қудратли куч эди. Уни тўхтатишга ариқ-ариқ сувлар ҳам, ўт ўчирувчиларнинг беқийёс жасоратлари ҳам оғизлик қиларди.

Роботнинг «калласи» яшин тезлигида ишлай бошлади. У агар аланга шу кетишида борса, ярим соат ичида шаҳарнинг олтидан бири куйиб кулга айланишини бир

зумдаёқ ҳисоблаб чиқди. Баллон ичидаги водород запаси ана шундай катта миқдорда эди! «Дарҳол чора кўриш керак!» Бироқ... қандай чора?

СЭР хонада олов иссиғидан юзлари қизариб, ўзини қўярга жой тополмай, қичқириб йиғлаётган Фарҳодга қараб бор товуши билан:

— Ташқарига қоч! — деб бақирди. Фарҳод ўзини эшикка урди. Девдай қудратли тус олган аланга ҳам ўз йўналишини очилган эшик томонга бурди. У яраланган баҳайбат бургутдай типирчилаб, ўжарлик билан ловуллар, гуриллар эди.

Робот бўлса, лаборатория бурчагига биқинганича ҳамон чора изларди. Азбаройи «боши» қаттиқ ишлаганидан бутун гавдаси тўхтовсиз титраб-тебранарди. Ахир атиги икки минут кечикса ҳам эриб суюқликка айланиши ҳеч гапмас эди-да. Робот ўзининг ғоятда сезгир гавҳар кўзлари билан оловга тикилар экан, миясига келган ажойиб фикрдан сакраб юборишига оз қолди: «Баллонни портлатиш керак!»

Шундай қилинганда, аланга таркибидаги водород миқдори кислородга нисбатан бир неча юз марта ортиб кетади ва реакция тўхтаб қолади. Бениҳоя катта босим ва энергияга эга бўлган водород эса, алангани зўр куч билан қуршаб, босиб олади ва натижада ёниш ҳам охирига етади. Фалокатни даф қилишнинг бирдан бир тўғри йўли шу эди.

Бироқ қутилмаганда яна бир савол туғилди: «Портлатишни қандай бажармоқ мумкин?».

Робот бу масалани ярим секундаёқ ҳал қилди...

Фарҳод онаси ва қўни-қўшнилари билан саросима ва ташвишда лаборатория эшигига яқинлашганда, кабинетда қулоқни қар қилгудек кучли портлаш юз берди. Кейин қия очиқ эшикдан осмонга сарғиш тутун кўтарилди. Келаётганлар тўхтаб, даҳшатдан турган жойла-

рида михлаб қўйилгандек қотиб қолишди. Улар кечиккан эдилар.

...Кечга яқин ёнғиндан сўнг ҳувиллаб қолган лабораторияни оқиш сочли, пешанасига тарам-тарам ажин тушган хийла яғриндор бир киши кўздан кечирарди. Бу — Ислом ака эди.

Қоқ ўртасидан иккига бўлинган газ баллони, ҳар томонда сочилиб ётган бечора СЭРнинг сунъий «организмлари», кўмир янглиғ қорайиб кетган лаборатория шипи олимга ҳамма гапни равшан айтиб турарди. Роботнинг баллонни қандай портлатганини аниқлаганида эса, Ислом аканинг кўзларида беихтиёр ёш милтиллаб кетди. Кўнгли аллақандай сокин ва ҳазин ғам-ғуссага, шу билан бирга чексиз фаҳр ҳиссига тўлди.

«Шўрлик СЭР,— деб ўйлади у,— шаҳарнинг олтидан бирини фалокатдан сақлайман деб ўзини қурбон қилибди-я, азамат!»

Робот портлашни ўз «юраги» — яъни электр токи ўтиб турадиган ва портлаш хоссасига эга бўлган махсус электрон қурилмани баллон кранига зарб билан уриб юзага келтирган эди. Бунда у афсоналардагидай юрагини суғуриб олмаганди, албатта.

Ислом аканинг буғдой ранг чеҳрасида кутилмаганда жонланиш ифодаси пайдо бўлди. Роботнинг ўлмас қаҳрамонлиги унга кўтаринки кайфият бахш этган эди.

Шу пайт остонада хомуш Фарҳод кўринди. У даданинг олдида ўзини гуноҳкор сезарди. «Қаттиқ уришсалар керак»,— деб ўйлаганди, лекин дадаси уришмади. Ҳатто индамади ҳам. Бу эса Фарҳодга ургандан ҳам баттарроқ таъсир қилди. У бир неча лаҳзадан сўнг йиғлагудек товушда сўради:

— СЭРжонни тирилтириб берасиз-а, дада?

Ўғлига меҳр билан тикиларкан:

— 7-СЭР яшайди! — деб хитоб қилди Ислом ака,— уни, албатта, тирилтирамиз, ўғлим!..

Орадан бир оз ўтгач, ота-бола лаборатория полига чўккалаганларича, роботнинг сочилиб ётган «организм»-ларини йиғишарди...

ТАСОДИФИЙ ҚЎНИШ

Юлдузкезар «Лочин» кемасининг мажлислар залига экипаж аъзолари йиғила бошлашди. Залнинг четига стуллар терилган, бурчакда фортепьяно, чап томонда Москва кўрсатувларини мунтазам олиб берувчи энг сўнгги нусхадаги кенг экранли, рангли телевизор, радио ва ниҳоят, залнинг чеккаларидаги тувакларда қийғос очилган гуллар...

Капитан Сарваров оғир-оғир қадамлар билан залга кириб келганида ҳамма йиғилган эди. У Ойбекнинг елкасига оҳиста қўлини қўйди.

Ойбек — узун бўйли, хушбичим йигит, кема сафарга отланаётганда ўн беш ёшда эди. Узоқ фазо йўллари унинг ёшига яна ўн беш ёш қўшган бўлса ҳам, худди йигирма яшар йигитдек навқирон кўринарди.

— Уртоқлар,— деди капитан хотиржам оҳангда гапиришга тиришиб,— кемамизда ёнилғи тугаяпти, шунинг учун Проксима сайёрасига қўнишимизга тўғри келади. Электрон роботнинг маълумотларига қараганда, мазкур сайёрада уран рудаси бор. Қўнишдан аввал эҳтиёт чораларини кўришимиз керак. Негаки Проксима — бизга мутлақо номаълум сайёра. Унинг иқлими ҳаддан ташқари қуруқ, бундай шароитда бирор тирик жоннинг ҳаёт кечириши гумон. Айни пайтда унда жонли мавжудот мавжуд ва шу шароитга мослашган бўлиши ҳам эҳтимолки, бу бизга бир оз хавф туғдириши мумкин. Чунки бундай шароитда ҳаёт кечирувчилар ҳам...

Лекин мен сизларни таҳликага солмоқчи эмасман, ўртоқлар, ҳар эҳтимолга қарши жангга шай бўлиб туриш лозим. Шерзод,— у шундай дея миқтидан келган эллик ёшлардаги фазогирга юзланди,— ҳамма лазер-тўппончаларни жанговар ҳолатга келтиринг! — Сарваров бошқаларга қарата:— Вездеход яна бир текшириб кўрилсин! Разведкачилар учун скафандрлар тайёрлансин! — деди-да, битта-битта босиб, ўз каютаси томон йўл олди.

Фазогирлар жимгина жойларига тарқалишди. Фақат тўладан келган Санъатгина бу фавқулодда қўнишдан норози бўлиб, алланималар деб гўлдираб қўйди.

«Лочин» сайёра томон интиларди.

Кема бошқарув шчити ёнида турган Сарваров илюминатордан кўзини узмасди. Ҳалигина катта қизғиш шар бўлиб кўринаётган Проксима энди бутун экранни қоплаб, жигар ранг тоғу-тошлар, қорамтир чуқурликлар хийла аниқ кўзга ташламоқда эди.

Капитан шчитдаги тугмалардан бирини босган эди, экранда скафандр кияётган Шерзод, Ойбек ва Санъат кўринди.

Гермошлемини энди киймоқчи бўлиб турган Шерзод Сарваровга юзланди:

— Уртоқ капитан, разведкачилар группаси сафарга тайёр!

— Яхши. Вездеходга ўтиринглар.

Фазо. Сукунат. Ҳамон бир маромда сузиб бораётган кемадан ажралиб чиққан вездеход секин-аста пастлай бошлади.

Яна Шерзоднинг товуши эшитилди:

— Уртоқ капитан, сайёрага муваффақиятли яқин-лашяпмиз. Атрофда ҳеч қандай хавф сезилмаяпти. Қўнишга рухсат беринг.

Вездеход келиб қўнган жой тошлоқ майдон эди.

Ҳамма ёқда тошлар. Қўнғир, қизғиш, жигар ранг тусдаги тошлар... Баъзи катгароқ харсанглар устида эса, Ердаги тошда битадиган ўсимлик — эдельвейсларни эслатувчи оқиш гуллар ўсиб ётарди.

Чорак соатлик кузатиш ва текширишлардан сўнг яна вездеходга чиқишди.

— Уртоқ капитан,— деди Шерзод кемага ахборот бераркан,— сайёрада кислород йўқ, атмосфера босими ердигидан икки баравар ортиқ. Ҳарорат 350 даража. Тошлар жуда юмшоқ. Оёқ босганда из қолади. Атрофда жонли мавжудот йўқ. Ҳеч қандай хавф ҳам сезилмаяпти...

— Жуда саз! Қўнишга кетяпмиз.

* * *

Кема навбатчиси Суръат одатдагича Ер билан алоқа фурсати етганда электрон қурилмани ишга туширди. Кейин тугмалардан бирини босганча, дона-дона қилиб гапира бошлади:

— Ер, Ер! «Лочин» хабар беради! «Лочин» хабар беради! Кемамиз Проксимага муваффақиятли қўнди. Экипаж аъзоларидан уч киши ёнилғи қидириб, сайёранинг ичкарасига йўлга чиқди. Сафарга чиққанлар қуйидагилар: Шерзод, Ойбек ва Санъат. Уларни лазер-тўппончалар билан қуролланган электрон робот бошлаб бормоқда. Ҳозирча бошқа янгилликлар йўқ. Қабулга ўтаман...

* * *

Йўлга чиққанлар оҳиста одимлашарди. Скафандрларидаги совитувчи қурилмалар узлуксиз ишлаётган бўлса ҳам, фазогирлар тердан жиққа ҳўл бўлиб кетишган

эди. Бунинг устига бу ерда атмосфера босими кучли эмасми, улар ўзларини Ердагидан икки баравар оғирроқ ҳис қилишар, катта қийинчилик билан оёқ ташлашарди.

Робот тўхтади. Чор атрофни ўзининг порлаб турган кўзлари билан синчиклаб текшириб чиққач, қўли билан қаршидаги катта харсангни кўрсатаркан, дўриллаган товушда дона-дона қилиб деди:

— Бу тош... таркибида... уран бор!.. Бу тош... таркибида... уран бор!..

Харсангга биринчи бўлиб Ойбек яқинлашди. Жойидан силжитмоқчи бўлиб, остига қўл суқди. Йигитнинг бекорга уринаётганини кўрган Шерзод: «Шошилма»,— деган маънода қўлини кўтарди.

— Рудани майда бўлақларга ажратиш керак.

— Портлата қолайлик,— деди Санъат.

— Йўқ, бу хавфли.

Шерзод орқасидаги махсус қопчиқдан қадимий қилични эслатувчи катта пичоқ чиқарди. Сайёрада температура ғоят юқорилиги туфайли мумдай юмшаб қолган тош пичоқ қирраси остида осонгина қирқиларди...

Иш охирлаб қолди. Йигитлар майдаланган рудаларни тезлик билан қопчиқларга жойлай бошладилар. Ишнинг бунчалик енгил кўчганидан уччаласи ҳам жуда мамнун эди.

*
*
*

Кутилмаганда робот дўриллади:

— Эҳтиёт... бўлинглар!.. Ғалати махлуқ... яқинлашмоқда!.. Ғалати махлуқ... яқинлашмоқда!..

Фазогирлар дарҳол сергакланиб машина кўрсатаётган тарафга қарашди: улардан уч юз қадам нарида ўн метрча узунликдаги тимсоҳга ўхшаган аллақандай тўрт оёқли баҳайбат махлуқ ўрмалаб келаётган эди.

— Вездеходга! — деб юборди Санъат, унинг овози тиграрди.

Шерзод: «Шошилма»,— дегандай яна қўлини кўтарди.

— Ҳозир вездеходга бориш хавфли,— деди у баҳайбат махлуқдан кўзини узмай,— кўряписизларми, у тўппа-тўғри биз томонга келяпти. Агар вездеходга ўтириб жўнаб қолсак, у ҳам албатта, орқамиздан эргашиб бориб, кемага... зарар етказиши мумкин. Ахир бундай катта ҳайвондан ҳар нарсани кутса бўлади.

— Унда шу ерда қолиб жанг қиламиз! — деди Ойбек қатъий. Йигитнинг кўзлари жанговарлик ўти билан чақнарди.

Шерзод учиш костюмининг кўксидаги регуляторни бураб, кема билан алоқа қилиш каналини топди-да:

— Уртоқ капитан, кутилмаган ҳодиса...— дея воқеани баён қилди.

Унга жавобан капитаннинг:

— Махлуқ билан электрон робот жангга киради. Қолганлар орқага! — деган қатъий буйруғи эшитилди. Буни эшитган машина ўша заҳоти оғир-оғир қадамлар билан душман томонга қараб юрди. Роботнинг ҳар иккала қўлида катта лазер-тўппончалар ярақларди.

Фазогирлар орқага, вездеход турган тарафга бир оз юриб тўхтадилар, электрон машина билан баҳайбат махлуқ ўртасида бўладиган даҳшатли жангни кузатиш иштиёқи уларни шундай қилишга мажбур этганди.

Робот тўхтади. Унг қўлидаги қуролни олдинга узатиб, рақибини мўлжалга ола бошлади. Махлуқ бунга парво қилмай, шиддат билан ҳамон олдинга ўрмаларди.

«Фи-юв, фи-юв, фи-юв...» — бу товуш худди фазони аёвсиз бўлак-бўлақларга парчалаб ташлаётгандай даҳшат билан акс-садо бериб янгради. Робот тўппончадан махлуқни «ўқ»қа тута бошлаган эди.

Фазогирлар ҳайрат билан бир-бирларига қарашди: ажабо, машина қуролидан отилган ва ҳар қандай нарса, ҳар қандай мавжудотни бир зумда куйдириб кулга айлантирувчи даҳшатли нур оқими баҳайбат ҳайвонга ҳеч қандай зарар етказолмаганди!

«Фи-юв, фи-юв, фи-юв...» — робот энди икки қўллаб рақибини «ўқ»қа тугмоқда эди. Махлуқнинг ён атрофидаги жаҳаннамий нурнинг шафқатсиз тили теккан тошлар лаҳзада куйиб ўт олиб кетди. Ҳайвон аланга ичида кўринмай қолди.

Аланга босилгач фазогирлар унинг гўжанак бўлиб олганча қимир этмай ётганини кўрдилар. Уччаласининг ҳам юзида севинч нури порлади. Лекин ўша заҳоти яна ҳайратдан қотиб қолишди. Баҳайбат ҳайвон аста ўрнидан туриб, худди устидаги чангларни қоқиб ташлаётгандай бамайлихотирлик билан бир силтаниб олди-да, тагин олға — робот турган тарафга қараб ўрмалай бошлади.

* * *

— Диққат! Ер, Ер! «Лочин» хабар беради... Ёнилғи излаб йўлга чиққан фазогирларимиз мушкул аҳволда қолдилар. Кемадан икки километр нарида улар номаълум махлуқ ҳужумига дуч келдилар. Кутилмаган душман билан ҳозирча электрон робот жанг қилмоқда. Кузатишлар шуни кўрсатяптики, ҳайвон ниҳоятда хавфли. Уни мағлуб қилиш учун бизнинг кучли қуролимиз — лазер нурлари ҳам иш бермаяпти.

Маълумки, биз қўниб турган сайёра ғоятда ўзига хос иқлимга эга. Унда температура мисли кўрилмаган даражада ўзгарувчан. Ҳаводаги тунлари пайдо бўладиган озгина намликни ҳисобга олмаганда, сайёрада сув мутлақо йўқ. Бинобарин, унда яшовчи тирик мавжудот ҳам ана шундай ҳаёт шароитига мослашган бўлиши ке-

рак. Чунончи, ҳозир бизга хавф солиб турган махлуқ терисининг жуда ҳам мустаҳкам эканлиги асрлардан бери давом этиб келаётган иқлим ва бешафқат табиат ўз ишини қилганини кўрсатади...

* * *

«Фи-юв, фи-юв, фи-ювв...» — робот ҳамон «ўқ» узарди. Ниҳоят, бу йўл билан душманни енгиб бўлмаслигини пайқагач, оғир қадамлар билан махлуқ келаётган томонга қараб юрди.

Санъат ҳаяжон билан қичқириб юборди. Шерзод билан Ойбек ҳам қичқириб юборгудек ҳолатда эдилар.

Машинанинг узил-кесил бир қарорга келгани аниқ эди. Лекин қандай қарорга?..

Шу чоқ ҳайратланарли воқеа содир бўлди: баҳайбат махлуқ тўсатдан электрон машина қаршисида тўхтаб, оғзини «каппа-каппа» очиб ёпа бошлади. Фурсатдан фойдаланган робот ўзини ҳайвоннинг боши устига отди-да, темир панжалари билан шишадай ялтираб турган кўзларига чанг солди. Афтидан, уни кўр қилиб, йўлдан адаштирамоқчи эди. Лекин ҳайвон роботнинг қўли келиб тушмасиданоқ кўзларини чирт юмиб олди. Кейин олдинга хиёл энгашиб, тўсатдан уни шундай силталаб ташладики, бечора робот худди қўғирчоқдай учиб кетди. У уч метрча юқорига кўтарилди-да, сўнг зарб билан ерга тушиб, чил-парчин бўлди.

Фазогирлар беихтиёр орқага тисарилишди.

Махлуқ қоматини ростлади. Худди атрофни кузатаётгандай бирпас бўйнини чўзиб турди-да, бирдан олға қараб жадаллаб кетди. У энди фазогирларнинг изига тушганди.

* * *

— Дарҳол кемага қайтинглар!.. Ҳа, дарҳол!.. — Сарваров радиопередатчикка шундай деб қичқирди-да, ке-

йин асабийлик билан хонада у ёқдан-бу ёққа юра бошлади.

Қандай бемаънилик?! Аллақандай махлуқ бутун бошли кемага таҳдид солса-я?

Капитан шчит қаршисида тўхтаб, қўлларини чўнтакларига тикди. Агар у битта бўлмаса-чи? Ҳа, албатта, битта эмас! Борди-ю, шундай ҳайвондан ўнтаси кемага ҳужум қилиб қолса борми?!

Бу фикрдан унинг оёқларигача музлаб кетди. Лекин дарров ўзини тутиб олди. Яна радиопередатчикка энгашиди...

* * *

Душман энди ўзларини таъқиб остига олганини кўрган фазогирлар аввал тараддудга туриб қолишди. Айниқса, Санъат қаттиқ ҳаяжонда эди. У ўзининг бесўнақай йўғон гавдаси билан аранг одимларкан, тўхтовсиз шивирлаб:

— Тезроқ!.. Тезроқ вездеходга!..— деб такрорларди.

Шерзоднинг юзидан бирон нарсани англаш қийин эди. У аввал кўксидаги регуляторни бураб, вазиятни Сарваровга тушунтирди. Кейин қулоқлари остида янграган:

— Дарҳол кемага қайтинглар!.. Ҳа, дарҳол!..— деган буйруқни эшитиб, шерикларини вездеход тарафга бошлади.

Ойбек жадал одимлаб бораркан, тоқатсизлик билан тез-тез орқага қараб қўярди. Афтидан, уни баҳайбат махлуқнинг шиддат билан яқинлашаётгани безовта қилмоқда эди. Вездеходгача ҳали уч юз қадамча юриш керак. Улардан юз метрча орқада эса, махлуқ келяпти. Вақтида жўнаб қолишга улгуришармикин?!

Скафандр кийган уч кишидан биттаси бирдан орқада қола бошлади, у секин-аста, лекин қатъият билан ор-

қага бурилди-да, тўхтади. Бунн сезмаган олдиндагилар аввалига кетаверишди. Кейин Шерзод тўсатдан ўгирилиб, жаҳл билан деди:

— Нима, эсингни едингми, Ойбек! Қани, югур тезроқ!..

Лекин Ойбек худди эшитмаётгандек эди. Қўзларида аллақандай совуқ бир ифода, тўппончани маҳкам ушлаганча қаршисига келаётган ғалати махлуққа кўз тикиб, қотиб турарди.

— Эшитяпсанми, Ойбек?— яна бақирди Шерзод тоқатсизланиб.— Югур деяпман сенга!!

Бироқ Ойбек худди сеҳрлангандек қимир этмади.

Шерзод ортиқ чақирини бефойда эканини пайқади. Чунки йигитнинг шундоқ қаршисига ҳайбатли махлуқ келиб тўхтаган, одати бўлса керак, яна оғзини «каппа-каппа» очиб ёпмоқда эди. Шерзод шошилини олдинга, Ойбек сари интилди...

* * *

— Ер, Ер! «Лочин» хабар беради. Мана, ниҳоят, енгил нафас ола бошладик. Кемамиз ёвуз сайёрани тарк этиб, яна коинот қаърига отилди. Ҳамма кўрган қийинчиликларимиз орқада қолди. Қандай яхши! Лекин бу муваффақият биз учун жуда қимматга тушди. Ҳа, жуда қимматга! Бутун умрини фазони, узоқ сайёраларни ўзлаштиришдек муқаддас ишга бағишлаган, ҳормас-толмас юлдузкезар сайёҳ, хизмат кўрсатган фазогир Шерзоддан жудо бўлдик. Профессионал фазогирлар бўлган ота-онасининг ишини давом эттирган ва ўз ҳаётининг ўттиз беш йилдан кўпроғини фазода ўтказган бу улуғ инсон бундан ярим аср аввал фазода, космик рейс пайтида туғилган эди. У худди шу узоқ фазо йўлида қаҳрамонларча жон берди!

Воқеанинг батафсил баёнига киришаман.

Енилги қидириб йўлга чиққан Шерзод бошлиқ фазогирларимиз ўз электрон йўлдошларидан айрилганларидан сўнг маҳаллий ҳайвон таъқибидан қочиб, чекина бошладилар. Бироқ вездеходга яқинлашганларига қадар махлуқ қувиб етиб олиши мумкин, деган шубҳага борган Ойбек тўхтаб қолади. Баҳайбат ҳайвонни кемага яқинлаштирмасдан бир ёқлик қилиш керак эди! Албатта, бир ёқлик қилиш керак эди! Ойбек орқадан Шерзоднинг алланималар дея қичқирганига унчалик эътибор қилмади. Чунки қаршисида оғзини гоҳ очиб, гоҳ ёпиб ҳайбатли махлуқ турарди. Оғзини яна бир очишини пойлаб турди-да, «ўқ»қа тутди. Ҳайвон оғзини ёпди. Лекин у кечиккан, тўппончадан отилган ва ҳайвоннинг ичига киришга улгурган жаҳаннамий нур ўз ишини қилганди.

Махлуқ турган жойида буралиб-эшилиб тўлғона бошлади. Бирдан олдинги оёқларига тиралиб, калтакесакнижидай узун думини кўтарди. Шу пайт, ҳайратланарли ҳодиса юз берди, Ойбек ҳайвоннинг пўлат думи ўзи тарафга шиддатли тезликда бурилганини сезишга улгирмасидан, биқинида аллакимнинг кучли қўлларини ҳис қилди. Бу қўллар ўша заҳоти уни анча наридаги чуқурга итариб ташлади. Чалқанчасига йиқилиб ётаркан, махлуқнинг, уни мўлжалга олган думи зарб билан... Шерзодга текканини ва бечорани худди роботдай учириб юборганини кўрди. Ҳа, Ойбекни деб у жонини фидо қилганди!

Ойбек беихтиёр ўзини Шерзод томонга отди. Фазогир узала тушиб ётарди. Гермошлемининг ойнаси чилчил бўлиб синган, очилиб қолган қорамағиз юзи, сочи, қулоқлари эса, юқори даражали иссиқдан жизғанақ бўлиб куйиб кетган эди.

Бир оз нарида эса баҳайбат махлуқ кучдан қолиб, муккасидан тушиб ётарди...

— Диққат! Диққат! Шу билан «Лочин» космик кemasи бортидан бераётган эшиттиришларимизни тўхтатамиз.

Ерда кўришгунча, дўстлар!

ТОШДАГИ ИЗЛАР

Биз дам олаётган қишлоқ жуда баҳаво бўлиб, тоғлар орасига жойлашган. Шундай ёнгинасида асов тойчоқдай ўйноқлаб Пском дарёси оқиб ўтади. Қишлоқнинг ғарб томонида қад кўтарган баҳайбат чўққига қарасангиз, туйнукка ўхшаш нарсага кўзингиз тушади.

Пионервожатиймиз Гулчеҳра опа бир куни:

— Ўша туйнукни ишғол қилишга чиқамиз,— деб қолдилар.

Буни қарангки, СЭРжон ҳам биз билан бирга борадиган бўлибди! Сиз уни танимасангиз керак. У — профессор Усмон Икромий ихтиро қилган «силжувчи электрон робот» бўлиб, геология-разведкачилик ихтисослиги бўйича билим ва назарияларни сувдай ичиб юборган машина. Тоғларда бемалол югуриб юра олади. Походга чиққанда тошдан-тошга сакраб ўтиб, қулай йўлни кўрсатиб беради.

Шундай қилиб, ўша куни барвақт йўлга тушдик. Вақт пешиндан оққандагина кўзланган манзилга етиб бордик. Ҳалиги «қора туйнук» оғзининг кенглиги олти етти метр келадиган каттагина ғор экан. Яқин борсак, ичкаридан салқин шамол эсиб турибди. Ғор олдига биринчи етиб келган СЭРжон таққа тўхтади-да:

— Мен... ғорга... кираман!.. Мен... ғорга... кираман!— деди бир маромда. Гулчеҳра опа ижозат бергач, битта-битта юриб, қоронғилик қаърига кириб, кўздан ғойиб бўлди.

Биз ғор оғзида михлангандай қотиб қолдик.

Тўсатдан қоронғилик қўйнидан алланарсанинг жаранглагани, тошларнинг шарақлаб думалаб кетгани эшитилди. Орадан сал ўтгач, роботнинг дўриллаган товуши бутун ғорни тутиб кетди:

— Тош тенг... маъдан плюс қўрғошин... плюс тоғ жинслари! — Тош тенг... маъдан плюс қўрғошин...

Гулчеҳра опа ҳаяжонланиб, у ёқдан-бу ёққа юра бошлади.

Бир оздан кейин йўғон занжирни эслатувчи қўллари билан отнинг калласидай келадиган тошни кўтариб олган СЭРЖон кўринди.

Дарров атрофини ўраб олдик. Тошнинг сиртқи кўриниши туя ўркачини эслатарди. У ғадир-будур бўлиб, устки қисмида аллақайси ҳайвон панжаларининг ўрни ва унинг ёнгинасида ханжар тутган забардаст қўлнинг изи яққол кўзга ташланиб турарди.

Робот ҳаво ранг нур таратаётган кўзларини тошга қадаб, ўзича алланималарни ҳисоблай бошлади:

— Тош тенг... маъдан плюс қўрғошин!.. Маъдан тенг... эм грамм... қўрғошин тенг эн грамм. Тенглама тузамиз... Хулоса: тош бир миллион... беш юз эллик етти минг йил илгари... мумдай юшоқ ҳолда бўлган!..

СЭРЖон тўсатдан бизга юзланди-да, яна дона-дона қилиб гапира кетди:

— Ажойиб ҳодиса!.. Одам ва ҳайвон ўртасида... бўлган олишув!..

Унга ҳар чеккадан савол ёғдирдик:

— Қандай одам?

— Қандай ҳайвон?

— Қандай олишув?..

СЭРЖон воқеани изоҳлай бошлади:

— Бундан бир миллион беш... юз эллик етти минг йил илгари... шу ғорга қадимий қабилалардан... бирининг аъзоси, ёш, кучли йнгит... овга келган. У тош-хан-

жар билан... қуролланган... Тошдаги ханжар тутган... бақувват қўл изи... шундан далолат бериб турибди... Уни қари айиқ қаршилайди. Йигит ўзини ўлжасига отиб, кўксига ханжар уради... Тошдаги ханжар изига қаранг, изнинг ярми бир оз... соялироқ... Бу ханжарнинг айиқ қонига беланганини кўрсатади. Яраланган махлуқ... йигитга ҳамла қилиб, уни олдинги оёқлари билан тепиб учуриб юборади. Йигит ханжар тутган қўли билан ушбу тошга тиралганча, қулаб тушади. Қутурган ҳайвон ўзини унинг устига отади. Мана, тошда кекса айиқ... панжаларининг изи... Айиқ йигитнинг бўйнигами, елкасигами, тишлари билан ёпишади... Йигит ўлим талвасасида типирчилайди... Кўряпсизларми, бармоқларининг узун тирноқлари тошга чуқур ботиб кирган... Бу йигитнинг беихтиёр ханжар сопини қўйиб юбориб, жон аччиғида... тошни чангаллаганидан дарак беради...

Ҳаммамиз талқон ютгандек жим бўлиб қолгандик. Чор атроф ҳам жимжит, фақат «сирли» ғордан эсаётган совуқ шабадагина аллақандай ёқимсиз ғирилларди. Йигитга раҳмлари келганиданми, баъзи қизларнинг кўзларида ёш милтилларди.

...Бироқ ҳодиса йўналиши... кутилмаганда ўзгариб кетган... Йигит айиқ ҳамласидан қутулиб, рақибининг елкасига ханжари билан... қақшатқич зарба берган. Енгилган айиқ бутун гавдаси билан... тош устига ағдарилиб тушган!.. Бунинг далили тошдаги айиқ жунларининг сезилар-сезилмас майда изларидир.

СЭРжон гапини тугатди-да, битта-битта босиб, ғор ичига қараб юра бошлади. Ҳаммамиз ҳайрат ичида ағрайиб қолгандик. Шу вақт Гулчеҳра опа:

— СЭРжон, қаёққа?— деб сўради.

— Тошни жойинга... қўйиб келаман!..— дўриллади робот.

— Йўқ, тошни ўзимиз билан олиб кетамиз!

Машина итоаткорлик билан орқага қайтди. Лагерга қайтганимизда ой чўққилар оша қалқиб келаётганди...

МАЙДОН ПАНОҲИДА

Қўнғироқ чалинди. Бокс бошланди, Ишқибозлар чу-журлашиб қолишди. Бу — учинчи раунд эди.

Жасур ғоят эҳтиётлик билан маневр қила бошлади. Восиқнинг ғалати қурашиш услуби, ундаги одатдан ташқари юксак мудофаа санъати дилига ғулғула солганди. Лекин рақибининг бунчалик кучли эканига ишончсизлик туйғуси кўнглининг бир чеккасида аста-секин гирён қилардики, бу уни таваккал билан яна ҳужумга ўтишга ундарди. Айни пайтда ҳужумга ўтишдан чўчир, Восиқнинг кўкси устидаги ўша ғалати... бўшлиққа мушти бориб урилишини ўйлаганда, негадир эти жи-мирлаб кетарди.

Ниҳоят, таваккал билан иш кўришга қарор қилди. Жасур учун ҳозир бирдан-бир қулай йўл муштлашиб туриб, клинчга ўтиш эди. У, мақсадини сезиб қолганиданми, рақибининг кўзлари олайиб кетганини кўрди. Дилидаги шубҳаси тағин зўрайди.

Восиқни клинчга олиш осон бўлмади. У ўзининг май-мунникидай узун қўллари билан бесўнақай ҳаракатлар қилиб, Жасурни ўзига яқинлаштирмасликка тиришарди.

Бироқ Жасур ўзининг донғи кетган боксчи эканини намойиш этди; рақибининг боши ва кўкси аралаш мушт ёғдириб туриб, қутилмаганда унинг бўйнига бошини қўйди-да, қўлларини қўлтиқлари остидан ўтказиб қучоқлаб олди. Восиқ клинчга олинган эди.

Жасур бадани жунжикиб кетганини ҳис этди. Во-ажаб: унинг кўкси рақибининг кўксидан ярим қарич бе-ридаги... фазога, ҳа, бўшлиққа тақалиб турарди! Бокс-чи ялт этиб рақибнинг энгидаги майкасига қаради;

шундагина махсус капрондан тикилган майкасининг кўкраги бўйлаб бир оз дўппайган материал уланганини кўрди. Шундагина билакларини қўлқоп кийган муштларигача қоплаб турган узун енгларига эътибор берди. Жасурнинг назарида, буларда ақл бовар этмайдиган алланима бор эди.

Шу ҳислар оғушида ағрайиб тураркан, Восиқнинг жонсарак ҳолда ўзини итариб ташлаб, ўнг қўли билан ён тарафдан қақшатқич зарба берганини сезмай қолди. Қўлларини кўксига босганча ағдарилиб тушди. Майдонни яна ҳайқириқ овозлари босиб кетди.

Судья йиқилган боксчи устида энгашиб, битта-битта секундларни санай бошлади. Ҳисоб саккизга етганда, Жасур аранг кўтарилиб, тиззалаб ўтирди. Лекин тиззасини ердан узганида кечиккан, ҳисоб ўндан ошган эди.

Судья икки боксчининг ўртасида туриб, Восиқнинг қўлқоп кийган қўлини ушлаб, юқори кўтарди. Голибнинг кўзларида севинч учқунлари ёлқинланарди. Жасурнинг эса боши қуйи солинган, лаб-лунжи осилиб кетганди...

Жасур дарсхонасига кирди-ю, ўзини таппа каравотга ташлади. Ўйга толди. Ҳа, чакки бўлди. Учрашув туғаши билан жўнавориб, тўғри иш қилмади. Ҳар ҳолда ўзини шубҳага солган ўша сирни аниқлаши керак эди. Восиқнинг кўкраги устидаги ғалати... Ё унга шундай туюлдимикин? Рақибининг беқиёс даражада кучли мудофаа қилиш қобилияти унда шундай тасаввур уйғотдимикин?.. Шу аҳволда қанча ётди, билмайди, бирдан эшик тақиллаганидан ўзига келди. Истар-истамас ўрнидан кўтарилиб:

— Кириг, — деди.

Жасур сесканиб тушди. Остонада Восиқ турарди!

— Хўш, хизмат? — деб сўради у совуққонлик билан «чақирилмаган меҳмонга» рўбарў чиқиб.

Восиқнинг кўзлари хотиржам боқарди.

— Мен сенга бир сирни очишим керак!

Жасур ялт этиб Восиққа қаради. Кўзлари катта очилиб кетганди, лекин индамади.

— Бу шундай сирки,— хотиржам оҳангда давом этди Восиқ,— уни ўзимдан бўлак ҳеч ким билмайди. Ҳатто тренерим ҳам. Уни нима учун сенга айтмоқчи бўлганимга ажабланарсан? Ажабланма, аслида чемпион сен бўлишинг керак эди! Шунинг учун ҳам ҳузурингга ўша сирни очгани келдим. Шундай қилмасам, назаримда бир умр виждон азобида қолиб кетадиганга ўхшайман!..

У: «Нима, гапираверайми?»— дегандай Жасурга тикилди. Жасур яна индамади. Восиқ «нима бўлса бўлди» деб, ўнг қўлини бир силтаб қўйди-да, гапга тушди.

— Бу ҳодиса бундан ярим йилча аввал Бўстонликнинг Наволисой қишлоғи яқинида содир бўлганди. Ёз пайти эди. Мен ўшанда Наволисойдаги амакимникига дам олгани боргандим. Амаким ўша қишлоқда физика ўқитувчиси бўлиб ишларди.

Қишлоқнинг бир томони осмон ўпган тоғ бўлса, бир томони сўлим водий эди. Бир куни тунги соат ўн иккиларда ўша тоғ тарафда алланарсанинг гумбурлагани, кейин тоғ устида учқунлар сачраб, ҳамма ёқ бир лаҳза ёп-ёруғ бўлиб кетганини сезиб қолдик. Гумбурлаш жуда кучли бўлиб, унинг таъсирида, ҳатто, қишлоқ деразалари ҳам зириллаб кетди.

Эртасига тонг саҳардаёқ амаким, мен, яна бир қишлоқлик бола тунги бу ғалати воқеанинг сабабини аниқлагани тоққа равона бўлдик.

Ишонасаним, дастлаб ҳеч нарса топа олмадик. Ҳамма ёқда ўзимизнинг одатдаги тошлардан бошқа ҳеч нима йўқ эди. Умидсизликка тушиб, орқага қайтмоқчи бўлдик. Лекин қишлоқлик бола нимаям бўлиб, ердан

тош олиб биздан ўттиз қадамча нарига отди-ю, ҳайрат билан қичқириб юборди:

— Э-вой, бунни қаранг! Отган тошим ўзидан-ўзи яна юқорилаб кетяпти!

У яна тош олиб, ўша тарафга қараб отди. Таажжубки, тош ўз ҳаракати давомида аввал одатдагича эгри чизиқ бўйлаб учиб, сўнгра пастдаги тошлар уюмига яқинлашганда бирдан худди алланарсага урилиб қайтгандай фазода кескин юқорига бурилганини ва шундан кейингина ерга тушганини кўрдик.

— Ахир, бу — физика қонунига мутлақо зид-ку?..— дедим мен.— Ердан отилган ҳар қандай жисм эгри чизиқли текис ҳаракат қилиб ерга тушиши керак.

Дарҳол ўша ёққа қараб юрдик. Олдинда бораётган ҳалиги бола тўсатдан яна бақириб юборди-да, алланарсага қоқилиб, йиқилиб тушди. Тепасига югуриб келдиму турган жойимда тахтадай қотиб қолдим. Ишонасанми, қишлоқлик бола бояги тошлар уюмидан ярим метрча юқорида, фазода муаллақ ҳолда муккасидан осилиб ётарди! Худди аллақандай кўзга кўринмас стол устида ётгандай.

Бу пайтда амаким уни тезгина қўлидан тутиб, чеккага тортиб олди. Бечора безгак тутаётгандай қалтирар, бирпасда ранги ўчиб кетганди.

— Эҳтиёт бўлинглар! — деб огоҳлантирди амаким бизни.

Атрофга синчиклаб қарадик. Қаршимиздаги аллақандай қизғиш рангдаги тошлар уюми эътиборимизни тортди. Тошлар тартибсиз сочилиб ётар ва анчагина жойни эгаллаганди.

Амаким ҳалиги бола йиқилган жойни қўллари билан пайпаслаб кўра бошлади. Бўшлиқда қўли худди рақсга тушмоқчидек оҳиста жила кетди. Бирдан амакимнинг бароқ қошлари чимирилди. Қўллари фазода алланима-

га бориб тақалган эди-да! Шундан кейин анчагача ўй-ланиб турди-да, одатича даҳанини ушлаб, бизга юз-ланди:

— Биласизларми нима,— деди бирдан чеҳраси ёри-шиб,— кеча тунда гулдираган нарса — мана шу тош-лар!

Оғзимиз очилиб, ҳалиги қизғиш тошларга тикилдик.

— Барча далиллар, тошлар космосдан тушганини кўрсатади! Биринчидан, улар тушаётган пайтда биз тоғ тепасида қизғиш учқунлар сачраганини кўрдик. Бу бе-ниҳоя катта тезлик билан тушаётган тошларнинг ер ат-мосферасига ишқаланиши таъсирида чўғланганини кўр-сатади. Иккинчидан, тунги кучли гулдираш ҳодисасини фақат тошларнинг кўкдан тушиб, зарб билан ерга урил-гани орқалигина изоҳлаш мумкин.

— Унда, булар — космосда учиб юрувчи майда тош-лар галаси — метеоритлар бўлса керак?— дедим мен.

— Эҳтимол,— деди амаким ўйчанлик билан ҳамон даҳанини силар экан,— бундан ташқари астероид бў-лакчалари ҳам бўлиши мумкин. Лекин гап бунда эмас. Қизиғи шундаки, мазкур тошлар ердаги жисмларга хос бўлмаган ғаройиб хусусиятга эга, яъни худди электр ёки магнит майдони сингари ўз атрофида юксак дара-жада зичланган ўзига хос майдон ҳосил қилган.

Маълумки, магнит майдонига киритилган баъзи жисмларга куч таъсир этади. Бу шундай кучки, у жисм-ни итариши ёки ўзига тортиши мумкин. Мазкур тошлар майдонининг кучлари эса, шу даражада сиқилган, ти-ғизланганки, ўзидан итариши керак бўлган жисмлар йўлини майдон чегарасидаёқ қалқондай тўсиб қўяди. Ўзига қарама-қарши зарядланган жисмларни бўлса, шу қадар катта куч билан тортиб оладки, оқибатда уларни тошга ёпишган жойидан қайта тортиб чиқариш амри-маҳол бўлиб қолади. Нейтрал зарядланган, яъни за-

ряди йўқ бўлган жисмларгина мазкур майдонда бема-
лол ҳаракат қила олиши мумкин. Чунки уларга майдон
ўз таъсирини кўрсата олмайди. Бу фаразиямизнинг тўғ-
рилигини ҳам ўша нейтрал зарядланган жисмлар воси-
тасида аниқлашимиз мумкин.

Амаким бир нафас сукут қилди-да, узил-кесил бир
қарорга келиб, чўнтақларини ковлаштираркан:

— Қани бўлмаса, ёнларингдаги бор бисотларингни
чиқаринглар, зора бирор нейтрал жисм чиқиб қолса,—
деди.

Ҳалиги тош устидаги фазо, тўғрироғи майдон усти
бир зумда қаламтарош, танга, қоғоз, авторучка ва ҳо-
казоларга тўлиб кетди. Сиртдан қараган кишининг бу
манзарани кўриб, ҳайратга тушмоғи шубҳасиз эди. Чўн-
тақларимиздан чиққан бу нарсаларнинг ҳаммаси ҳавода
муаллақ осилиб турарди-да.

— Ёнларингда бошқа ҳеч нарса қолмадими,— сўра-
ди амаким.

Шимимнинг орқа чўнтагида капрон рўмолчам ҳам
борлигини айтдим.

— Чиқар бу ёққа.

Рўмолчани шошиб, қўлимдан олди-да, майдон усти-
га қўйди. Ажабо: рўмолча буюмлар орасидан сизиб ўт-
ди-ю, ҳеч қандай қаршиликка учрамай, ҳавода оҳиста
учиб, ҳалиги қизғиш тошлар устига бориб тушди.

Амаким мамнуният билан қўлларини бир-бирига
ишқалар экан:

— Демак, капрон — тошларга нисбатан нейтрал
жисм экан! — деди кўзлари чақнаб, кейин ҳазил ара-
лаш бир оҳангда қўшимча қилди:— Шундай қилиб, сиз
билан биз электромагнит майдонининг янги бир турини
кашф этдик!

Биз ҳайрат оғушида анграйиб турардик.

Шунда тўсатдан миямга келган бир фикрдан қалқиб

кетишимга оз қолди. Ишонасанми, бу фикр ўша куни уйга қайтганимизда ҳам тинч қўймади мени. Боксни жуда яхши кўрардим. Кўпдан бери ҳамманинг ҳавасини келтирадиган кучли боксчи бўлишни орзу қилардим. Манави ғалати тошлар топилгач, ўзимни кўрсатишим учун, ниҳоят, фурсат етганини пайқадим. Яқинда шаҳардан олимлар келиб, тошларни текшира бошлашади. Бу эса ишнинг белига тепиши мумкин. Шунинг учун вақтни бой бермай, дарҳол ишга киришиш лозим эди.

Ўша куниёқ кечга яқин амакимдан яширин ҳолда эски капрон кўйлагимни олдим-да, тоққа равона бўлдим. Қосмосдан тушган тошлар ёнига етиб келганимда, чор атропофга оқшом соя солганди.

Фазони қўлим билан пайпаслаб, тошлар майдони чегарасини топдим. Кейин бир қўлимни тирсагимгача капрон кўйлагим билан яхшилаб ўрадим-да, тошларга қўл чўздим. Қўлим майдонда қаршиликсиз ҳаракат қиларкан, тут баргидай юпқа-юпқа уч-тўрт тошни саралаб, четга суриб чиқардим. Тошларни капрон кўйлагимга ўрадим-у, изимга қайтдим.

...Уларни спорт майкамнинг кўкрагига шундай ўраб тикишим керак эдики, токи майдон таъсири майкамнинг кўкрак қисми сиртида бемалол ўз ҳукмини ўтказа олсин. Бу ишлар битгандан кейин йўлимда яна бир тўсиқ пайдо бўлди: кўксим устида ҳосил бўлган тош майдони қўлларимнинг бемалол ҳаракатланишига имкон бермай қўйди. Енгли капрон майка кийдим-у, ниҳоят, мақсадимга эришдим. Ишонасанми, энди мени рингда мағлубиятга учратиш унча-мунча рақибнинг қўлидан келмасди...

Шу жойга келганда, Восиқ ҳикоясини тўхтатди-да, гаплари қандай таъсир қилганини билиш учунми, Жасурнинг кўзларига тикилди. Жасур хона ўртасида оёқларини кериб тураркан, ҳамон сукут сақларди...

МАРС, ФОБОС, ДЕЙМОС ВА ИНСОН

Эшик очилиб, остонада Ақиданинг дўмбоқ гавдаси кўринди. У сочидаги қизғиш ленталарини ликиллашиб, сакраб-сакраб жойинга бораркан:

— Қеляптилар! — деб қичқирди.

Синфга бирпасда жимлик чўкди. Эшикда журнал кўтарган Назираҳон опа кўринганида, бутун синф оёқда турарди.

Ўқитувчи шогирдларига бир зум синчиклаб кўз югуртириб чиққач:

— Салом, ўтиринглар,— деди. Сўнг ўзи ҳам ўриндиққа жойлашаркан, журнал очди. Тайёрланиб турдим. Чунки у ҳозир мени чақириши керак. Фамилиям «А»дан бошланади. Айтганимдай:

— Аҳмедов Омон,— деди-да, синчков кўзларини менга қадади.

— Мен,— одатдагича дик этиб ўрнимдан турдим. Бир зум Назираҳон опанинг кўзларида завқ учқунлари ёлқинланди. Шундай завқланиб қарашларини ёқтирардим. Эсимда... Биринчи келган кунлари ҳам эшикдан худди шундай кириб келган, ўзини таништириб бундай деганди:

— Бугундан бошлаб сизларнинг синфга мен раҳбарлик қиламан. Менга, Назира Шариповна деб мурожаат қилишларингиз мумкин. Институтни бу йил битирдим. Биринчи ишга чиқишим. Ҳозирдан айтиб қўймоқчиман, қаттиққўлман. Ўқишни, жуда кўп ўқишни талаб қиламан. Дангасаларни, ўқишдан ташқари вақтини бекорчилик билан ўтказадиганларни жиним ёқтирмайди. Уйлайманки, бундайлар орангизда бўлмаса керак.

Кейин йўқлама қила бошлаган, ўрнимдан турганимда худди боягидай завқ билан назар солганди. Қим би-

лади, балки ҳаммага ҳам шундай қарар. Лекин менга, фақат менга шундай қараётгандай туюлар, шунинг учун ҳам фамилиямни эшитишим билан учиб турардим.

— ...Яхши. Утир. Алимов,— давом этди Назирахон опа.

— Мен,— паст бўйли, кўзлари митти-митти бола ўрнидан турди. Бу — Баҳодир. Қандайдир дарвишномо, бир оз шоиртабиатли бола. Истаган пайтда истаган темада шеър ёзиб бериши мумкин. Илҳоми қурғур доим қайнаб туради. Масалан, сиз бориб ўзингиз тўғрингизда тўрт мисра шеър ёзиб беришини илтимос қилсангиз, бирпас бошини қашлаб юзингизга тикилиб турадида, ўша заҳоти тўқиб ташлайди. Масалан, шу қаблда:

Қалби тоза, эй яхши инсон,
Савлатингиз бунча сервиқор.
Чеҳрангиздан ёрийди олам,
Ёққандайин чор атрофга қор.

Одати шуки, танқид қилишни ёмон кўради. Доим мақтайди. Сиз хоҳ иш ёқмас бўлинг, хоҳ «икки»чи, бари бир кўкларга кўтариб мақтайверади.

— ...Утир. Баҳромова,— Ақида аввал қўлини кўтарди. Кейин шошиб ўрнидан турди-да, бақиргудек товушда:

— Мен,— деди. Ўзи одати шунақа унинг. Гапирмоқчи бўлса, аввал албатта қўлини кўтаради. Сўнг гапирди. Кейин қулоғингиз тагида турган бўлса ҳам шанғиллаб сўзлайди.

— Аюпов,— барваста қомат Носир тебранибгина аста кўтарилди. Секингина: «Мен»,— деди-да, «Утир»,— дейилиши билан қандай турган бўлса, шундай жойига чўкди. Носир тенгдошлари орасида хийла қоматдор бўлса ҳам куч ишлатишни ёқтирмайди. Айни пайтда қобилиятли синфдошларининг қадрига етар, айниқса, Баҳо-

дирни жуда ҳурмат қилиб, уни истейдод соҳиби деб ҳисобларди.

Йўқлаш навбати Наргизага келганда, сергак тортдим. Оқсариқдан келган, калта, аммо чиройли ва майин сочлари елкаси оша тўзғиб ётадиган бу қиздан негадир ҳайиқардим. Аслида синфда ҳеч кимдан тап тортмайман. Синфдошларим мени доимо ҳар қандай воқеа-ҳодисаларнинг бошида кўришга одатланиб қолишган. Лекин Наргизанинг олдида дадиллигим ҳавога учгандай йўқ бўлиб кетар ва ўзимни ёш боладай ожиз ҳис қилардим. Қизиқ, нега шундай экан?..

Назираҳон опа йўқлама қилиб бўлди-да, ўрнидан турди.

— Дарсни бошлашдан аввал,— деди у,— шуни айтиб қўймоқчиман: эртадан бошлаб синфимиз бўйича «Ёш изловчилар» тўгараги иш бошлайди. Унга мен раҳбарлик қиламан. Тўгарақ машғулотлари турли мавзуларда, ўқувчиларни кўпроқ қизиқтирган масалалар юзасидан олиб борилади. Ёзилишни истаганлар ҳозир қўлини кўтарсин.

Биринчи бўлиб Ақида қўлини кўтарди, албатта. Негаки биринчи бўлиб қўл кўтариш унинг қонига сингиб қолган. Кейин дарров:

— Мен истайман! — дея бақирди.

Иккиланиб турмай, мен ҳам қўл кўтардим. Қўз югуртириб, Наргиза билан Баҳодир ҳам қўл кўтариб турганини кўрдим.

— Бир, икки... тўрт, хўш, яна истовчилар борми?— деди ўқитувчи.

Ажаб, охирги партадан Носирнинг қўли кўтарилди.

— Демак, беш киши. Яхши. Сизлардан дарсдан сўнгра кетиб қолмасликларингизни сўрайман. Бафуржа гаплашиб оламиз. Келишдикми?

Мана, дарс ҳам тугади. Синфда беш бола ва Назирахон опа қолдик.

Ўқитувчи бир нафас сукут қилиб, ҳаммамизга бир-бир қараб чиқди-да, бирдан Ақидага юзланди:

— Хўш, Ақида, айт-чи, сен қандай мақсад билан тўгаракка ёзилдинг?

Бундай саволни кутмаганиданми, Ақида бир нафас тараддудга тушди, кейин одатдагидек қўлини кўтариб:

— Билмайман! — деса бўладими. Ҳаммамиз кулиб юбордик. Ўзи одати шу унинг. Ҳозиржавоб бўлишни яхши кўради-ю... Лекин бундай савол ҳар биримизга ҳам берилиши мумкинлигини эслаб, дарҳол жим бўлдик. Ўйлаганимиздай бўлди. Назирахон опа энди шоирга юзланди:

— Сен-чи, Баҳодир?

Баҳодир ҳам бир нафас тараддудланиб турди. Аммо дарров ўнгланиб, ўзининг заифона товуши билан бидирлай кетди:

— Тўгаракка қатнашишдан мақсадим жуда катта. Биринчидан, фикр доирамни кенгайтирмоқчиман. Иккинчидан, ҳар қандай саргузаштларда бевосита иштирок этишни истайман. Чунки...

— Етарли. Сен-чи, Омон?

Сапчиб ўрнимдан турдим. Энди жавоб бера бошлагандим, ўқитувчи гапимни бўлди:

— Йўқ, сенга бошқа савол, сен ким бўлишни орзу қиласан?

Ўйланиб турмасдан:

— Фазогир бўлишни,— деб жавоб бердим.

— Нега?

Таажжубга тушдим:

— Қанақасига нега. Фазогир бўлишни орзу қиламан, вассалом,— дедим шартта. Назирахон опа кулимсиради:

— Биласизларми, ҳар бир нарса, ҳар бир ҳодиса-

линг ҳам сабаби бўлади. Масалан, мана, мен ўқитувчилик қиляпман. Бундан мақсадим сизга ўхшаган қорақўзларга чуқур ва ҳар тарафлама билим бериш, сизларнинг олижаноб инсон бўлиб етишишларингизда ўз ҳиссамни қўшиш. Худди шундай, сен ҳам фазогир бўлишни орзу қилар экансан, бундан кўзлаган маълум мақсад ва маслагинг бўлиши керак-ку, ахир!

Ўйланиб қолдим. Фазогир бўлиш нияти менда уч йил аввал туғилганди. Ушанда кимдандир Марс сайёраси ҳақида қизиқ бир афсона эшитгандим. Марс, қадимий афсоналарга кўра, уруш худосининг номи экан. Дунёда кўп ёвузликлар қилган, кўп сайёраларнинг шўрини қуритган бу даҳшатли зот ҳозир қувғинда — Марс планетасини ўзига макон қилиб олиб, ўша ерда биқиниб яшар экан, икки содиқ шериги Фобос билан Деймос¹ эса ҳамон уни қўриқлаб, сайёра атрофида айланиб юришган эмиш. Ушанда менда инсон бошига не-не кўргуликларни солган ёвуз уруш худоси ва унинг шерикларини буткул тор-мор қилиш орзуси пайдо бўлган, улғайганимда фазогир бўлиб, албатта, Марс сайёрасига учини ва ўз орзуимни амалга оширишни қатъий дилимга тугиб қўйгандим.

Шуларни Назирахон опага айтиб бердим. Ўқитувчининг кўзларида яна завқ учқунлари жилва қилди.

— Яхши афсона, тўғрими! — деди у ўтирганларга маъноли қараб.

Бирдан орқа томондан шоирнинг заиф товуши эшитлиди:

— Назирахон опа, калламда бир фикр туғилди, — деди у чехраси ёришиб. — Тўғарагимизнинг ишини ма-

¹ Фобос ва Деймос — қадим юнон тилида кўркув ва даҳшат дегани. Марс планетаси табиий йўлдошларининг номи.

на шу афсонани ўрганмишга бағишласак қандай бўлар экан?

Баҳодирнинг одати шу ўзи. Доим томдан тараशा тушгандек шунақа кутилмаган нарсаларни ўйлаб топади.

Носир ғурур билан жойида қимирлаб қўйди. Ҳа, у Баҳодирдаги шу хислатнинг, шу топағонлик ва талантининг қадрига етар, у билан фахрланарди.

Ўқитувчининг юзига муғамбирона табассум ёйилди.

— Нега бўлмас экан,— деди у,— бўлади, албатта. Лекин ҳамма гап сизларда қолган.

Ақида қўл кўтарди. Сўнг Баҳодирга бақиргудек бўлиб:

— Нимасини ўрганамиз унинг. Биринчидан, афсонада ҳамма нарса равшан, иккинчидан, ахир у чўпчакку?— деди.

— Йўқ, Ақида, сен янглишасан,— эътироз билдирди ўқитувчи. Синфга жимлик чўкди.

— Менимча,— бу боядан бери жим ўтирган Наргизанинг товуши эди, сергак тортдим,— афсонада ўрганмишга арзийдиган нарсалар жуда кўп. Маълумки, ҳар қандай чўпчакда ҳам озми-кўпми ҳақиқат бўлади. Аввало, уруш худоси Марснинг Ерда қилган ёвузликлари ҳақида унда ҳеч нарса дейилмаган. Бундан ташқари...

Хулласи, ўша куни тўғарак ишини Марс ва унинг шериклари Фобос билан Деймос қилган ишларни ўрганишга бағишлашга қарор қилдик.

— Бу ғоятда жиддий ва оғир вазифа,— деди ўқитувчи,— биз Марс фаолиятини билиш учун аввало ер шаримиз тарихини, ундаги барча урушлар, бу урушларнинг келиб чиқиш сабабларини ва бошқа жуда кўп нарсаларни ўрганишимиз лозим бўлади.

Бизга мактаб лабораториялари жойлашган залдаги хоналардан бирини беришди. Хона эшигига катта қора

ҳарфлар билан «Ёш изловчилар хонаси» деб ёзиб қўйдик.

Ишга киришиб кетдик. Наргиза билан Баҳодир Ерда дастлабки урушлар бошланган давр тарихини ўрганишга киришдилар. Ақида ўрта асрларда бўлиб ўтган урушларни аниқлашга тутинди. Носир бизни керакли адабиётлар, қисқа метражли кинофильм, бадий сурат ва ҳоказолар билан таъминлаб турди.

Менга эса масъулиятли вазифа: уруш худоси Марс ва унинг шериклари ҳақидаги афсонани батафсил ўрганиб, тўғарак муҳокамасига қўйиш вазифаси юкланганди.

Тўғарак иши бир ҳафта давомида зерикарли ўтди. Негаки ҳамма тарих дарсликлариди урушлар, воқеалар қуруқ ва баён тарзида берилган, уларни ўзлаштириш анча қийин эди. Лекин кўп ўтмай, ишимизда жонланиш юз берди. Кунларнинг бирида одадагича ишга чўмиб ўтиргандик, Носир синфга отилиб кирди. Унинг кўзлари ҳаяжондан катта-катта бўлиб кетганди.

— Эшитдингларми,— деди у ҳовлиқиб,— Бўстонликдаги Қаптар-кумуш тоғида қадимги ўзбек хонликлари-дан бирининг хазинаси топилибди:

— Қаерда ўқидинг?— сўрадим.

— Бугунги газетада...

Ақида қўлини кўтарди. Кейин бақиргудай товушда: — Хўш, топилса топилибди-да, ишимизга унинг нима алоқаси бор,— деди.

— Нега алоқаси бўлмас экан?— бу овоз эшик томондан эшитилди, Назирахон опа кириб келарди.— Алоқаси бўлиши мумкин, Ақида!

Баҳодир ўрнидан турди. Ҳозир кутилмаган бир гап айтади. Одати шу унинг.

— Алоқаси бўлганда қандай,— деди у,— биз албатта хазинани бориб кўришимиз керак!

Носир қимирлаб қўйди. Кўзларида ғурур ифодаси ўйнади.

— Менимча,— деди Наргиза ўйчанлик билан қошларини чимириб,— хазинани бориб кўриш, уни топган олимлар билан алоқа боғлаш биз учун фойдали бўлса керак. Чунки бу билан ўша даврга даҳлдор бўлган ҳодисалар, урушлар тафсилотини ҳам билиб олишимиз мумкин.

Уша куни келишиб, Қаптар-кумуш тоғига якшанба куни борадиган бўлдик.

Якшанба ҳам келди. Азонда мактаб биноси қошида тўпландик. Ҳамма келди-ю, лекин Назирахон опадан ҳамон дарак йўқ эди. Бирдан ичкаридан вахтёр аёл чиқди. Зинадан туриб:

— Омон ким?— деб сўради у.

— Мен, нима эди?

— Сени телефонга чақирдишяпти.

— Назирахон опа! — дедим ҳаяжонимни яшира олмамай. Баҳодирни, Носирни ё бошқа кимнидир эмас, мени чақирганларидан бошим осмонга етган эди. Ғурур билан Наргизага қарадим-у, ичкарига қараб югурдим.

Трубкани қўлимга олганимда, болалар ҳам орқадан етиб келишди.

— Алло,— мен Омонман,— дедим баланд овоз билан.— Нима бўлди ўзи?.. Кечаги ёмғирдами?.. Чакки бўлибди... Бир минутга,— трубкани қўлим билан беркитиб, болаларга юзландим:— Назирахон опам шамоллаб қолибдилар! Экскурсияни янаги якшанбага қолдирсак, деяптилар. Нима дейсизлар?

Ақида қўлини кўтариб:

— Бечора Назирахон опам! — дея хўрсиниб қўйди.

— Узимиз бораверсак, Назирахон опам хафа бўлмасмикинлар?— деди Баҳодир. Яна трубкани оғзимга тутдим:

— Назирахон опа, экскурсияга ўзимиз бораверсак, хафа бўлмайсизми, дейишяпти болалар?.. Ҳа. Ҳа. Нега?.. Хўп... Тушунарли. Тезроқ тuzалинг бўлмаса, ҳозирча хайр!

Трубкани ҳафсаласизлик билан жойига осдим.

— Мумкин эмас, деяптилар.

Бирпасда ҳамманинг лаб-лунжи осилиб кетди.

— Эҳ, чатоқ бўлди, — деб қўйди Носир қўл силтаб.

Бизни бу оғир ҳолатдан Баҳодир қутқарди.

— Биласизларми нима, — деди у ҳаяжондан кўзлари чақнаб, — экскурсияга ўзимиз бораверамиз! Тўғри, бу билан Назирахон опани бир мунча ранжитамиз. Лекин ишимизни муваффақиятли тугаллаб, сюрприз тайёрласак, ўқитувчимиз роса хурсанд бўладилар. Шу билан «ёмонлигимиз» ҳам ювилиб кетади.

— Раҳбарсиз ўзимиз боришимиз хавфли! — деди Ақида қўл кўтариб, — ойим шундай деганлар, чунки ўша тоғдаги гор ичида аллақандай сирли, ёмон ҳодисалар жуда кўп содир бўлар эмиш!

Ақиданинг фикри — бу масаланинг бир томонигина бўлиб, иккинчи қалтисроқ томони ҳам бор эдики, бу ўзбошимчалигимиз бизга қимматга тушиши, яъни Назирахон опанинг ишончини йўқотишимиз мумкин эди.

Энди болалар менга тикилишди. Улар менинг фикримни кутишарди. Наргизага қарадим.

Афтидан, унинг олдида ўзимни кўрсатишим учун, ниҳоят, фурсат етган эди. (Негадир мен кўпинча шуни орзу қилардим.)

Бу пайтда Баҳодир ёш бола эмаслигимиз, Назирахон опа бизни тушуниши ва унчалик айбламаслиги, ундан бу иш учун кечирим сўраб, ўқишда ўзимизни оқлашимиз мумкинлигини айтиб, яна ўз фикрини маъқуллай кетди...

— Бўлди, гапни олиб қочма,— чўрт кесдим, ниҳоят.— Борамиз, дедикми, борамиз, вассалом!

Шоирнинг чеҳраси табассумга тўлди. Носир ҳам очилиб кетди:

— Эҳ, мана бу бошқа гап!

Автобус бизни даралар ва сойлар бўйлаб кетган илон изи йўл билан уч соат деганда Қорабулоққа элтиб қўйди. У ёғига — Қаптаркумушгача яёв кетдик.

Чор атрофимизда мағрур бош кўтарган тоғлар. Чўққилар асрий қордан худди попоқ кийгандай...

Сой бўйидаги томи сомон лой билан сувалган уйга кўзим тушди. Уйнинг деразаси бизга қараган, лекин ичкаридан қора парда тутиб қўйилган эди. Носир иккаламиз уй томонга қараб йўл олдик. Остонага яқинлашганимизда, ичкаридан гўнғир-гўнғир товушларни эшитиб тўхтаб қолдик.

— ...Кечикмаслик керак. Ҳа-да, сира кечикмаслик керак!— дерди йўгон овозли кимдир аллақандай сирли, қўрқув аралаш оҳангда. Унга жавобан на эркак ва на аёллигини ажратиб бўладиган бир овоз эгаси:

— Шу бугун кечасиёқ бошлаш даркор. Кеча келган олимларнинг гапига қараганда, эртадан у ерга соқчи қўйишар эмиш,— деб ўқдиарди.

Мен ялт этиб Носирга қарадим. Унинг кўзларида ҳам хаёлимга келган фикрни ўқидим.

— Ҳа-да, агар соқчи қўйишса, ишимиз хароб бўлади,— давом этди йўгон овоз.— Ўзи яхшилаб томоша қилдингми, жой зўрми?

— Нимасини айтасан. Афтидан, қадимги хонлардан бирининг оромгоҳи, аини пайтда хазинаси бўлган бўлса керак.Келган олимлар шундай дейишди. Лекин энди бир чеккасини ковлаб очишди. Ишқилиб, тунов кунни уларга

гордаги киши билмас йўлларни кўрсатиб борганим за-
яхши ни бўлди-да!..

— Қовланган жойни яхши кўриб олдингми ўзи?

— Бўлмасам-чи, лекин ўзиям тоза ичкарида экан.
Унча-мунча одам топа олмайди. Аммо мен адашмайман.
Қайтишда белгилар қўйиб келдим.

— Қандай белгилар?

— Ўзим биламан.

— Нима, менга айтишдан қўрқяпсанми? Бари бир
бирга борамиз-ку!

— Лекин сенга айтолмайман.

— Сабаб?

— Сабаби... йўқ. Йўқ сабаби!

— Хайр, майли. Лекин шуни билгинки, биз ҳозирдан
бундай келиша олмасак, ишимизнинг оқибати... чакки
бўлади.

— Бари бир айтмайман.

— Хайр, майли. Лекин айтиб қўяй; ўлжани тенг ик-
кига бўлиб оламиз.

— Буни кейин кўрамиз.

— Нимасини кўрасан. Ахир у ерда... олтинлар!.. Бир-
икки челақ опчиқиб олсак бас, ишимиз беш!

— Кейин кўрамиз.

На эркак ва на аёлники эканини ажратиб бўладиган
овоз эгасининг жаҳли чиқди шекилли, ўдағайлашга туш-
ди:

— Нима демоқчисан ўзи? Мақсадинг нима?!.

— Тсс, ўчир овозингни, аҳмоқ! — жеркиб берди йўғон
овоз.— Битта-яримтаси эшитиб қолса...

У эшикка қараб юрди шекилли, оёқ товушлари эши-
тилди.

Ўзимизни четга, девор орқасига урдик. Лаҳза ўтмай,
«ғийқ» этиб эшик очилди. Беркинишга улгурмаган ҳам
эдикки, қаршимизда қорачадан келган, баланд бўйли

яғриндор бир киши пайдо бўлди. У бизга нафрат тўла кўзларини қадаб:

— Ҳа, даюслар, ҳали қулоқ соляпмиз денглар?!— деди заҳарханда билан.

Жавоб бергунимизча бўлмай, у иккимизнинг икки қулоғимиздан маҳкам ушлаб, уйнинг орқасига бошлади. Етти-саккиз поғонали зинадан уй тагидаги ертўлага олиб тушди-да, ичкарига итариб юбориб, эшикни беркитар экан, пўписа қилди:

— Агар «ғиқ» этган товушларингни эшитсам, дабдалангларни чиқараман!

Бу ҳодиса шундай тез содир бўлдики, биз ертўладагина ўзимизга келдик. Ертўла қоронғи, заҳ, каламуш ва моғорлаган сабзи-пиёзларнинг қўланса ҳидди димоғни ёргудай эди. Атрофда саксовул ва хом ғиштлар тартибсиз сочилиб ётарди.

— Энди нима қиламиз?— деди Носир кўзларини мўлтиратиб.

Елкамни қисдим. Айни пайтда Носирнинг қоматдор гавдаси, катта қўлларига қараб кулгим қистади. Ҳа, бундай пайтларда у куч ишлатишни хаёлига ҳам келтирмасди. Унинг кўкисида беозор инсон юраги уриб турарди!

Носир умидсизлик билан ғиштлардан бири устига чўкди. Мен ҳам ўтирдим. Лаҳза ўтмай, тепамизда дўпир-дўпир оёқ товушлари эшитилди. Афтидан, бояги яғриндор киши уйга қайтиб кирганди. Яна ғўнғир-ғўнғир товушлари эшитила бошлади. Лекин улар нималарни гаплашишаётганини бу ердан ажратиш қийин эди.

Шу тахлитда ярим соатча ўтирдик. Бирдан Носир қимирлаб қолди. У ғира-шира ёруғлик тушиб турган иқоридаги тешикчага қараб:

— Болалар келишяпти! — деди.

— Уларни дарҳол орқага қайтариш керак,— дедим

шошиб. — Биласанми нима, тешикдан уларга тош отиш керак.

— Тушунишармикин?

— Тушунишади. Ҳеч ким тушунмаса ҳам Баҳодир тушунади!

— Майли. Лекин тешик юқорида-ку? Бўйимиз етмайди.

— Елкамга чиқасан.

— Кел, яхшиси менинг елкамга чиқа қол.

Лип этиб елкасига чиқдим. Деворга тармашиб тешикчадан ташқарига қарадим. Баҳодир ва қизлар гаплашиб, уй томонга келишарди. Тешикчадан кесак ота бошладим. «Сигналим»ни биринчи бўлиб Баҳодир сизди, албатта. У «тўхтанглар»,— дегандай қўлини кўтарди-да, ўзи секин тешикка яқинлаша бошлади. Тешикчадан афтимни кўрди шекилли, кела солиб:

— Нима гап, Омон, нега у ерга тушиб олдинг? — деб сўради.

— Тсс, секин,— дедим шивирлаб.— Уйда ўғрилар бор. Ушалар қамашди бизни. Гапимизни яхшилаб эшит: ҳозир дарров орқага қайтинглар. Уйдагилар сезишмасин. Қизларни милиция чақиргани юбор. Ўзинг эса, панадан туриб уйни пойла. Улар икки киши. Чиқиб кетишлари билан бизга хабар қиласан. Тушундингми?

— Тушундим.— Баҳодир қандай секин келган бўлса, шундай тешикдан узоқлашди. Болалар ҳаяжонда ўзаро гаплашиб, кўздан йўқолгунларича қараб турдим. Енгил сакраб пастга тушарканман, кўз олдим тиниб, бошим айланиб кетаётганини сиздим. Афтидан, ертўланнинг сассиқ ҳиди кўнглимга урганди.

— Чакки бўлмади! — Носир мамнуният билан қирлаб қўйди.— Энди мириқиб икки-уч соат ухласак ҳам бўлади.

Жаҳлим чиқди:

— Ҳозир ухлайдиган пайт эмас. Ҳаракат планини тузиш керак.

— Яна қанақа ҳаракат?

— Бордию... Бордию милиция желмай қолса нима қиламиз? Ахир бу жойлар, биласанми, марказдан қанча йироқда!? Бундан ташқари ўғри ҳақида уларнинг гапига дарров ишонишлари қийин. Ҳар ҳолда қизларда.

Носир, яна умидсизланиб, ғиштлардан бирининг устига ўтирди. Ёнига мен ҳам чўкдим. Кўнглим айнаб, бошимда санчиқ пайдо бўлган, ўзимни беҳузур ҳис қила бошлагандим.

— Мана сенга «Марс ва унинг саргузаштлари», — дедим кинояли, бир оз заиф товушда. Бирдан Марс ҳақидаги афсона ёдимга тушди. Бир лаҳза ёвуз уруш худоси оғзидан ўт пуркаб, қаҳ-қаҳ уриб, тепамда учаётгандай бўлди. Бироқ дарров бошимни силтаб, хаёлимни йиғдим. Кўзларим билан қулай жой қидирарканман:

— Бирпас ётмасам бўлмайдиганга ўхшайди, — дедим минғирлаб.

— Нима бўлди, тинчликми? — ташвишланиб сўради Носир. У тезгина хом ғиштларни ёнма-ён тахлаб жой қилиб берди. Чўзилдим. Яна афсона ҳақида ўйлай бошладим.

Орадан икки соатча ўтгач, иситмам чиқиб кетган, пешанамдан совуқ тер қуярди. Тепамда Носир типирчилар, гирдикапалак бўлар, юқоридан эса ҳамон ғўн-ғир-ғўнғир товушлар эшитилиб турарди. Бирдан кўз олдим қоронғилашиб кетди.

...Поёнсиз коинот қўйни. Марс учиб келяпти. Икки ёнида оламга қўрқув ва даҳшат солиб кит қоматли думлари калта Фобос билан Деймос қанот қоқншмоқда. Улар жуда узоқдан, олис галактикалар томондан келишяпти.

Марснинг важоҳати ёмон: у йўлида учраган сайёра-лар, тирик жон мавжуд бўлган планеталарни шафқатсизлик билан ўз домига тортади. Сўнгра даҳшатли оловга айлангириб, атрофга пуркаб юборади. Мана у пишқирмоқда, ўз қудратидан ҳайқириб, қаҳ-қаҳ урмоқда. Икки шериги эса атрофида жавлон уриб, тантана қилишяпти. Уруш худосининг заҳарли нафаси теккан жойлар бирпасда қуриб-қовжираган саҳрога айланмоқда. Унинг қадами етган жойлар чексиз балоларга гирифтор бўлмоқда. Бу ёвуз зот олдида ҳамма ожиз.

Марс, ниҳоят, қуёш системасига кириб келади. Даставвал у ойни домига торта бошлайди. Лекин ойликлар анойн эмас. Улар ўз планеталарини ёвуз душмандан ҳимоя қила бошлайдилар. Фобос билан Деймос орқага чекинишади. Бундан ғазабланган Марс Ой атрофида заҳарли олов сочиб, чарх уриб уча бошлайди. Ойликлар Марсга қарши юзлаб, минглаб аср давомида кураш олиб бордилар.

Ниҳоят, Марснинг қўли баланд келади. Уруш худоси ўзининг олов нафасига бардош беролмаган ойликларни қириб ташлайди. Ой кимсасиз, бўм-бўш сайёрага айланади.

Бу ерда ўз ишини тугатган Марс энди Ерга қараб йўл солади. У шериклари билан Ерга яқинлашганида, қаршисида пионер галстуги таққан бир бола кўринади. Бу — Омон. Марс ваҳшат солиб ҳайқиради:

— Ҳо-о-ой, сен кимса-а-ан?..

— Мен инсонман! — дейди бола.

— Инсо-он!.. Вах-хах-хах-ха-а!.. — Марснинг овози коинотда қўрқинчли акс садо бериб янграйди, — сенга ўхшаганларни кў-ўп кўрганман. Қо-оч йўлимдан! Бўл-маса, янчиб ташлайма-а-ан!!

— Янчиб бўпсан! — дейди Омон мағрур. — Мен сенга қарши курашмоқчиман!

— Хаҳ, итвачча-а!?. Бўлмаса, фурсатинг борида ўзингни ҳимоя қил! Ажалинг менинг қўлимда-а-а!!.— Марс шундай деб бола томонга ўзини отади. Лекин бола ғоят абжир. Бир зумда йўлдаги дарахтзорга кириб кўздан ғойиб бўлади. Уруш худоси уни қидириб, дарахтзорга олов пуркайди. Дарахтзор ёнишга тушганида, Омон унинг бошқа чеккасидан чиқиб қоча бошлайди. Мана, Марс уни кўрди. Яна изига тушади. Омон йўл четидаги устунга ёзилган «Ибтидий жамоа даври» деган ёзувни ўқийди. У асрлар оша қоча бошлаган эди-да. «Вой-бў,— дейди у бошини қашиб,— ҳали йўл жуда олис-ку?!.»

— Омон, Омон деяпман! Нима бўлди сенга? Уйғонсанг-чи, ахир!— Носирнинг товушини илғадим.

— Ҳали йўл жуда олис,— дедим минғирлаб.

— Нима олис?.. Сен алаҳсираяпсан, Омон!..

— Рост айтяпман, йўл олис, йўл...

Кўзимни очдим-у, ўзимга келдим. Тердан ҳамма ёғим жиққа ҳўл бўлиб кетган. Носир тепамда мўлтираб ўтирарди.

— Биласанми нима,— дедим ҳаяжонланиб,— мени уруш худоси Марс роса қувлади!

— Ҳазилингни қўй, Омон.

— Ўзи ҳам ўлгудай қўрқинчли экан! Шерикларини айтмайсанми!?

— Сен касал бўлиб қолибсан, Омон...

— Ўзинг бир кўрганингда эди...

Тагин кўзим илина бошлади.

...Марс ҳамон болани таъқиб қилмоқда. Қўл чўкичлари ва тўқмоқлар билан қуролланган ибтидий одамлар орасидан қочиб бораркан, Омон олға интилади. Уруш худосининг нафасидан заҳарланган ибтидий одамлар ўзаро жанг қила бошлайдилар. Қонли тўқинишлар, қирғинлар бошланади.

Омон навбатдаги устунда «Қулдорлик ва феодал даври» деган ёзувни ўқийди. У подшолар ва зодагонларнинг қасрлари, катта-катта ибодатхоналар, баланд эҳром ва мачитлар ёнидан югуриб ўтади. Қоҳинлар ва ҳунармандлар Марс ҳамда унинг шерикларини кўриб даҳшатга тушадилар. Подшолар ғазабга кириб, қўшинларни шайлаб, ўзаро урушга отланадилар. Жангу-жадаллар қизиқ кетади.

Бола «Капитализм ва социализм даври» деган ёзув ёнидан ўтганида уруш худоси ниҳоятда ғазабга кирган, аламидан дунёни йўқ қилиб юборишга ҳам тайёр эди. У қаҳр билан чор атрофга мислсиз ўтлар сочар, офатлар ёғдирар эди. Лекин шериклари аллақачон чекина бошлаган, ғалабадан умидларини узишган эди. Омон бу даврда ёвуз уруш худосига сиғинишаётган бир гуруҳ одамларга дуч келди. Уларга нафрат билан боқиб ўтаркан, айни пайтда Марсга қарши кураш бошлаган одамларнинг кўпчилик эканини кўриб суюниб кетди. У энди якка эмас эди. Ердаги минглаб, миллионлаб одамлар у билан ёнма-ён курашга отланганди.

Воқеанинг бундай тус олишини кутмаган Марс алам билан Омонга қараб:

— Эй, инсо-он!.. Шошмайтур ҳали, шундай таъзирингни берайки-и-и!..— деб ҳайқирди-да, ваҳшат солиб орқага бурилди. У Марс планетаси томон учиб кетди. Омон севинганидан қичқириб юборди.

— Омон, нима бўлди? Нега бақирасан?..— Елкамда Носирнинг қўлини сезиб уйғониб кетдим. Лекин хаёлимни ҳамон ҳозир кўрган тушим таассуротлари қамраб олган, шунинг учун ҳам севинч билан:

— Биласанми, уруш худоси орқага чекинди!..— дедим.

— Сен яна алаҳсираяпсан! Турсанг-чи, ахир! Боятдан бери уйғотаман...

Ўзимга келиб бошимни кўтардим. Миям лўқиллаб оғрир, қовоқларим босиб тушаётгандай эди.

— ...Тешикка Баҳодир келиб турибди. Уйдагилар чиқиб кетишибди.

Вужудимдаги оғриқни унутиб, қаддимни ростладим.

Лаҳза ўтмай, Баҳодир ертўланинг эшиги ёнида пайдо бўлди. Эшик ортидан:

— Катта ғўла тиқиб қўйишибди. Ҳозир олиб ташлайман,— деган товуши эшитилди. Кўп ўтмай, эшик очилиб, ертўлага ғира-шира ёруғлик тушди.

Ташқарида оқшом чодирини тика бошлаган, қуёш аллақачон уфққа чўкиб кетганди.

— Қайси тарафга кетишди? — сўрадим остонада турган Баҳодирдан.

— Ҳув ана кетишгяпти!— дарахтзор оша анча олис тоғ этагидаги харсанглар орасидан илгарилаётган икки кимсанинг қорасини кўрдим.

— Менга қаранглар,— деди Баҳодир,— бундай қилсак: мен уларнинг изидан бораман. Сен — Омон, ҳув панага, ёнғоқ остига ўтиб пича дамингни ол. Сен эса, Носир, лом ёки болта топиб, уйга кир. Полнинг остонадан у ёғини кўчириб олиб ташлайсан. Шундай кўчиргинки, кирган одам тўппа-тўғри ертўлага тушиб кетсин. Лекин эшикка, эҳтиёт бўл. Қулф бўлса, бузмай, деразадан ошгин. Тушунарлими?

— Тушунарли,— жавоб берди Носир.

— Айтмоқчи, ертўланинг эшигини яхшилаб беркитишни унутмагин. Қани, кетдик бўлмаса...

Носир уйга йўл олди. Мен уйдан сал наридаги ёнғоққа қараб юрдим...

Кўп ўтмай атрофга росмана қоронғулик чўкди. Ой ҳали чиқмагани учунми, ҳеч нарса жўринмай қолди. Аҳён-аҳёнда бойқушларнинг сайраши қулоққа чалинар, яна аллақандай қушларнинг ғалати, сирли товушлари

акс-садо бериб, дилга ваҳима соларди. Бошим ҳамон гувулларди. Майса устига чўзилдим... Кутилмаганда тошларнинг бир-бирига урилиб чиқарган шовқин-суронидан ҳушёр тортдим. Худди зилзила бўлаётгандай, тоғ кўчаётгандай эди. Янглишмасам, бу — Баҳодирнинг иши. У ўғриларни тезроқ уйга ҳайдаш мақсадида катта-катта тошларни итариб, пастга тушираётган бўлса керак. «Ишқилиб, уларни тошларнинг остида қолдириб, бир бало қилиб қўймаса бўлгани...»

Ҳамма нарса кутганимиздай бўлди.

Бир маҳал югурганча ўғрилар келишди. Қўлларидаги челақлари тўла олтин. Эшикни очишди. Шошилиб кириб кетишди. Кейин саросимада бақирганлари эшитилди. Ҳа-ҳа, улар ертўлага тушиб кетишган эди-да! Носир дарров орқаларидан бориб, эшикни беркитди.

Шундай қилиб олтин ўғрилари яқиндагина бизни қаммаган ертўлага ўзлари қамалиб қолишди.

Шу пайт булоқ бўйига қизил машина келиб тўхтади. Назирахон опа, Наргиза, Ақида ва милиция ходимлари келишганди. Севинчимизни яшира олмай, уларнинг истиқболига қараб югурдик...

ҒАРОЙИБ ТУШЛАР

— Тўхтанг, Иван Петрович, кетиб қолманг!..— Уткир алаҳсираб, устидаги кўрпасини итқитиб юборганини сезмади.— Тўхтасангиз-чи, ахир!..

У уйғониб кетди. Дадаси билан ойиси ишга кетишган бўлса керак, хонада ҳеч ким йўқ эди.

Деразага қаради. Ташқарида тонг оқариб келмоқда. Осмон бўйлаб узун, заррин камарлар чўзилган. Қуёш қонталаш бўлиб, секингина қалқиб чиқиб келаётганди.

Бола ҳозиргина кўрган галати туши таъсиридан энтиқиб нафас оларкан, юраги худди қинидан чуққудек дукилларди. Қизиқ, туш бўлса ҳам худди ростакамда-я! Ўзи ҳам ажойиб олим экан! Шунча гапларни айтиб берди-я!

Ўткир оёқларини осилтириб ўтираркан, бошидаги наушникка ўхшаган аллақандай ярим гардишни юлиб олиб, каравот бошига илиб қўйди-да, пешанасини тириштирганча ўйга чўмди.

Мана, у дарсларини тайёрлаб бўлди. Кейин дадаси ухлаш олдидан унга:

— Демак, келишганимиздек, бу кеча аппаратдан фойдаланишингга ижозат бераман. Аммо, ўғлим, эҳтиёт бўл,— деди-да, жилмайиб қўшиб қўйди:— яхши тушлар кўргин, хайр!

Елғиз қолган Ўткир стол устидаги газеталарни бир-бир олиб, кўздан кечира бошлади. Одати шунақа эди: кечқурунлари газеталарни, ҳеч бўлмаса, сарлавҳаларни бир-бир ўқиб чиқмаса, кўнгли жойига тушмасди. Аллақандай газетани қўлига олди-ю, йирик қора ҳарфлар билан ёзилган «Ғаройиб тушлар» деган сарлавҳага узоқ тикилиб қолди. Тушлар... Нега одам туш кўраркин-а?

Ўткир шу ўй оғушида ўрнидан туриб, каравоти қошига келди. Каравот тагида телевизор стабилизаторига ўхшаган тўртбурчакли аллақандай қора аппарат турар, аппаратнинг ён қисмига ток кучини ўлчовчи асбоб — амперметр ўрнатилган, устки томонидан эса икки-та ингичка ҳаво ранг сим ўтказилганди.

Ўткир каравотининг бошидан ҳаво ранг симларнинг учи билан бириктирилган наушникка ўхшаш ярим гардишни олиб, бошига кийди-да, кўрпа орасига кирди. Яна туш ҳақида ўйлай бошлади. Қизиқ, нега одам туш кўраркин-а!..

Қаршидаги деворда академик Павловнинг сурати осифлик турарди. Бола негадир унга анчагача тикилиб ётди. Тағин туш ҳақида ўйлади. Тағин суратга тикилди. Кейин чироқни ўчирди...

Ўткир мактаб лабораторияси хоналаридан бирида якка ўзи аллақандай кимёвий тажриба ўтказмоқда эди. Хона эшиги зарб билан очилди-да, остонада соч-соқоли, қошлари оқариб кетган бир чол кўринди. Пешанасини тарам-тарам ажин қоплаган, қотмадан келган бу кишининг кўзларигина аллақандай ёшлик, жанговарлик ўти билан чақнарди. У тўсатдан йигитларга хос жангдор товушда:

— Салом, Ўткиржон! — деди.

Ўткир эртақлардагидай хаёлий қиёфадаги бу кимсага тикиларкан, ҳайкалдек қотиб турар, бир оғиз сўз айтишга ҳам ҳоли йўқ эди.

Чол битта-битта босиб болага яқинлашди.

— Нима, мени танимаяпсанми?

Бола бир нима демоқчи бўлди-ю, лекин азбаройи қўрқиб кетганидан товуши чиқмади, оғзи бир очилиб, қайта ёпилди.

— Наҳотки танимасанг?.. Бўлмаса, ўзимни танитиб қўяқолай, — чол қўлини узатди, — академик Павлов Иван Петрович.

Бола, ниҳоят, ўзини ўнглаб олди. Олимга энди анча дадиллик билан тикиларкан:

— Иван Петрович, сиз мени қаёқдан биласиз? — деб сўради.

— Нега билмас эканман,— деди чол бамайлихотирлик билан.— Сен мени ўз хаёлингда жонлантиришни истагандинг. Мен эсам, сенинг ана шу истагингни бажо келтирдим, холос.

— Ахир сизни 1936 йили вафот этган дейишарди-ку?

— Халқ учун хизмат қилиб, халқнинг бахт-саодати

йўлида курашиб яшаганлар ўлмайдилар! Мен бўлсам, халқнинг ана шундай содиқ хизматкорларидан бири эдим.

— Қизиқ-а...

— Нима қизиқ? Ҳа, масала равшан. Сен, менимча, анчадан бери туш кўриш ва унинг келиб чиқиш сабаблари ҳақида ўйлаб юрибсан, шундайми?

— Худди шундай! Сиз буни қаёқдан билдингиз?

— Азизим, мен физиологман. Бу эса бизга кишиларнинг чеҳрасига қараб туриб, унинг дилида нималар кечаётганини билиб олиш имконини беради.

— Демак, сиз одамларнинг юзига қараб, фикрнинг бемалол ўқий оласиз, шунақами?

— Унчаликмас. Бинобарин, биласанми, мен ахир, бутун умримни одамлар ва одамларнинг бош мия фаолиятини ўрганишга бағишлаганман!

Ҳайвонлар устида олиб борган узоқ йиллик тажрибаларимиз эса ажойиб кашфиётнинг бунёдга келишига асос бўлди.

— У қанақа кашфиёт?

— Биз шартсиз ва шартли рефлекс тушунчаларини биринчи бўлиб илгари сурдик. Рефлекс нималигини биласанми? Бу одамлар ва ҳайвонларда бўладиган турли формадаги одатланиш ҳоллари. Масалан, биз қўлимиз ўтга тегиб кетса, беихтиёр тортиб оламиз. Еки токли симни ушлаб олганда ҳам, ўз-ўзидан орқага тисариламиз. Бу шартсиз рефлекс бўлади. Яна бир мисол, ош сузилаётган бўлса, ҳидини сезиб, ўз-ўзидан овқатланишга шайлана бошлаймиз. Сўлак безларимиз сўлак ишлаб чиқара бошлайди. Бу ерда организмимизнинг сўлак ишлаб чиқариши ҳодисаси овқатланишнинг иккинчи асосий босқичи — шартли рефлекснинг ўзгинаси.

— Лекин, Иван Петрович, буларнинг тушга нима алоқаси бор?

— Бирпас шошилма, азизим. Хў-ўш, ана шу шартсиз рефлекс билан боғлиқ бўлмаган шартли рефлекс эртами-кечми сўнади. Буни олимлар ички тормозланиш деб атайдилар. Организмга муҳитдаги нарсалар ва ҳодисаларнинг узоқ таъсири эса бу ички тормозланишни кучайтиради. Шартли рефлексларнинг ички тормозланиши, тўхташи — уйқуни юзага келтиради.

— Иван Петрович...

— Азизим, бир дақиқа сабр қил... Хў-ўш, нима дейётган эдим, ҳа, туш кўриб ухлашни олимлар «парадоксаль уйқу» деб атайдилар. Уйқунинг шундай фазалари — қисмлари бўладики, бунда нокритик қабул қилинувчи сезгилар, кўрилган-кечирилган воқеалар, сароблар яъни галлюцинацияларнинг киши хотирасида жонли ҳолатда туғилишига шарт-шароит туғилади. Олимлар туш кўришни уйқу ва уйғоқлик ҳолатларига боғлиқ бўлмаган, ўзича мустақил алоҳида ҳолат деб ҳисоблашади. Биз бу борада шундай бир қизиқ тажриба ўтказгандик: ухлаётган боланинг бетига бир неча томчи сув томизилган. Шунда бола бирдан қорнига ағдарилиб ётган-да, қўллари билан худди сузаётгандек ҳаракатлар қила бошлаган. Яъни сув томчиларидан таъсирланган боланинг миясида «кўлда чўмилаётиман», деган фикр уйғонган. Худди шу мазмунда туш ҳам кўра бошлаган.

— Биласизми...

— Биламан, азизим, ҳовлиқма. Сен сўрамоқчисанки, туш кўриш организм учун фойдалими, зарарлими? — Шундайми?

— Топдингиз, Иван Петрович.

— Сендан бир нарсани билиб олмоқчиман: айт-чи, ўзинг ҳеч туш кўрасанми?

— Баъзан кўраман, баъзан йўқ.

— Неча марта кўрасан?

- Бир марта-да.
- Ёлғон айтяпсан.
- Нега?

— Шунинг учунки, ҳамма одамлар ўз уйқулари да-
вомида уч-тўрт марта туш кўрадилар. Лекин унутиб
юборадилар. Уйғониш олдидан кўрилган тушларгина
ёдда сақланиб қолади. Буни қаранки, сизларнинг за-
монангиз олимларининг аниқлашича, туш кўриш ҳаёт
учун зарурий экан! Вожаб: тушларсиз бош мия фаолия-
ти мўътадил ҳолда бўлмас экан! Катта одамда туш кў-
риб ухлаш бутун уйқунинг 23 фоизини ташкил қилар-
кан. Бироқ ажабланарлиси шуки, туш кўришнинг нима
учун зарурлиги ҳалигача ҳал қилинмаган!..

— Иван Петрович, биласизми, менинг дадам ғала-
ти бир машина ўйлаб чиқарганлар. Номи «туш кўрга-
зиш машинаси» деб аталади. Ишонасизми, шу машина
ёрдамида бемалол хоҳлаган тушингизни кўришингиз
мумкин.

— Наҳотки, ахир бу сира ақлга сиғмайдиган ҳол-ку?
Наҳот, фаннинг бу ажойиб ютуғидан мен беҳабар қол-
ган бўлсам?

— Лекин дадам бу ишларини ҳали эълон қилганла-
рича йўқ!

— Нима учун?

— Шунинг учунки, ҳали иш охирига етмабди.

— Қизиқ!.. Ғоят қизиқ! Бинобарин, дадангни била-
ман. Даданг Орифжон замонангизнинг етук олимлари-
дан. Фанни кўп ажойиб кашфиётлари билан бойитган
киши. Аммо сўнгги ихтироси... Ажабо, даданг кашф
этган машина қанақа принцип асосида ишларкин?..—
Павлов оппоқ соқолини авайлаб тутамлар экан, бир
зум сукутда қолди.

— Ҳа, топдим!— деб хитоб қилди ниҳоят у.— Маши-
нанинг ишлаш қонуни менимча шундай бўлса керак:

бизнинг миямиз икки асосий бўлимдан — миянинг катта ва кичик ярим шарларидан тузилган. Бош мия айрим қисмларининг иши катта ярим шарлар остидаги тўрсимон ҳосиланинг фаолиятига кўп жиҳатдан боғлиқ. Бу борада яқинда замонангиз олимлари яхши бир гажриба ўтказишди.

Ҳайвонлар миясидаги ўша тўрсимон ҳосиллага махсус йўл билан сезилар-сезилмас миқдорда электр токи таъсир этдирилса, ундан қандайдир тўлқинлар ва нерв импульслари, деб аталувчи ўзига хос сигналлар тарқалиши маълум бўлди. Ана шу сигналларнинг муҳит таъсирида ўзгариб туриши ҳамда мия ички пўстлоғи ҳужайраларига таъсири эса кишиларнинг турли ҳолатлари — уйқу, уйғоқлик ва туш кўриш ҳолатларини ажойиб йўсинда бошқариши аниқланди. Даданг ҳам менимча, худди шунга асосланган бўлса, эҳтимол. Яъни бош мияни махсус майдон (балки электр майдонидир) таъсирига киритиб, туш кўришни юзага келтирувчи импульсларни ҳосил қилган ва шу билан мақсадига эришган...

Павлов яна жим қолди. Худди ўша аппаратни синчиклаб томоша қилаётгандай, рўпарадаги нуқтага тикиларкан, кўзларида ҳайрат ва мамнуният ёлқини ўйнарди. Кейин ҳаяжон билан гапида давом этди:

— Ажойиб ихтиро!.. Шубҳасиз ажойиб!

У тўсатдан болага юзланди:

— Тушунасанми, бу аппарат ёрдамида нималар қилиш мумкин?

Ўткир айбдорларча елкасини қисди.

— Бу аппарат илм-фан учун шу пайтгача ноаниқ бўлиб келган кўпгина тилсимотларни, ғалати воқеа-ҳодисаларни тўғри изоҳлашда гоят катта наф келтириши мумкин.

Бундан ташқари физиологларнинг аниқлашича, узоқ вақт туш кўра олмаслик турли руҳий касалликларнинг

келиб чиқишига сабаб бўлади. Бундай касалга йўлиққан беморлар мазкур аппарат туфайли ўз дардларидан халос бўладилар. Шубҳа йўқки, «туш кўргазиш» машинасининг келажаги порлоқ!..

Оқ соч, оппоқ соқолли чол тўсатдан гапини тугатди. Кейин болани ҳайратда қолдириб, қўлтиқлари остидан қанот чиқарди-да, оҳиста кўтарила бошлади. Вожаб: боланинг кўзлари олдида у парвоз қиларди! Уткир лаборатория эшиги зарб билан беркитилгандагина ўзига келди.

— ...Тўхта-анг, Иван Петрович, кетиб қолманг!..— Бола алаҳсираб, устидаги кўрпасини итқитиб юборди.— Тўхтасангиз-чи, ахир!..

Уйғониб кетди. Юраги қинидан чиққудек дукурлар, ёстиғи тердан жижқа ҳўл бўлиб кетганди. Бошидан гардишни юлиб олиб, каравот бошига осиб қўйди.

«Ўзи ҳам ажойиб олим экан! Шунча гапларни айтиб берди-я! Тўхта-чи, «туш кўрсатиш машинаси» ҳақида нималар деди? Худди дадасига ўхшаб қандайдир майдон, импульс ва сигналлар ҳақида гапирди, шекилли».

Уткир бўлса барибир яхши тушуна олмади. Бироқ унга машинанинг ғалати бир хусусияти фавқулодда равшан бўлиб қолди. Яъни машина кишининг энг сўнги ўйларини, энг охириги кечинмаларинигина тушда акс этдириб беради. Масалан, боланинг ўзи уйқуга ётишдан аввал туш ҳақида ўйлади, кейин академик Павловнинг қиёфасини тасаввурида жонлантиришга уринди. Оқибатда худди ўшалар тушига кириб чиқди. Бундан ташқари аппарат уйқунинг энг сўнги, уйғонишга ўн-ўн беш дақиқа қолган қисмидагина иш ҳолатига киришини ҳам билиб олди.

Уткир ўрнидан туриб, паришонхотир ҳолда кўрпаларини йиғиштираркан, бошида бир фикр айланарди: «Ажойиб олим экан!»...

КЕЛГИНДИЛАР

Белоён осмони-фалакдаги сайёраларда ҳам худди Ердаги сингари ёки унга яқин формада ҳаёт бўлиши мумкин, деган тахминларга ишонасизми? Ахир Жордано Бруно Римнинг Гуллар майдонида бежиз ўтда куйдирилмаган-ку?! Баъзи олимларнинг фаразларига кўра, бутун Галактикадаги бир миллионга яқин сайёрада ана шундай ҳаёт мавжуд бўлиши мумкин экан.

Лекин фараз — барибир, фараз-да. Ҳаёт бор ёки йўқ эканлигини ўз кўзинг билан кўриб, ҳис қилиб билмаганингдан кейин бир нима дейиш қийин, албатта.

Кечаги ғаройиб ҳодиса юз бермагунига қадар мен бу ҳақда ана шундай фикрлар эдим. Бироқ ўзга сайёрадан келган ўша ғалати кеманинг капитани билан гаплашдим-у, кутилмаганда бутун фикрларим айқаш-уйқаш бўлиб кетди. Назаримда мен учун илмнинг ҳали инсониятга номаълум ва сир бўлган кенг уфқлари очилгандай бўлди. Ҳа, бу ажойиб уфқларни мен Ердаги барча инсонлар ичида биринчи бўлиб кўриш шарафига муяссар бўлгандим! Лекин айти пайтда, инсоният олдида кечириб бўлмас хатога йўл қўйгандимки, ана шу бонсдан ҳозир бутун вужудим чўф бўлиб ўртанмоқда. Ҳа-а, тентак бўлган эканман, тентак!

* * *

Пахта теримига ҳашарга чиққанимизга ҳам бир ҳафта бўляпти. Даладаги асосий ҳосилни машина теради. Бизнинг вазифамиз — машина чала қолдириб кетган эгатлардаги пахталарни тозалаб териб олишдан иборат. Биз деганим — бу 10-«А» синф ўқувчилари. Бизни иккита-учтадан қилиб шу колхозда турадиганларнинг уйларига жойлаштиришган.

Мен ва Ориф иккаламиз Ойсара исмли қирқ ёшлар-

даги тўладан келган аёлникида тураминз. Ойсара опа биология ўқитувчиси. Эри урушда ўлган. Унинг бизлар тенги Раъно исмли қизи бор. Ўзига тўқ, тинч оила. Биз эрталаб ҳали қуёш уфқдан мўраламасидан далага чиқиб кетамиз. Тушки овқатни далада қиламиз. Кечқурун қайтиб келганимизда эса, Ойсара опанинг қизи овқат пишириб, бизни пойлаб ўтирган бўлади. Пиширган овқати қанчалик ширин эканини билсангиз эди!.. Бизга косаларда овқат келтириб, оҳиста столга қўяркан нафис товуш билан:

— Совимасин, тезроқ еб олинглар,— дейди-да, ўша заҳоти ўз хонасига чиқиб кетади. Мазали овқат учун унга кўпинча миннатдорчилик билдирмоқчи бўламан-у, лекин негадир сира қулай фурсат топа олмайман. Бунинг устига анави Ориф — калтафаҳм ҳам томдан тараша тушгандай қизга ўзича гап отиб, кайфимни бузади. Шунинг учун кўпинча жаҳл билан койиб ташлайман уни.

Кеча ҳам одатдагидек қуёш чиқишини кутмасданоқ далага йўл олдик.

Бу сафар Ориф иккаламизга пахтаси деярли қолмаган қартани тозалашни буюришди.

Ишга тушиб кетдик.

Мен Ориф туфайли яна хуноб эдим. Чунки у эрғалаб Раъно билан энди гаплашиш имконияти туғилганида мошхўрдига қатиқ бўлиб ўртага суқилган ва:

— Бай-бай-бай, очилиб кетибдилар-ей,— дея гап отиб қизни қочириб юборган эди. Шунинг учун ҳам уни орқада қолдириб, ўзим бирпасда илгарилаб кетдим. Орадан ярим соат ўтганда, шеригим бутунлай қолиб кетган, узоқдан, ғўзалар орасидан унинг қўқон дўппи кийган бошигина гоҳ-гоҳда кўзга чалинарди, холос. Шу алпозда қанча ишладим, билмайман, бир маҳал қулоғим остида янграган ғалати товушдан сесканиб кетдим. Шарт-

та бошимни кўтардим. Атрофимда ҳеч ким йўқ. Аммо, ажаб, кўзга кўринмас аллаким менга мурожаат қилиб:

— Агар ақлинг бўлса, жавоб бор! Ақлинг бўлса, жавоб бер! — дея хитоб қилмоқда эди. Дарвоқе, кўзга кўринмас бу кимса менга товуш чиқариб эмас, балки телепатик йўл билан, яъни фикран мурожаат қиларди. Мен телепатик алоқа ҳақида журналларда кўп ўқигандим. Лекин ҳаётда... Баданим жунжикиб кетди... Ҳеч ким беркинмаганмикин деб, чор-атрофимдаги ғўзаларнинг орасига кўз югуртирдим. Шу пайт яна товуш эшитилди:

— Овора бўлма, бизни бари бир кўролмайсан. Қемамизнинг атрофи кўзга кўринмас махсус электромагнит майдон билан қуршалган. Ақлинг борга ўхшайди, жавоб бер!

Азбаройи қўрқиб кетганимдан беихтиёр орқага тисарилдим. Қочишга шайлана бошладим. Бироқ мени яна ҳалиги товуш тўхтатди:

— Кетиб қолма. Биздан қўрқмасанг ҳам бўлади. Биз сенинг ақлли мавжудот эканингни аниқламоқчимиз, холос.

Ниҳоят, титраб-қақшаб жавоб қайтаришга журъат этдим:

— Кимсиз ўзингиз?

Шу пайт ҳалиги товушнинг хурсанд бўлиб кулганини, кейин аллакимга қарата мамнуният билан:

— Ана айтдим-ку! Ниҳоят, эллик йиллик сафаримизнинг сўнгида мақсадимизга эришганга ўхшаймиз! — дея хитоб қилганини эшитдим. Сўнгра товуш яна фикран менга мурожаат қилди:

— Мана қара, сенинг ақлли мавжудот эканингдан бағоят хурсандимиз. Биз Катта Галактиканинг Оқ Айиқ сайёрасиданмиз. Биз томонларда сен билан бизга ўхшаган ақлли мавжудотлар фақат бизнинг сайёрадагина

истиқомат қилишади. Гапнинг очигини айтсак биз ўз олий онгли қардошларимизни қидириб, эллик йилдан бери сарсону-саргардонмиз. Мана, ниҳоят, мақсадимизга эришдик.

Бироқ, биласанми, ракетамиз сизларнинг сайёрага қўнаётган маҳалда биз учун жиндай бахтсизлик юз берди. Ракета, ерингизнинг азбаройи қаттиқлиги туфайли, қўнаётганда кучли зарб еди, реактор ишдан чиқди. Бизнинг сайёрамиз бундай қаттиқ эмас. Реакторни тузатишга биз ожизмиз. Бу ишни фақат «митти ишчилар» гина бажариши мумкин. Айтмоқчи, гапларим тушунарлими ўзи?

Мен энди хийла ўзимни ўнглаб олгандим. Гарчи баданимдаги титроқ ҳали кетмаган бўлса-да, анча дадил жавоб бердим:

— Тушунарли. Аммо «митти ишчилар» ким?

— Нима, сизларда «митти ишчилар» йўқми? Бизнинг сайёрада улар миллионлаб, ҳатто миллиардлаб топилади. Улар асосан қалин тупроқ қатламларида истиқомат қилишади. Мураккаб агрегатлар, уларнинг қисмлари ва турли деталлар яшаш каби ишларнинг ҳаммасини бизда ана ўшалар бажаришади. Дарвоқе, сизда бу ишларни ким қилади?

— Ким бўларди, заводларда одамларнинг ўзи-да!

— Қизиқ?! Ахир, наҳотки, шу пайтгача тупроқдаги ўша ажойиб меҳнаткашлардан фойдаланиш йўлини ўрганиб олмаган бўлсангизлар! Айтмоқчи, «митти ишчилар» сизнинг тупроқда бор ёки йўқ эканини текшириб кўриш мумкин. Гоча, азизим, микроскопни келтир-чи, хў-ўш, қани, оёғинг остидаги тупроқдан бир ҳовуч олгин-а, қани, яқинроқ тут.

Тезгина гўза тули тагидан тупроқ олиб, олдинга тутдим. Сиртдан қараган одамга меннинг бу ҳолатим кулгили туюлиши табиий эди. Чунки бир ҳовуч тупроқни

олдинга узатганча, якка ўзим худди ҳайкалдай қотиб турардим-да.

— Вой-бу, буни қаранг-а! — хитоб қилди миямда ҳалиги «товуш». — Бир ҳовуч тупроқда миллионлаб «ишчилар»ни кўряпман. Шунча куч, шунча энергия фойдаланилмасдан бекор ётибди-я! Эссиз... Дарвоқе, бу нарсаларни сизда нима деб аташади?

Мен қачонлардир ботаника дарсида ўтилган тупроқнинг таркиби ҳақидаги темани эслашга зўр бериб ури-на бошладим. Лекин аксига олиб, калламга ҳеч нима келмасди.

— Биласизми, — дедим, ниҳоят, тусмоллаб, — нимани назарда тутаётганингизга сира ақлим етмаяпти?

— Майли, зарари йўқ, — деди товуш, — бу ишда бизга Гоча ёрдам беради. Дарвоқе, сени шерикларим билан таништираман-ку. Биз кемада уч кишимиз. Гаос — врач ва тил бўйича мутахассис олим. Сизларнинг тилингизни осонгина ўзлаштириб олишимизга ана шу одам сабабчи. Гаос исталган жонли мавжудот билан гаплаша олади. Фақат бунинг учун у ўша жонли мавжудотларнинг мияси тарқатаётган биотоклар ва электромагнит тўлқинлари таркибининг махсус асбоблари ёрдамида синчиклаб ўрганиши лозим. Биз дастлаб бу ерга қўнишдан олдин бир ойча сайёрангиз устида учиб, ана шу йўл билан тил ўзлаштирдик. Ниҳоят, қўниш учун бошқа жойларга нисбатан анча тинч бўлган мана шу оппоқ ўсимликлар майдонини танладик. Кемамизнинг иккинчи аъзоси — биолог ва геолог олим Гоча. У «митти ишчилар» билан ишлаш бўйича мутахассис. Ва ниҳоят, космик кема капитани Этто, яъни мен.

Айтмоқчи, боя нима деяётгандим? Ҳа, «митти ишчилар»нинг сизда нима деб ағалишини билмоқчи эдик. Гоча, азизим, ўйлайманки, бизнинг бу саволимизга бемалол жавоб бера оласан. Ана айтмадимми, балли!

Эшитдингми, сизларда бу нарсаларни фан тилида «микроб ва бактериялар» деб аташар экан.

Шу оддий нарсаларни ёдимга туширолмаганимдан қип-қизариб кетдим. Лекин уялганимни билдирмасликка тиришиб баланд товушда:

— Тўппа-тўғри! Микроблар... Тилимнинг учида турган эди-я,— дедим.

— Нима деясан ўзи,— хавотирланиб гапирди «товуш»,— тилингнинг учида бўлса, дарҳол туфлаб ташла. Ахир мик... микробларни оғизга солиш, биласанми нималарга олиб келиши мумкин?!

Кулгим қистади. Кимдандир эшитган Насриддин афанди латифаси ёдимга тушганди-да.

— Йўқ, мен буни кўчма маънода гапирдим. Бизда шундай таъбир бор.

— Унда бошқа гап. Дарвоқе, кечирасан, сенинг исминг нима?

— Асаджон.

— Жуда яхши. Хў-ўш, Асаджон, демак биз аввал келишиб олишимиз керак. Уйлайманки, сен бизга ёрдам беришдан бош тортмасанг керак?

— Худди шундай, жаноб Этто.

— Миннатдорман. Ерликларнинг меҳмондўст эканини сайёрангиз атмосферасига кирганимиз заҳотиёқ пайқагандик. Ҳали айтганимдек, қўниш пайтида кемамизнинг реактори ишдан чиқиб қолди. Биз эсақ, реакторни ҳозироқ тузатишни истардик. Чунки учиш программизга мувофиқ биз Ерда тўрт соатдан ортиқ қололмаймиз. Сен қилишинг керак бўлган иш шундан иборатки, ҳозир биз кемадан селизаторни олдинга чиқариб берамиз, сен эсанг оёғинг остидан ярим метрча чуқурлик қазиб, уни ўша ерга кўмиб қўясан.

Сен ҳойнаҳой селизатор нима эканини билмасанг керак? Зарари йўқ, ҳозир тушунтириб қўяман. Селиза-

тор —бу шундай аппаратки, у дастлаб инсон миясининг биотокларини ўзига қабул қилиб олади, маълум фурсатдан кейин эса, ана шу биотокларни ўзини ўраб турган муҳитга чиқариб беради. Мазкур аппаратни қисман аккумуляторга ўхшатиш мумкин. Маълумки, аккумулятор аввал ўзига электр токи йиғиб «тўйиниб» олиши, кейин истаган пайтда уни ташқарига, истемол учун чиқариб бериши мумкин. Бу ерда селизаторнинг аккумулятордан фарқи шундаки, у киши миясидан биотоклар ҳолида тарқаган буйруқ ва истакни ўзига қабул қилиб олиб, сўнгра уни ташқи муҳитга, яъни тупроққа узатади. Тупроқдаги «митти ишчилар» ёки сизнинг таъбирингиз билан айтганда микроблар мазкур буйруқни олганларидан сўнг дарҳол уни бажаришга киришадилар.

— Бир нарсага сира тушунолмаяпман...

— Хўш-хўш?

— Борди-ю, мен микробларга ручка ёки қалам яшашни буюрсам, буйруғимни бажаришадими?

Бўлмасам-чи, фақат бунинг учун сен ясатмоқчи бўлган нарсангнинг материал ва деталларини пухта билишинг ва бу билимингни селизаторга айнан етказа олишинг лозим. Акс ҳолда, қалам ўрнига оддий ёғоч парчасини олишинг ҳеч гап эмас.

— Бироқ, айтинг-чи, микроблар ана шу ручка ёки қалам учун материални қаердан олишади?

— Қаердан бўларди, тупроқдан-да! Ахир тупроқнинг таркибида нималар йўқ эмас. Эҳ-ҳе, темир, мис, алюминий, қўрғошин, хулласи, санаб ҳисобига етолмасан. Микроблар эса, улардан ўзларига керагини бемалол ажратиб олаверади. Лекин йирик агрегатларни ясаш зарур бўлиб қолган тақдирда, селизатор кўмилиши керак бўлган тупроққа маълум миқдорда темир ва пўлат парчаларини ташлаб қўйилса зарар қилмайди.

Бу билан иш процесси тезлаштирилган бўлади, холос. Бундан ташқари яна шуни айтишим керакки, бу «митти ишчилар» аини пайтда жуда дангаса бўлишади. Улар материал қидириб узоққа боришни сира ёқтиришмайди. Буюртирилган нарсанинг материали тупроқда бўлмай қолса, буйруқни бажармай қўйишдан ҳам тойишмайди. Хўш, гапларим тушунарлими, Асаджон?

— Ҳа, жаноб Этто!

— Жуда соз. Ундай бўлса, энди ишга киришсак. Чунки программага мувофиқ яна уч соатдан кейин Ер билан хайрлашувимиз лозим. Шу фурсат ичида микроблар реакторимизнинг ишдан чиққан қисмчасини ясаб бера олишса жуда соз бўлади. Акс ҳолда... Йўқ, бошқача бўлиши мумкин эмас. Ахир бизни она-Юртимиз кутмоқда! Биз унга ажойиб янгилик олиб қайтишимиз керак. Бизнинг бу сафаримиз олий ақлга эга мавжудотлар истиқомат қиладиган бирдан-бир сайёралар бўлмиш Ер билан Оқ Айиқ ўртасида бузилмас дўстлик ва қардошлик алоқалари ўрнатилишига замин яратади! Қани, Асаджон, ерни қазий бошла. Биз ҳозир селизиторни ҳузурингга чиқарамиз. Дарвоқе, ерни автоматларимиз ёрдамида ҳам қазишимиз мумкин эди. Лекин одам бор жойда биз автоматларга ишонмаймиз. Зотан автомат — ҳеч қачон одам бўлолмайди.

Дарҳол ишга киришдим. Оёғим тагидаги ғўзалардан бирини илдизи билан суғуриб олдим-да, ўрнини қўлларим билан ковлашга киришдим. Шу пайт... шу пайт кутилмаганда бўшлиқдан узун-узун тўртта панжаси бор темир қўл чиқиб келди-да, шундоқ ёнгинамга алланимани «тап» эткизиб қўйди. Не кўзим билан кўрайки, қаршимда коптокдек дум-думалоқ, у ер-бу еридан антеннага ўхшаган симлар туртиб чиққан қизғиш рангдаги ярқироқ бир нарса думалаб ётарди. Чамамда, селизитор

шу эди. «Қўл» ўша заҳоти чиққан жойига кириб, кўздан ғойиб бўлди.

ЕРНИ КОВЛАБ БЎЛДИМ-ДА, ҲАЛИГИ НАРСАНИ ҚЎРҚА-ПИСА ОЛИБ ЧУҚУРГА ТУШИРДИМ. ТЕЗ УСТИГА ТУПРОҚ ТОРТАР ЭКАНМАН:

— Селизаторга буйруқ берилганми?— деб сўрадим.

— Хотиржам бўл, берилган,— деди капитан.

— Буюрилган нарса неча соатда тайёр бўлиши керак?

— Менинг тахминимга кўра бир-икки соатда. Чунки буюртирилган деталь унчалик мураккаб эмас...

Демак, бир ё икки соат кутишга тўғри келади. Бу фурсат ичида ўзга сайёрадан келган бу ғалати мавжудотлар ҳақида кимгадир билдиришга улгурармикинман? Ахир билдирмасам, булар учиб кетишганидан сўнг келгиндилар билан телепатик алоқа орқали гаплашганимга ким ҳам ишонарди. Бундан ташқари... Ерга бошқа сайёралик одамларнинг келиши, ахир, тарихий воқеа-ку!! Бу ҳақда эҳтимол радиода гапириш, газеталарга ёзиш керакдир. Эҳ, аксига олиб атрофимда ҳув нарида ивирсиб юрган Орифдан бошқа ҳеч ким ҳам йўқ. Ҳеч бўлмаса Ойсара опа бўлганларида эди, нима қилиш кераклигини дарров ҳал қилардилар. Ё Орифни чақирсаммикин?..

Бўлмайди. У калтафаҳм буларни билгач, азбаройи қўрқиб кетганидан саросимада ҳаммани таҳликага солишдан ҳам тоймайди.

Айтмоқчи, наҳотки мен шунча гаплашиб, буларнинг ташқи қиёфасини кўролмай қолаверсам? Ё ўша кўзга кўринмас ҳимоя майдонини бир неча дақиқага бўлса-да, ўчириб қўйишнинг сира иложи йўқмикин?

Худди фикримни эшитгандай Эгто кутилмаганда гап қотди:

— Хафа бўлмайсан, Асаджон, биз ўз қиёфамизни

сенга кўрсатолмаймиз. Бунга ҳаққимиз йўқ. Чунки она-Юртимизда шундай буйруқ олганмиз. Экипажимизнинг вазифаси сизнинг сайёрангизда олий даражада тараққий қилган ҳаёт бор ёки йўқ эканлигини аниқлашдан иборат, холос. Ҳўлайманки, биз бу вазифани тўла бажардик. Сизлар билан музокара олиб бориш, дўстлик алоқалари ўртаниш эса, бизнинг учуш программамизга киритилмаган. Бу ишларни яна неча ўн йиллардан сўнг биздан кейин келадиган кема экипажи амалга оширса ажаб эмас.

Этто негадир жим бўлиб қолди. Мен энди ўйлашдан ҳам чўчиб қолдим. Чунки келгиндиларнинг фикрларимни бемалол ўқий олиш қобилияти борлигини пайқагандим-да. Айтмоқчи буни аниқлаб олиш мумкин:

— Жаноб Этто, янглишмасам сиз менинг фикрларимни бемалол ўқиб олаётганга ўхшайсиз?

— Аввало сенинг шахсий ҳисларингга аралашганимиз учун кечирим сўраймиз. Биз буни кемамизнинг хавфсизлигини тўла муҳофаза этиш мақсадида қиляпмиз. Кейин сенинг фикрларингни мен эмас, Гоча ўқияпти. Чунки ҳали айтганимдек, у — тил ва телепатия соҳасининг йирик мутахассиси.

— Тушунарли. Яна бир савол?

— Марҳамат.

— Айтинг-чи, борди-ю, микроблар реакторингизнинг ўша қисмчасини ясаб беришолмаса, унда нима қиласизлар?

— Ундами... Унда... Дарвоқе, нима учун улар ясаб беришолмайди деб ўйлайсан?

— Негаки Ердаги микроблар бизда ҳеч қачон бундай ишлар билан... нима деса бўлади, шуғулланишмаган.

— Шуғулланишмаган бўлса, бунинг учун улар эмас, сизнинг ўзингиз айбдорсиз. Сиз бу «митти ишчилар»га

шу даражада совуққонлик билан қарагансизки, ҳатто, улар учун арзимаган қурилма бўлган селизаторни ўйлаб чиқаришни ҳам ҳаёлингизга келтирмагансиз. Ваҳоланки, микроб ва бактериялардек мислсиз иш қобилиятига, битмас-туганмас энергияга эга бўлган мавжудотлар камдан-кам топилади.

Йўқ, мен бу нарсаларни сира ақлимга сиғдириолмасдим. Ахир микроб кўзга кўринмас майда заррача бўлса, у қандай қилиб бирор иш қилишга қодир бўла олади? Айтайлик, у маълум қувватга эга бўлсин ҳам дейлик. Лекин ана шу заррача берган қувват нимага ҳам ярай оларди?

Тўсатдан миямда яна Эттонинг овози янгради:

— Сен янглишяпсан, Асаджон! Сен атиги биргина микробнинг қувватини назарда тутяпсан. Аслида эса, ҳар бир нарса миллионлаб, ҳатто, миллиардлаб микробларнинг бирлашиб ҳаракат қилуви оқибатида майдонга келади. Бинобарин, ҳамма гап ана шу бирликда. Эҳ-ҳе, бирлашиб нималарни яратиш мумкин эмас! Бирлашиб тоғни талқон қилса бўлади. Янглишмасам, сайёрангизда истиқомат қилувчи одамлар бирлашишнинг тарихий ва ижтимоий аҳамиятини жуда яхши тушунишади. Бу уларнинг «Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!» — деган умумсайёра шиоридан ҳам яққол кўриниб турибди. Лекин микроблар масаласига келганда бир оз... орқада қолганга ўхшайсизлар.

Мен қаршимдаги бўшлиққа тикилганимча ҳайрат ичида қотиб турардим. Эттонинг гапларини тинглар эканман, ўзимни дақиқа сайин катта бўлиб бораётгандек ҳис қилардим. Менга шу нарса аниқ эдики, ўзга сайёрадан келган бу ғалати «одамлар» онг ва маданият жиҳатдан ерликлардан анча устун туришарди....

— Буни қаранг-а! — кутилмаганда хитоб қилди Это.— Сизнинг микробларингиз жуда меҳнатсевар чиқиб

қолишди-ку! Офарин! Кутганимиздан ҳам зиёда қилиб ясашибди, азаматлар...

Дарров боя селизаторни кўмган жойимга қарадим. Не кўзим билан кўрайки, оёғим остида тайёр ян-янги деталь чарақлаб ётарди.

Тўсатдан фазода яна бояги темир қўл пайдо бўлди. Узун-узун панжалари билан тезгина детални қисиб олди-да, қандай чиққан бўлса, шундай жойига кириб кўздан ғойиб бўлди. Мен карахт бўлганимча нима қиларимни билолмай, ағрайиб турардим. Ҳушимни яна Этто жойига келтирди:

— Асаджон, энди хайрлашсак ҳам бўлади. Мана реакторимизни тиклаб ҳам олдик. Сенинг қилган бу яхшилигингни сира унутмаймиз! Сен ва сенинг бизга қилган бу ёрдамнинг ҳақида, албатта, Оқ айиқликларга сўзлаб берамиз. Бизда яхшилик қилганларни жуда эъзозлашади.

Уйлайманки, биз билан бўлган бу тасодифий учрашувингдан хафа бўлмасанг керак. Қимматли вақтингни олганимиз учун, албатта, бизни кечирарсан деб ўйлайман. Айтмоқчи, қилган яхшилигинг эвазига сенга селизаторни совға қилмоқчимиз. Эҳтиёт қилиб асра. У сенга содиқ дўст бўлади. Лекин бир нарса ёдингда бўлсин, машинага мураккаб конструкцияли қурилмалар яшани буюра кўрма. Селизаторнинг электр манбаи ишдан чиқиб қолиши мумкин. У камроқ нагрузкага мўлжалланган аппарат. Яхши қол. Хайр, Асаджон!..

Мен хайрлашувимни ҳам, хайрлашмасимни ҳам билолмай, ҳамон ағрайиб турардим.

Уша кун кечгача карахт бўлиб юрдим. Терган пахта йнгирма килодан ошмади. Бунинг учун бригадирдан эшитадиганимни эшитиб ҳам олдим.

Кечқурун уйга қайтгачгина сал ўзимга келгандай бўлдим. Боя ердан ковлаб олганим селизаторни фартуқ

ичидан оҳиста олдим-да, дарров чамадонимга солиб яшириб қўйдим. Мен келгиндилар ҳақида ҳозирча ҳеч кимга ҳеч нима демасликка қарор қилгандим. Ахир айтганимдан нима фойда? Аввало, бундай воқеа содир бўлганига ишонишларининг ўзи амри-маҳол. Ундан кейин... ундан кейин, бу ҳақда билдирсам, селизаторни қўлдан кетиши ҳам ҳеч гап эмас.

Шундай қилиб, мен селизаторни яширинча ишлатишга қарор қилдим.

Кўп ўтмай, Раъно одатдагича Ориф иккаламизга овқат олиб кирди. Ориф ювиниб келиб, энди артинаётганди, қизни кўриши билан тиржайиб кўйлагини кия бошлади.

— Совимасин, еб олнинглар,— деди Раъно косаларни оҳиста столга қўяркан.

Мен Орифнинг биқинига туртиб:

— Бор, газга чой қўйиб юбор, Раънохон овора бўлмасинлар! — дедим.

Ориф тиржайиб гоҳ менга, гоҳ Раънога қараркан:

— Ҳо, қачондан бери, — дея минғирлади. Унга шундай ўқрайдимки, бечора беихтиёр орқага тисарилиб, хонадан чиқиб кетди.

Раънога лаззатли овқат учун миннатдорчилик билдиришимга, афтидан, фурсат етган эди. Қиз энди чиқиб кетаётганди:

— Раънохон, бир минутга,— дея тўхтатдим. У остопада тўхтаб, менга савол назари билан қаради. Буни қарангки, оғзимдан ўз-ўзидан мана шу сўзлар чиқса бўладими:

— Раънохон, кўнглингиз тусаган нарсани айтинг. Бир неча соат ичида муҳайё қиламан!

Раъно пиқиллаб кулиб юборди. Кейин кўзларини айёрона сузиб:

— Нима, сеҳргармисиз? — деб сўради.

— Нима деса бўлади,— муғамбирлик билан чаккамни қашиб қўйдим,— агар истасангиз сеҳргар ҳам бўлишим мумкин.

— Масалан, нималарни муҳайё қила олади бу сеҳргар?

— Истаган нарсангизни!

Раъно пича ўйлаб олгач:

— Бўлмаса, қизил «президент» гулининг каттасидан бир дона муҳайё қила қолсин,— деди-да, жилмайганича хонадан чиқиб кетди.

Раъно бу гулни бежиз танламаганди. Чунки яқин атрофда «президент» у ёқда турсин, умуман гулнинг уруғини топиб бўлмасди. Афтидан, Раъно менинг устимдан бир мириқиб кулмоқчи эди шекилли.

«Шошмай туринг, гўзал қиз — деб қўйдим ичимда,— ким кимнинг устидан кулишини ҳали гулни нақ қўлингизга тутқизганимда кўрамиз!»

Ориф кўп ўтмай, чойнакда чой дамлаб кирди. Иккаламиз мириқиб овқатланиб олдик. Кейин Орифга косаларни ошхонага олиб чиқиб қўйишни буюрдим. Унинг чиқиб кетганидан фойдаланиб, селизаторни олдим-да, фартуққа ўраб ташқарига йўналдим. Уйнинг шундоқ орқасида картошка экишга тайёрлаб, чошиб қўйилган ер бор эди. Ернинг бир чеккасини ковлаб, селизаторни туширар эканман, машинага буйруқ бера бошладим. Яъни микроблар ясаши керак бўлган «президент» гулининг қип-қизил баргларини тасаввуримдан ўтказдим, гулнинг чанги, новдаси ҳақида ўйладим. Сўнгра селизатор устидан тупроқ тортдим.

Хонага қайтиб кирганимда, Ойсара опа ишдан энди келиб турган экан. Кулиб саломлашдик.

Орадан ярим соат ўтгач, Ойсара опа, Раъно, Ориф ва мен меҳмонхонада телевизор томоша қилиб ўтирдик. Диктор телевизион янгиликлар ўқиб эшиттир-

моқда эди. Қутилмаганда Ойсара опа менга юзла-
ниб:

— Хўш, ҳашарчилар, хорманглар энди, бугун қанча-
дан пахта тердинглар? — деб сўради.

— Кам,— дедим мен, кейин гапни бошқа ёққа бу-
риш мақсадида дарров қарши савол бердим:— Ойсара
опа, сиздан микроб ва бактериялар ҳақида баъзи нар-
саларни сўрасам бўладими?

Ойсара опанинг катта-катта қўй кўзлари, очиқ чеҳ-
расида жонланиш ифодаси пайдо бўлди.

— Марҳамат, Асадбек. (У негадир исмиمنىнг охи-
рига «бек» қўшиб айтишни яхши кўрарди).

— Микроблардек меҳнаткаш организмлар жуда кам
топилади, деган фикрга сиз қандай қарайсиз?

Раъно ҳам биз томонга ўгирилиб гапимизга қулоқ
сола бошлади.

— Бунинг сира ажабланидиган жойи йўқ, Асадбек.
Гарчи шартли маънода бўлса-да микроб ва бактерия-
лар ҳақиқатан жуда меҳнаткаш бўлишади. Масалан
оддий хамирнинг ачиши, ёки пиво, виноларнинг ачиб
маромига етиш процессини олайлик. Булар ўз-ўзидан
амалга ошиб қолмайди-ку, ахир. Турган гапки, бу ўша
хамир ва вино таркибидаги кўзга кўринмас митти орга-
низмларнинг иши. Ёки бўлмасам, бирор одамнинг оёғи-
дан қутурган ит қопса, пайтида даволанмаса, унинг
ўлиши муқаррар. Кўряпсизми, бу ерда қутурган ит сў-
лагидаги арзимаган микроблар бутун бошли одамнинг
«қотили» бўлишдай мураккаб ишни бажариши мумкин.
Бу-ку, биргина одам экан. Катта-катта шаҳарлар аҳо-
лиси бошига не кунларни солиши мумкин бўлган юқум-
ли касалликлар қўзғатувчи бактериялар-чи!..

Айтмоқчи, мен сизга бир ажойиб қўшиқ тарихини
сўзлаб берай...

Ойсара опа фикрларини жамлаб олиш учунми, бир

зум жим қолди. Оппоқ хушбичим чеҳраси ўйчан тусга кирди. Қоп-қора қошлари хиёл чинмирилди. Раъно онасининг гапларини жимгина ўтириб тингларди. Фақат Орифгина экрандан кўз узмасди.

— Қадим испан қўшиғи «Романсеро»ни ҳеч тингланмисиз? Мардонавор руҳда янгроччи бу ашулада қандайдир маънос ва қайғули ноталар ҳам йўқ эмас.

...Воқеа бундан 800 йил аввал Испанияда содир бўлган. Испанлар арабларга қарши Пиреней ярим ороли учун уруш очишади. Уруш узоқ давом этади. Ниҳоят, испанларнинг қўли баланд кела бошлайди. Улар Қурдоба шаҳрини ишғол қилишади. Шаҳар амири Ал-Мансур ўз қўшинлари билан чекинишга мажбур бўлади...

Кўп ўтмай, испанларнинг ҳарбий лагерига бир одам кириб келади. Бу — Ал-Мансур эди. У таслим бўлганини билдириш мақсадида ялангоёқ ва бошланг ҳолда ҳарбий қўмондон олдида тиз чўкади ва ислом динидан воз кечиб, христиан динини қабул қилишга рози эканини билдиради. Испанлар мард рақибларни ҳурмат қилишарди. Шунинг учун ҳам Ал-Мансурни ўз сафларига фахр билан қабул қилишади.

Бир неча кундан сўнг Ал-Мансур касал бўлиб қолади. Биргина у эмас, у билан гаплашган, бир палатада овқат еганларнинг ҳаммаси касалга чалинади.

Кейинроқ ўлими олдидан Ал-Мансур, лагерга келишдан олдин атайин денгиз бўйидаги шаҳарлардан бирида ўзига ўлат касалини юқтирганини билдиради.

Кўп ўтмай, деярли бутун испан қўшини бедаво касаллик — ўлатга дучор бўлади. Шундай қилиб, Ал-Мансурнинг бир ўзи жонини фидо этиб, деярли бутун испан қўшинини қириб ташлайди.

«Романсеро» қўшиғида мана шу тарихий воқеа куйланади.

Ойсара опа жим бўлиб қолди. Ўз ҳикояси таъсири-

данми, унинг ҳаяжонланаётганини пайқаш қийин эмас эди. Онасини ҳамон жимгина тинглаётган Раъно ҳам ҳаяжонга тушган, келишган кўкраклари тез-тез кўтарилиб тушарди.

— Мана шунақа, Асадбек,— деди Ойсара опа гапига яқун ясамоқчи бўлгандай бир оҳангда,— агар ўлат тарқатувчи кўзга кўринмас ўша бактериялар бўлмаганда эди, Ал-Мансур бундай мислсиз ғалабага эришолмаган бўларди.

— Ҳа-а,— дедим мен ўйчан товушда, кейин ўзимни содаликка солиб яна сўрадим.— Демак, микроблар бемалол иш бажара олади, деб хулоса қилсак бўлар эканда-а?

Ойсара опанинг юзида енгил кулги ифодаси кўринди.

— Албатта, бунини шундай деб айнан тушуниш маънавий жиҳатдан тўғри эмас. Ахир улар ҳеч қачон онгли равишда иш қилишмайди-да. Юқорида айтилган «ишлар»нинг барчасини улар стихияли тарзда бажаришади.

Энди асосий саволимни ўртага ташлашим учун фурсат етилган эди:

— Ойсара опа, борди-ю уларга онг берилса ва шу онг асосида иш бажаришга ўргатилса нима бўлади?

Ойсара опа бу сафар қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Раъно ҳам онасига қараб бенхтиёр жилмайиб қўйди. Ойсара опа аранг ўзини кулгидан тўхтатиб:

— Гапнинг очиги, жуда хаёлпараст бола экансиз, Асадбек. Бу, менимча, ёмон хислат эмас,— дея гапимни ҳазилга олди.

Мен мўлжалга уролмагандим. Ойсара опа мени ҳазиллашяпти, деб ўйлаганди чамаси. Йўқ. Кутилмаганда ўқитувчи яна жиддий қиёфага кирди.

— Айтмоқчи, гарчи микробларга онг бериш юзасидан бўлмаса-да, шунга яқин масалалар устида баъзи уринишлар бўлаётгани сир эмас.

Маълумки, тери заводларида теридан жунни ажратиб олиш процесси жуда қийин шароитларда ўтарди. Чунки теридан жунни аччиқ кимёвий дорилар ёрдамида ажратиб олинар, бу дорилар эса, кийимларга сачраса куйдирар, ҳиди ҳавони заҳарлаши мумкин эди. Одамлар ана шу ҳавода қўпол резина костюм ва маскаларда ишлашга мажбур эдилар. Яқинда, газетада ўқиб қолдим, Украинада бир группа олимлар жунни теридан... бактериялар ёрдамида ажратиш йўлини топишибди. Кўряписизми, Асадбек, хаёлпарастлик ҳам кўпинча ҳақиқатга йўл очиб беради!..

Шу пайт телевизор кўриш жонига тегди шекилли, Ориф ўрнидан турди. Битта-битта босиб, эшик томонга йўналди.

Бир оздан сўнг кеч бўлганини айтиб, Ойсара опа ҳам ўз хонасига йўл олди. Телевизор олдида Раъно иккаламиз қолдик. Бундай қулай фурсатни қўлдан бой бермаслик керак эди, албатта. Қизнинг онасиникига ўхшаган чиройли кўзларига тикилиб, энди гап бошламоқчи бўлгандим, мenden аввал ўзи:

— Буюртмамиз тайёр бўлдим, ўртоқ сеҳргар? — деб сўраб қолди.

— Аллақачон тайёр бўлган!— жавоб бердим мағрур.

— Қани, кўрмаяпман-ку?

— Кўриш учун шундоқ уйингизнинг орқасига ўтиб, чопиб қўйилган ернинг бурчагига қарашингиз кифоя.

Раъно ишонқирамайгина ўрнидан турди:

— Борди-ю, у ерда ҳеч нарса кўрмасам нима бўлади?

— Ундами?.. Унда мени эшакка тескари миндириб, шаҳарга жўнатиб юбора қолинг.

Қиз пиқиллаб кулиб юборди. Кейин эшикка йўналаркан:

— Майли, розиман, — деди жилмайиб.

Шу пайт эшик очилиб, остонада Орифнинг қоматдор гавдаси кўринди. Буни қарангки, у қўлида катта «президент» гулини ушлаб олганди. Сакраб ўрнимдан турганимни сезмай қолибман. Бу пайтда Ориф Раъно билан юзма-юз туриб, тиржайганича қизга гулни узатаркан:

— Мана, жонидан, бу сизга,— деди. Жон-поним чиқиб кетди. Югурганимча олдига бордим-да, жаҳл билан қўлидан гулни тортиб олдим:

— Бировнинг нарсасини рухсатсиз олиш яхши эмас!

Ориф лаб-лунжини осилтириб бир менга, бир Раънога қаради-да:

— Намунча,— дея тўнғиллаганча ичкарига кириб кетди.

Гулни Раънога тутдим. Қиз уни қўлимдан жимгина оларкан, кўзлари ҳайратдан катта очилган, нима деяри-ни билмасди.

— Қалай, сеҳримга энди ишондингизми?

Раъно жавоб бермади. Чироқ нурида жилва бераётган нафис гулга тикиларкан, мафтунлик оғушига чўмганди у.

Раъно бирдан, худди энди ўзига келгандай, ялт этиб менга қаради:

— Қаердан топдингиз бунни?

Мен муғамбирлик билан жилмайдим:

— Сеҳрнинг кучи!

— Ҳазилни қўйинг.

Бошимни чайқадим:

— Беҳазил...

Раъно худди энди кўраётгандай менга ғалати қараш қилди-да, қошларини чимирганча оҳиста бурилиб, ўз хонасига кириб кетди.

Мен ўзимда йўқ шод эдим. Чунки «митти ишчилар» биринчи буйруғимни муваффақият билан бажаришган, мен энди уларнинг ёрдамида деярли истаган нарсамни бунёд қила олардим.

Шу-шу Раъно менга бошқача қарайдиган бўлиб қолди. Дуч келиб қолсак, ёнимдан одатича қошларини чимириб, ғалати қараш қилиб ўтар, зотан бу қарашида қандайдир ишончсизлик ва киноя ифодалари бўларди.

Уша куннинг эртасига кечқурун Орифни ҳам бир ҳайратда қолдиришга қарор қилдим.

Ётоқхонамизга кирсам, у ўрнида чўзилиб ётган экан.

— Қовун ейишни хоҳлайсанми, Ориф?—деб сўрадим.

— Қани эди, — деди у эринибгина, кейин бир эснаб олгач: — Қовунмиш, аввал бу ерда унинг уруғини топиб кўрсанг-чи, — дея қўшиб қўйди.

Мен муғамбирлик билан жилмайдим:

— Агар топсам-чи?

Ориф менга ишонқирамайгина қараб қўйди. Лекин индамади.

Орадан икки соат ўтгач, селизатор «пиширган» ажойиб босволдини кўтариб хонага кирганимда, Ориф беихтиёр ўрнидан туриб кетди...

Икки кундан сўнг қиз мендан яна «сеҳр билан» гул ясаб беришимни илтимос қилди. Бу сафар у оқ гладиолус буюрди.

Уйланиб қолдим. Афтидан, қиз сеҳримни яна бир текшириб кўришга қарор қилганди. Гулни ясаб берсаммикин, ясаб бермасаммикин? Борди-ю ясаб берсам, қиздаги «сирим»га бўлган қизиқиш янада кучайиши турган гап. Бу ўз навбатида селизаторнинг фош бўлишига олиб келмасмикин?

Мен, барн бир яқинда пяхта плани тўлса, шаҳарга кетамиз, унгача бу чиройли қишлоқи қизни лақиллатсам лақиллатибман-да, деган ўй билан яна селизаторни олиб ташқарига чиқдим. Ерни ковлаб яна машинага команда бера бошладим. Яъни бирма-бир гладиолуснинг барглари, узун шохчаси ва чангини кўз олдимга келтирдим. Селизаторни кўмишдан олдин тагин ўйлаиб қолдим: Раъно гуллар ҳақида Ойсара опага айтган бўлса нима бўлади. Пича фикр юритганимдан кейин, Ойсара опа сўраб қолса, гулларни катта йўлдан машинада ўтаётган йўловчилар ташлаб кетишди дейман, дея ўзимча режа туздим. Сўнгра селизаторни чуқурга тушириб, устидан тупроқ тортидим.

Орадан бир соатча ўтгач, қўлимда фартуқ билан ташқарига чиққанимда, чор-атрофни қоронғилик босган, кўкда юлдузлар чарақларди. Дарров селизатор кўмилган жойга қарадим. Буни қарангки, ерда ярим тупроққа ботиб ўша буюрилган оқ гладиолус ётарди! Севинчдан бутун вужудим яйраб кетди. Энгашиб фартуқни ерга қўйдим-да, гулни қўлимга олдим. Гладиолус аллақандай хаёлий рангда товланиб, ой нурида кўз олгудек жилваланарди. Бўш қўлим билан тупроқни ковлашга киришдим. Селизаторни энди чиқариб олаётганимда орқамда аллакимнинг шарпасини сездим. Чамаси, шарпа шундоқ елкам оша туриб, ҳамма ҳаракатларимни кузатмоқда эди. Орқага бошимни бурдим-у, сесканиб тушдим. Тепамда... Раъно турарди! У ҳайратданми, кўзларини катта очганча селизаторни синчиклаб томоша қиларди. Уғрилиқ устида қўлга тушган одамдай довдираб қолдим. Дарҳақиқат, мен қўлга тушган эдим. Агар Раъно селизаторнинг қандай аппарат эканини билиб қолса, сирим фош бўлиши турган гап эди. Энди нима қилсам экан?

Раъно ўзининг синчков назарини машинадан менга ўтказиб:

— Ўртоқ сеҳргар, билсак бўладими бу қандай аппарат?— деб сўради.

— Бу-ми... бу — аккумулятор,— тилимга биринчи келган сўз шу бўлди.

Раъно кулимсиради:

— Сира аккумуляторга ўхшамайди-ку?!

— Н... нега, нега эн...ди? — дедим дудуқланиб.

— Унда элемент ва контактлари қани? — сўради қиз.— Кейин анови антенначаларнинг аккумуляторга қандай даҳли бор?

Чамаси, у аккумуляторнинг тузилишини мендан ҳам яхшироқ биларди. Нима деб жавоб беришимни билмай, ағрайиб қолдим. Қиз энди кинояли оҳангда савол бера бошлади:

— Булардан ташқари, ҳеч қандай тешиги йўқ-ку, кислота қаердан қуйилади?..

Ҳеч нарсага тушунолмай қолдим. Наҳотки Раъно бирор нарсани сезиб, мени фош этишга қарор қилган бўлса?.. Шундай бўлсин ҳам дейлик. Лекин бу борада қўлидан нима келиши мумкин? Боринг ана, аппарат ҳақида Ойсара опага ҳам айтсин... Ойсара опа... йўқ. Бу синчков биология ўқитувчисидан ҳар нарсани кутса бўлади. Аппаратни бир кўрсат, деб қолса нима қиламан? Сэлизаторни кўрганидан кейин эса, у ҳақда маълум хулосага келиши ҳеч гап эмас. Қарабсизки, сирим фош этилади. Аппарат ҳам қўлдан кетади... Йўқ, бунга йўл қўйиб бўлмайди. Бирор чора...

Қутилмаганда Раъно фикримни бўлди:

— Агар ростини айтмасангиз, гулингизни олмайман!

Энсам қотди. Буни қаранг-а?! Олмасангиз ундан нарига. Ўзи бу қишлоқи қизга гул совға қилиш фикри

қаёқдан калламга кела қолди-я?! Эҳ, аттанг! Қараб туриб, селизаторни қўлдан чиқазиб қолаверсам-а?!.

Раъно ҳамон менга синовчан назар билан тикилиб турар, гўё юзимга қараб фикрларимни ўқиб олмоқчига ўхшарди. Баттар асабийлаша бошладим. Миям ғовлаб кетди. Лекин шу нарса менга равшан эдики, бу қишлоқни қизни алдаганим менга жуда қимматга тушмоқда эди.

Мени бу оғир аҳволдан Раънонинг ўзи қутқарди. Қошларини одатдагича чимириб, ғалати қараш қилдида, тезгина бурилиб уйга кириб кетди.

Мен селизаторни ушлаганимча мулзам бўлиб қотиб турардим.

Уша куни ухлашга ётгунча карахт бўлиб юрдим. Раънони бошқа кўрмадим. Негадир, телевизор кўришга ҳам чиқмади. Ойсара опа иккаламиз бирпас телеянгиликлар эшитган бўлдик.

Етоқхонамизга кирсам, Ориф хуррак тортиб ухлатган экан. Ечиндим-у, чироқни ўчириб ўрнимга ётдим. Лекин ухлай олмадим.

Шу пайт тўсатдан илк марта виждон азобини ҳис қилдим. (Раънонинг қатъий шубҳаси кўзимни очганди чоғи.) Селизаторни одамлардан беркитишга ҳаққим бормикин ўзи?! Ахир, арзимаган шахсий манфаатим йўлида шундай ажойиб янгиликни инсониятдан яшириб ўтиришим маъқулми? Тўғри, келгиндилар селизаторни шахсан менга тортиқ қилишди. Лекин буни сунистеъмол қилиб, ҳатто, улар ҳақида ҳеч кимга билдирмасликкача бориб етишга ким менга ҳуқуқ бера олади? Мен селизаторни яшириб жуда катта хато қилганимни шу топдагина аниқ ҳис қилдим.

Турган гапки, мен бу ҳақда маълум қилишим билан селизатор олимлар қўлига ўтади. Улар аппаратнинг конструкциясини, тузлишини синчиклаб ўрганишади.

Кейин унинг лойиҳасини қоғозга тушириб, заводларга жўнатишади. Қарабсизки, у ерда ўнлаб, юзлаб ана шундай аппаратлар ишлаб чиқарила бошланади. Ахир бу нарса инсоният олдида мислсиз уфқлар очмайдами! «Митти ишчилар» одамларнинг қанчадан-қанча ишларини ўз зиммасига олади. Қанча оғирини енгил қилади. Эҳ-ҳе, санаб ҳисобига етиш қийин.

Мен ана шуларнинг ҳаммасидан ўз шахсий манфаатимни устун қўйгандим. Қандай пасткашлик-а!?

Лекин ўз хатоимни тузатишим учун ҳали фурсат ўтмаган. Селизатор ҳақида эртагаёқ одамларга маълум қилишим мумкин... Мен шундай қарор қилдим ҳам. Бу ишни, албатта, Раънога селизатор ва унинг асл эгалари ҳақида сўзлаб беришдан бошлайман.

Ана шундай ўйлар билан анча енгил тортиб, кўзимни юмдим. Лекин негадир уйқум келавермади. Тўсатдан миямга келган фикрдан уйқум бутунлай ўчиб кетди.

Мен икки йилдан бери мотоцикл сотиб олишни орзу қилардим. Қўшнимиз Усмон аканинг ўғли Санъат ўзининг чиройли мотороллерини тариллатиб эшигимиз олдида ўтганида ҳар гал ҳавас билан орқасидан кузатиб қолардим. Модомики, селизаторни эртага қўлдан берар эканман, унга сўнгги марта жиддийроқ вазифа топширишга ҳаққим бўлса керак, ахир!

Севинч ва ҳаяжондан юрагим тез-тез ура бошлади. Ахир мен шу топда селизатор «яратиши» керак бўлган чиройли қип-қизил мотоциклни шундоқ кўз олдимга келтирган эдим-да. Менинг режам бўйича, мотоцикл, уй орқасидаги чопилган ер бурчагида эртага эрталаб тупроққа ярим ағанаб ётиши керак эди.

Ирғиб ўрнимдан турганимни ҳам сезмай қолдим. Селизаторни олдим-у, ташқарига отилдим. Аппаратга тез-тез команда бериб, кўмиб қўйдим-да, яна изимга қайтдим.

Уша куни ширин хаёллар оғушида ётиб, деярли мижджа қоқмадим. Тонг отишини орзиқиб кутдим.

Хўроз биринчи қичқириши билан сапчиб ўрнимдан турдим. Ташқарига чиқсам, ғира-шира тонг отиб келаётган экан. Азбаройи ҳовлиққанымдан югургандай одимлаб уйнинг орқасига ўтдим-у, бирдан турган жойимда қотиб қолдим. Не кўзим билан кўрайки, тупроқ устида мотоцикл эмас, аллақандай қора темир-терсак парчалари уюлиб ётарди.

Алам қилганидан йиғлаб юбораёздим. Лекин мени бундан ҳам бешбаттар кўнгилсизлик кутаётганидан ҳали беҳабар эканман. Темир-терсакларни четга суриб, ерни ковлай бошладим... Ҳайҳот, тупроқдан алланечук қўланса тутун ҳиди анқир, қўлимга эса, селизаторнинг қорайиб кетган, пачақланган бўлаклари, антенначалари илиниб чиқмоқда эди. Афтидан, нагрузка катталиги туфайли селизатор бардош беролмай портлаб кетганди.

Вужудим чўғдай ловиллаб, беихтиёр сочларимни чангалладим. Алаимдан йиғлаб юбордим.

Ҳа, мен — пасткаш, худбин, олчоқ бир кимса ўз манфаатим йўлида бутун инсониятни селизатордай ажойиб асбобдан жудо қилган эдим. Эвоҳ, қандай кўргилик! Одамлар бу гуноҳим учун мени ҳеч қачон кечирмасалар керак!

Орқамда аллакимнинг шарпасини сездим. Янглишмасам, бу — Раъно. Назаримда у яна ҳақиқатни талаб қилиб, ўзининг синчков назари билан тешиб юборгудек бўлиб менга тикиляпти. Нима дейман унга?.. Нима қилиб қўйдим-а!.. Ер юзидаги миллиард микроб ва бактерияларнинг жиловини инсон қўлига олиб бериши мумкин бўлган ажойиб аппаратни йўққа чиқариб ўтирсам-а?! Ахир Этто машинага мураккаб конструкцияли қурилмалар ясашни буюрма, деб тайинлаган эди-ку?

Нега унинг гапига қулоқ осмадим? Нега худбинларча иш тутдим? Нега?!

Орқамдаги шарпа менга яқинлаша бошлаганини ҳис қиляпман. Бу — Раъно. У ҳамон мендан ҳақиқатни талаб қилиб, жавоб кутмоқда. Энди нима дейман унга, нима дейман, ахир?..

Т О Х И Р Ҳ О Б И Л О В

ҲИКМАТ АФАНДИНИНГ ЎЛИМИ

Илмий-фантастик
Еттинчининг ўлими

«Шоирия» қаҳвахонаси олдида тўхтаган оппоқ «Шпигет» автомобиль-ракетадан калта шим, ҳарир кўйлак кийган, лабига гавай сигарасини қистирган Жим Белден тушди. Ён-атрофдагилар билан саломлашиб, қаҳвахонанинг ёзги саҳнига чиқди. Кимнидир қидиргандай кўзлари жавдиради. Унинг кўриниши бир оз асабийроқ. Шу сабабдан бўлса керак, қошлари хиёл чимирилган.

Белден суви тиниқ ҳовузчадаги тилла балиқларга ушоқ ташлаб ўтирган кишини кўриб, ўша томон илдам юрди.

— Хэло, профессор!

Бўйи анчайин чўкиб қолган, тепа сочи тўкилиб, юзини ажин қоплаган киши унга қайрилиб қаради.

К

И

С

С

А

— Э... э, мистер Белден, сизмисиз, салом. Марҳамат, ўтиринг. Зап келдингиз-да. Бир ўзим зерикиб ўтирган-дим. Бир қаҳвахўрлик қилайлик.

— Раҳмат, профессор, қаҳвага унча ҳушим йўқ.

— О... о, шундай денг! Бўлмаса, ҳозир шоирлар мушоирани бошлашса керак. Шеър тинглашга ҳушингиз қалай?

— Бир вақтлар Умар Ҳайёмга ихлосим баланд эди. Ҳозир, умуман шеърятдан узоқлашиб кетдим,— у шундай деб хиёл кулимсиради. Елкасини қисиб қўйди. Унинг бу жилмайиши юзидаги ташвиш булутини тарқатиб юборолмади. У яна жиддийлашди:— Ҳа, айтмоқчи,— Белден мақсадини айтишга шошилди,— сизни уйингиздан ҳам, лабораториядан ҳам тополмадим. Яхшиям шу ерга келганим,— у мийиғида кулдими, ё пичинг қилдими, билиб бўлмасди.— Кейинги пайтларда шу уч жойдан ташқарига чиқмай қўйдингиз...

— Ҳа. Энди бирор ёққа чиқиш ҳам малол келиб қолди. Қаридим. Кўп ўтмай фақат уйдан-у, қаҳвахонадан топадиган бўласиз. Бора-бора уйдан, кейин умуман тополмайсиз...

Ҳикмат афанди (профессор Ҳикмат Норсултон ўглини шундай аташарди) яна ҳовузчага тикилди. Кейин хаёлга чўмганича қаҳвадан ҳўплади. Белденга ҳам қуйиб берди. Белден ичмади. «Бу қари чол нималарни алжираяпти, унга бирор нарса бўлганми?» деб фикрини қўйди. Бироқ сир бой бермай, унинг кўнглини кўтариш мақсадида, елкасига қўлини қўйиб, деди:

— Профессор, сиз бир оз шошиляпсиз. Ҳали олдинда анча ишлар турибди. Қилаётган ишларингиз эса бир ёқдан чиппакка чиқяпти...

Ҳикмат афанди ҳовузчадан кўзини олди, суҳбатдошига қаради.

— Хабар борми?

— Дэвид келди.

— Принс-чи?

Белден елкасини қисди.

— Қани у?

Энди Ҳикмат афандини ўраб олган паришонлик ту-мани тарқалди. Унинг вужудини ташвиш ўз либосига ўраб олди. Профессорнинг назарида бу совуқ хабар уни қалин музлик устига яланг-оёқ ҳайдагандай бўлди. Белден буни пайқамадими, ё пайқаса ҳам эътибор бермади-ми, ҳар нечук, қуруққина қилиб жавоб қайтарди:

— Машинада. Агар малол келмаса бизникига бориб гаплашсак. Бу ер ноқулайроқ.

Ҳикмат афанди ўрнидан турди-да, такаллуфни кутмаёқ, ёшига тўғри келмаган бир чаққонлик билан тез-тез юриб кўчага чиқди. Машинадаги одамни дарров таниди. У Стэнли Принснинг кузатувчиси эди...

Машина ўрнидан жилиши билан Ҳикмат афанди сўради:

— Нима гап?

Дэвид Гриффитс индамади. Чарчоқдан қисилиб кетаётган кўзларини бир нуқтага тикиб ўтираверди. Унинг кўзлари тез-тез пирпирар, юзида эса қандайдир қўрқинч аломатлари бор эди. Ҳикмат афанди яна сўради:

— Принс қани, унга нима бўлди?

Дэвид офтоб нури қор қилмаган илон сингари қарахт ўтирар эди. Бир пиёла чой ичарли вақт ўтгунча ҳам у ҳолатини ўзгартирмади. Кейин ўч олиш истаги қалбида ёнаётган кишининг овози билан жавоб қайтарди.

— Буни тангрининг ўзи билади. Балки Ашхабодда чой ичаётгандир, балки Тошкентда терговчи билан отамлашаётгандир, балки нариги дунёда парвардигорга ҳисоб топшираётгандир...— у асабдан қўллари қалтирай бошлаган Ҳикмат афандига кўз қирини ташлаб, совуқ-қонлик билан қўшиб қўйди:

— Кейингиси тўғри бўлса керак...

— Мистер Гриффитс! Марҳамат қилиб тўғри гапиринг. Мен сиз билан майнавозчилик қилаётганим йўқ!

Гриффитс профессорга қаради. Унинг кўзларида алам учқунлар эди.

— Жаноби профессор,— деди у қалтироқ овозда,— унда ишни пухта қилинг эди. Сановига етяпсизми? Принс еттинчиси... Мен саккизинчиси бўлсам ажаб эмас. Лекин шуни билиб қўйингки...

— Бас қилинг, Дэвид. Ҳозир жанжаллашадиган пайт эмас.

Белден можарони тўхтатиб, мақсадга ўтди.— Воқеани айтиб беринг. Дэвид, азизим, ҳаммамиз бир мақсад йўлидамыз, унутманг. Кураш қурбонсиз бўлмайди.

Бир неча зумлик сукунатдан сўнг Гриффитс истаристамас гап бошлади:

— Принс билан орамиз беш юз қадам чамаси эди. Дарёдан кечиб ўтдик. Ҳаммаёқ зимистон. Биз радио орқали алоқа қилиб, белгиланган йўл билан кетаётгандик. Бирдан мен Принсни кўриб қолдим. Аввалига у хира бўлиб кўринди. Бора-бора атрофи ёришиб кетди. Принсни огоҳлантирдим. Лекин у жавоб бермади. Шу пайт ёруғлик мен томонга кела бошлади. Қулоқларим шангиллади. Ўзимни беҳол сездим. Бу ёруғлик ажал нури эканлигини билиб қолдим-да, вақтни бой бермасдан жон-жаҳдим билан орқага қочдим. Бўлган воқеалар шунчалик даҳшатли эдики, агар у яна озгина давом этса, ақлдан озишим аниқ эди. Бир терак бўйи ёруғлик мени то қирғоққача изма-из қувиб келди. Ундан ўзимни сувга ташлаб қутулдим.

Дэвид бошини қўллари орасига олиб жимиб қолди. Бармоқлари билинар-билиномас титрарди.

— Принсни қўлга олишдимми?

— Унинг атрофида ҳеч кимни кўрмадим. Чамамда,

у ҳам Ситка Чарли сингари ёниб кетган бўлса керак. Принс кузатувчиликдан қайтгач: «Чарлини аниқ кўрдим, у аввалига кўринди. Аллақандай ёруғлик пайдо бўлди. Кейин лов этиб ёниб кетди», деган эди. Мен эса ваҳимага тушиб, буни пайқай олмадим.

— Қирғоқдаги кузатувчилар нима дейишди?

Белден йўлдан кўзини олмай жавоб берди.

— Қизиғи шуки, улар қирғоқда бизга номаълум нурни пайқаганлар. Лекин кўзлари билан кўрмаганлар. Фақат асбоблар сезган. Бу ҳам таҳмин. Чунки асбоб фақат зарядни кўрсатган холос. Балки шу пайтда бошқа тўқнашувлар ҳам бўлгандир. Ёки буларга қўрқувдан шундай туюлгандир.

Белден йўлдан бир зумгина кўзини узиб, орқага қаради.

— Дэвид, нур қайси тарафдан келди, пайқамадингизми?

— Йўқ, у тўсатдан пайдо бўлди. Қаёқдан келганини билолмай қолдим...

Машина тўхтади. Белден чаққонлик билан тушиб эшикни очди.

— Марҳамат, профессор. Келдик.

— Қаерга?

— Шаҳар четидаги ҳовлимга. Шу ер ҳоли. Ҳеч ким ҳалал бермайди.

Ҳикмат афанди тушди. Бир-икки қадам юргач, тўхтаб қолди. Бир оз ўйланиб, орқага қайтди.

— Яхшиси лабораторияга борайлик. Ҳамма гап равшан-ку. Нимани ҳам гаплашардик. Мистер Гриффитс қолиб дам олсин. Ниҳоятда чарчабди.

Машина яна елиб кетди. Дам ўтмай у филдиракларини кўтарди.

ЯШАШНИ КЕРАК!

Принс ўзининг бошига шундай кулфат тушишини билар эди. Унга қадар олти киши чегарадан ўтишга ҳаракат қилди. Аввалгиларининг қисмати унинг учун қоронғу. Фақат олтинчисини билади: кўз олдида ёниб кетди. Принс шундан кейиноқ бу ташкилотни ташлаб кетмоқчи бўлди. Лекин бундай қилолмади. Чунки хотини, икки жажжи ўғилчаси гаровда. Қолаверса, шеф унинг ҳаётига нуқта қўйишга ҳам қодир. «Қисматимга бари бир ёруғ дунё билан эрта хайрлашиш ёзилган экан. Начора, синовга борсам бора қолай. Бахтимдан бўлиб ўтиб кетсам ҳам ажаб эмас. Йўқса... Ҳар ҳолда болаларимга нафақа тайинлашадику»,— деб ўйларди у.

Ун йил аввалги ҳаётини эсласа, Принснинг кўнглига гашлик келади. Виждони ўтмиши учун унга азоб бера бошлайди. Чунки ўн йил муқаддам унинг қалбида жўш урган аллақандай ғайри-табiiй ватанларварлик ҳисси энди сўнган. «Ер юзини қизиллардан тозалаш керак! У хавфли касал тарқатувчи бактерия» деган «доҳиёна» таълимотни яратган одамни ҳозир бўғиб ўлдиргиси келади. Лекин вақт ўтиб кетган. Лаънати тақдир аждаҳосининг қонли панжалари унга кун бермайди. Ҳар маромга солиб ўйнайди. У телбалик қилиб мана шу таълимотни ўзининг ҳаёт йўли учун бирдан бир мақсад қилиб олган эди. Бу йўлнинг боши берклигини, унинг охирига ўлим фаришталари макон қурганини у қаердан билсин?

Принс ҳалигача тушунолмади: бу ҳис, бу мақсадга у қаерда йўлиқа қолди? Уша йиллари у қизиллардан нима ёмонлик кўрган эди? Унинг қалбида афсус илони тўлганар, лекин бу илон тақдир аждаҳосининг чангали олдида ожиз эди.

Принс сафарга чиқмасдан илгари уйига, Чикагога

бориб келди. Бор пулини, қимматбаҳо нарсаларини хотинига берди. Лекин сафар ҳақида лом-мим демади. Ҳ фақатгина «икки-уч йил келолмасам керак», деб хотинининг кўнглини тинчитди, холос. Хотини унинг қандай иш билан шуғулланишини билгани учун «ўзингни эҳтиёт қил», деб оқ йўл тилади-ю, кўз ёшларини оқизиб, икки ўғли билан маъюс бўлиб қолаверди. Начора, «кетма» деб ёлборганидан фойда йўқлигини яхши биларди. Ҳ фақат эрини ўз паноҳида сақлашини, уни шу ишга тортганларга жазо беришни сўраб тангрига ёлборди.

Сафар тайёргарлиги Божнурдда кўрилди. Кейин «қуёш нурларини ўрганувчи илмий экспедицион группа» ниқобида дарё соҳилига келишди. Бу ерда уларни иккинчи группанинг ходимлари кутиб туришарди. Икки «илмий группанинг» ходимлари тайёргарликни бошлаб юборишди. Кечқурун иш бошлаш тўғрисида буйруқ келди. Принс дарёнинг у бетида ўлим билан бетма-бет келишини билибми, хотинига мактуб ёзиб, Гриффитсга берди.

— Агар у томонга ўтиб кетсам, берма. Албатта қайтаман. Ёниб кетганимни ўз кўзинг билан кўрсанг, бер,— деди.

Улар махсус кийимларни кийишди. Принс дарёдан кечиб ўтгандан кейин ҳам, ўзини тетик ҳис қиларди. Лекин у ҳар қадамда даҳшатли нур билан ниқобланган аэроилнинг чанг солишини кутарди. Икки юз қадамча юргандан сўнг эти увушгандай бўлди. Лекин бунини чарчаганликка, кўнглининг ғашлигига йўйиб қўя қолди. Яна беш-олти қадам босгач, қулоғи ғувиллаш бошлади. Танаси қизиди. Бунини Гриффитсга айтмоқчи бўлди. Аммо Дэвид билан ҳам, қирғоқ билан ҳам алоқа узилган эди. Қанча бақирмасин, фойдаси бўлмади. Жавобнинг ўрнига қулоғи остидан нимадир қаттиқ шанғилларди. Ҳ тўхтади. Худди кўкрагидан биров итараётгандай орқа-

сига тисарила бошлади. Кўз олдига ёниб кетган дўсти Чарли, хотини, дўмбоқ қўлчасини силкиб хайрлашган ўғли, ўлим тўшагида ётган онаси келди. Онасининг «ўғлим, бу иш яхшиликка олиб бормайди» деб инқиллаб айтган сўзлари жаранглаб эшитилгандай бўлди.

— Йўқ, керакмас,— пичирлади унинг лаблари,— кераги йўқ! Истамайман! Истамайман!.. Истамайман!..

Бу воқеалар шунчалик тез содир бўлдики, Принс ваҳм тўрига ўралиб, озгина вақтни бой берса, Чарли сингари ёниб кетарди. Аммо у тезда эс-ҳушини йиғиб олди. У болаларининг бахти учун, бу тўрт кунлик дунёда яйраб олиши учун яшаши керак эди. Принснинг танаси қандай қизий бошлаган бўлса, у шундай тезлик билан устидаги кийимларни ечиб ташлади. Кўзга кўринмас кийимлар ўзидан шуъла чиқариб ёнарди. Принс орқасига қарамай югурди. У югурар, хаёлида эса фақат икки сўз ҳукмронлик қиларди: яшашим керак!

Принс кийимини ечиб юборган бўлса ҳам, этлари ҳамон қизирди. Ёруғлик эса ерни пайпаслаган прожектор нуридай уни изма-из қувиб келарди: унинг терисига ҳам кийимига шимдирилган махсус дори — кўрималин суртилганди. Принс дарё қирғоғига етганида этлари ёна бошлаган эди. У жон ҳолатда ўзини сувга отди...

ТЎҚНАШУВ

«Шпиггет» энг сўнгги нусхада қурилган муҳташам бино олдида тўхтади.

Ундан биринчи бўлиб Ҳикмат афанди тушди. Одими-ни тезлатиб бино томонга юрди. Зинанинг охирги пояси-га оёқ қўйиши билан рўпарадаги пластмасс ойна қопланган катта эшик икки ёнга очилди. Ҳикмат афанди билан Белден бир неча хоналарни босиб ўтиб, бирорта ҳам

деразаси бўлмаган мўъжазгина хонага киришди. Бу ерга биринчи марта кирган киши нечта хонадан, қай ҳолда ўтаётганини дарров англаб ололмасди. Хоналарнинг эшиги йўқ. Ҳикмат афанди деворга яқин келиши билан у икки ёнга очилади. Ҳатлаб ўтиши билан ёпилиб, яна ўз ҳолига келади: яхлит деворга ўхшаб тураверади. (Бундай автоматлар билан жиҳозланган уй Техронда фақат битта. Бу ерга Ҳикмат афандининг уйи билан яширин лабораторияси жойлашган.) Улар лабораторияга ҳам шу тарзда киришди. Бу ер бошқаларига қараганда бир оз торроқ, ўртада пастаккина учбурчак стол қўйилган. Атрофида беш-олтита юмшоқ кресло. Унинг иккитаси банд: Ҳикмат афандининг ассистентлари ўтиришар эди. (Ҳикмат афанди уларни йўлда радио орқали чақирган эди.)

— Ҳеч бўлмаса деразани очиб, хонани шамоллатмаб-сизлар-да.— Ҳикмат афанди шундай деб девордаги тугмани босди. Хона қоронғулашгандай бўлди. Кейин унинг ён деворлари йиғилди. Дераза кўринди. Ассистентлардан бири уни очиб юборди. Ташқарида эсаётган енгил шабада хонага гулларнинг муаттар ҳидини уфурди. Бог тарафдан қушларнинг сайрагани эшитилди. Ҳикмат афанди қушларнинг сайрашини жуда хуш кўрар, шу ерда туриб, боққа суқланиб термилишни одат қилганди. Шундан у лаззат олар, ҳордиқ чиқарар эди. Бироқ бу сафар уларга эътибор бермади. Яна бир тугмани босган эди, тўғридаги девор йиғилди. Китоб жавонлари кўринди. Ҳикмат афанди у ердан бир даста қоғоз олиб титкилай кетди. Ҳикмат афанди гўё сукунатни бошлаб кириб, уни хонага ҳукмрон қилиб қўйгандай бўлди. Утирганлар бир неча бор сигара тутатишди. Ҳамма ҳам чуқур ўйда эди. Ҳикмат афанди ҳеч кимга парво қилмай ёзар, қоғозлардаги ёзувларни кўздан кечирарди. Ассистентларнинг бири Белден билан креслода жимгина ўти-

рар, иккинчиси эса дераза тоқчасига суяниб, ташқарига тикилганича ниманидир ўйларди.

Ниҳоят Ҳикмат афанди қогозлардан бош кўтарди, Белдендан сигара сўраб олиб, тутатди. (У аҳён-аҳёнда, диққат бўлсагина чекарди, шу сабабли ёнида сигара олиб юрмасди.) Дераза олдига бориб, одати бўйича узоқ-узоқларга тикилиб қолди. Унинг ўргимчак тўрини эслатувчи тириш юзини ҳали ташвиш тарк этмаган эди.

— Ҳаммаси тўғри. Ҳеч қаерда янглишмаганмиз,— деди елкасини қисганича. Кейин гапининг ростми ёлғон эканига ўзи ҳам иккиланган киши товуши билан Белденга қараб деди:— Биз сир сақлаб олиб бораётган ишни руслар сезиб қолишганга ўхшайди. Одамларни ҳам ўшалар ёндириб юборишаётган бўлса керак.

— Мен биринчи, иккинчи сеансдан кейиноқ, шундай фикрга келган эдим,— деди ассистентлардан бири жонланиб,— ҳар хил йўллар билан етти марта сеанс ўтказдик. Ҳаммаси барбод бўлди.

Ҳикмат афанди индамади. Ассистентларнинг иккинчиси аввалгисининг гапини қувватлади.

— Ҳа, — деди у,— қизиқ ҳодисаларга дуч келяпмиз. Бу гапда жон бор. Руслар кўрималинга қарши восита топишибдими, демак, уларда ҳам шу нарса мавжуд. Уларнинг одамлари ҳам биз тарафда юрган бўлиши мумкин. Балки уларнинг биронтаси шу хонададир...

— Биз бир ишни чакки қилганмиз,— Мэйсон сигарасини кулдонга ташлаб ўрнидан турди. Гўштдор иягини қашиб туриб сўзини давом эттирди.— Сеансларни шошилиб бошлаб юбордик. Аввал аксилкўрималинни топиш керак эди. Кейин шунга қараб иш тутардик.

Ҳикмат афанди унга қаради. Кўзларини қисиб, истеҳзо билан жилмайди.

— Унгача мистер Белден билан шеф қўл қовуштириб бизни кутиб туришарди-а?

— Айтмоқчи, шу мавзуга яна қайтйпмиз. Яна ўша савол, мистер Белден: нима учун бизни бунчалик шоширяпсизлар? Ахир бу лойдан ўйинчоқ ясаш эмас, бутун бир илмий кашфиёт-ку!

— Сабабини неча марталаб айтдим! Ҳадеб сўрайверасизми? Ёш болага ўхшаб гап уқмайдиган бўлиб қоляпсиз.

Бу гап Мэйсонга оғир ботди. Бундай вазиятда у кўпинча ўнгайсиз аҳволга тушиб қолар, ўзини оқлашга сўз тополмай қийналарди. Гоҳ иягини, гоҳ бўйинини қаширди. Паст бўйи яна ҳам пастлашган, семизлашиб, оғирлашиб қолгандай туюларди ўзига. Ташқаридан қараган киши унинг бу туришини кўрса ҳақиқатдан ҳам отасидан сўкиш эшитиб, нима қиларини билмай турган болага ўхшатарди. Бу гал ҳам шундай бўлди. Тили гапга келмай туриб қолди. Мэйсоннинг бу аҳволига яхши тушуниб қолган Абовиян суҳбатни яна маромига солиб юборди:

— Кўринмас одамларимиз русларнинг муҳим ҳужжатини қўлга туширишлари керак. Янглишмасам, бу Американи босиб олишга мўлжалланган ҳарбий режа, шундайми?

— Шундай.

— Бу гапларни қўйинг. Ахир кичкина бола эмасмизку. Беркинмачоқ ўйнаш бизга ярашмайди. Шунча йил ёлғон гаплар билан чалғитиб келдингиз. Агар яна шундай қилаверсангиз, сиз билан бирга ҳамкорлик қилишдан бош тортишимиз мумкин.

— Ихтиёрингиз...— Белден «сизда бошқа гапим йўқ» дегандай дераза олдига бориб, орқасини ўгириб туриб олди. Ассистентлар унинг бу қилмишидан норози бўлиб Ҳикмат афандига қарашди. Ҳикмат афанди ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ орага бундай совуқлик тушишини хуш

кўрмадими, ҳар нечук, ассистентларидан, айниқса Белдендан ранжиди.

— Қўйсаларинг-чи шу гапларни! Бу ерга жанжаллашгани келганми? Жиддий нарсалар бир ёқда қолиб... Мистер Белден, илтимос, ассистентларимга бундай муомала қилманг. Улар менга қарийб ўттиз йилдан бери ҳамроҳ-а! Ҳар бир ютуққа улар тенг шерик. Агар шундай қўполликка ўтсангиз, бизни ҳеч нима ушлаб тургани йўқ, кетсак кетаверамиз. Чунки, биз вазифамизни бажариб бўлдик — кўрималинни кашф этдик. Илтимоснингизни ерда қолдирмай уни сир тутаямиз...

У бир оз сукут сақлагач, яна гапида давом этди.

— Ассистентларим ҳақ гапни айтишяпти. Мен ҳам ҳақиқатни билиб қўйсам ёмон бўлмасди. Чунки ўйлаб топган нарсанинг қаерда ишлатилаётганини билмасанг қизиқ бўларкан.

Белден ялт этиб Ҳикмат афандига қаради.

— Профессор, бу гапларни сиз гапиряпсизми?

Ҳикмат афанди пичоқ бориб суягига қадалган кишидай жаҳл билан деди:

— Ҳа, мен!

Белденнинг зардаси қайнаб кетди. «Нонкўрлар, менинг қўлимга келганларида қалам сотиб олишга ҳам қурбилари етмас эди. Буларнинг нозини қара-ю... Қани, гапни йиғиштириб ишга тушларинг-чи. Акс ҳолда...» демоқчи бўлди-ю, улардан баланд келолмаслигини билиб, асталик билан тушунтиришга ўтди:

— Профессор, буни ўзим ҳам билмайман. Билганимда ҳам айтмасдим. Ахир бу давлат сири. Ўзингиз тушунасиз-ку...

— У ҳолда, мистер Белден, сизга уч кун муҳлат. Шефга хабар қилинг. У айтсин. Бўлмаса биз шартни бузишга мажбур бўламиз.

Белден яшин чақинидай вужудга келган бу вазият-

дан лол қолди. Унинг тишини ғижирлатиб, ғижинишдан бўлак имкони йўқ эди. У қаттиқ яраланган арслондай орқага чекиннишга мажбур бўлди. Лекин кучга кирган замониёқ ганимларини чайнамай ютишни чирик қалбига тугиб қўйди.

Ҳикмат афандининг сўзи тортишувга чек қўйди. Ҳамма стол устидаги формулалар ёзилган қоғозларга эгилди. Яна таҳлил бошланди.

УМИД ЧИРОҒИ

Принс бир неча лаҳзалик ваҳима, даҳшатдан сўнг ўзини дарёда кўрди. Кўйиб жинганак бўлаёзган, азоб бера бошлаган гавдаси бир оз роҳатланди. Лекин юзлари ҳамон ачишарди. У тез-тез сувга шўнгиб ўзини ўзи алдашга тушди. Чунки боши сувдан чиқди дегунча яна ачиша бошларди. Қулоч отаётган қўллари ҳам ҳавога кўтарилгундай бўлса ловуларди. У қанча сузганини билмайди. Толиқди. Кўз олди хиралаша бошлади. Олдинда бир неча бор сароб пайдо бўлди. Сузишга ҳоли қолмагач, ўзини дарё оқимиغا қўйиб берди. Фақат аҳён-аҳёнда чўкиб кетмаслик учун бир ҳаракат қилиб қўярди...

Узоқда чироқ милтиради, Принс буни ҳам сароб деб ўйлади. Бошини бир-икки сувга тикиб олди. Ўўқ, бу сароб эмас эди.

— Сарҳад соқчилари,— Принснинг хаёлига келган нарса шу бўлди. У бутун вужуди билан ўша томонга қараб ҳаракат қила бошлади. Бутун умиди шу чироқда эди.

Чироқ қирғоқдан анча нарида экан. Принс сувдан чиқди-ю, лаҳза ўтмай телба одамлар сингари пиқиллаб йиғлай бошлади. Охири оғриққа чидай олмай, жон аччиғида чироқ томонга югурди. Ҳозир унинг кўзига ҳеч

нарса кўринмасди. У фақатгина инграр, тошларга ҳам, тиканларга ҳам парво қилмай югурарди...

Принс бошқа ҳеч нарсани эслолмайди. У кўзини очганда оғриқлар бир оз босилган, фақат боши лўқиллар ва қўрқинчли тун воқеаси кўз олдидан нари кетмасди. Узи бўлса мўъжазгина бир хонада, ўртадаги шиша қути ичида — ҳаво ёстиғида муаллақ ётарди. Унинг куйиб кетган териси ўрнида янги тери пайдо бўлганди.

Ҳамшира Принснинг кўз очганини кўриб, унга яқинроқ келди. У қорачадан келган, қошлари қалин, шахло кўзларида, гунча лабларида кулгу ўйнаб турувчи, истараси иссиқ, чиройли қиз эди.

— Тузукмисиз?— деди у хиёл жилмайиб.

Принс қути ичида бўлса ҳам, унинг ганини яхши эшитди. Зўр-базўр жилмайиб, бош қимирлатди. Қизнинг юзини яна жилмайиш ели ялаб ўтди.

— Ҳайрият, ўзингизга келдингиз, жуда хавотирда эдик. Ҳов бирда ҳам сизга ўхшаган бир беморни олиб келишганди. У бечора тузалмади.— Қиз шундай деди-ю, негадир лабини тишлади. «Мен ҳазир», деб тезда орқасига қайтди. У қандайдир сирли ганини айтиб қўйиб пушаймон сган кишига ўхшаб қолди. Ҳамшира стол устидаги микрофонга аста энгашиб:

— Бемор кўзини очди,— деди Принсдан кўз узмай.

Принс қиздаги ўзгаришни сезмади. Атрофга кўз югуртирди. Хонада тепасига оқ мато ёпилган столдан бўлак ҳеч нима йўқ. Баъзан улар ҳам негадир кўринмай кетади. У яна кўзини юмди. Орадан қанча вақт ўтганини билмайди. Эшик очилиб, оқ халатларининг тугмаси қадалмаган, ўрта яшар, сочлари, қошлари, кўзлари қора, лекин унча чиройли бўлмаган новчароқ бир аёл хонага кирди. Унинг кетидан яна оқ халатли кишилар келиб келишди. Аёл, машҳур жарроҳ Назмняхоним, Принснинг олдига келиб инглизчалаб сўради:

— Тузукмисиз?

— Раҳмат,— деди Принс Назмияхонимга жавобан. Кейин бир оз сукут қилиб форсчалаб қўшиб қўйди:

— Яхши.

Назмияхоним ҳам, атрофдагилар ҳам бир жилмайишди.

— Қаерингиз оғрияпти?

— Ҳеч қаерим. Соппа-соғга ўхшайман. Энди турсам ҳам бўлар.

— Йўқ, йўқ, шошилманг. Ҳали вақт бор.

Назмияхоним шундай деб стол устидаги тугмани босди. Хонанинг икки четидан катта-катта тўртбурчак шиша пластинкалар чиқиб Принс ётган қути устига келиб бирлашди: у ҳам қутига айланди. Лекин унинг икки ерида тешикча бор эди. Тешикча махсус чармсимон мато билан беркилган, матолар худди халтачага ўхшаб осилиб турарди.

Бир киши шипдаги трубани қутининг ёнидаги тешикча маҳкамлаб яна бир тугмани босди. Қаердандир асбобнинг ғувиллаган овози келди. Назмияхоним чарм халтачаларни қўлига кийди. Ҳамшира уни ҳаво кирмайдиган қилиб маҳкамлаб қўйди. Назмияхоним Принс ётган қутининг бир томонини очди. Принс бир қалқиб кетгандай бўлди. Назмияхоним унинг қўлини ушлади. Юзини силади.

— Оғримаяптими?

— Йўқ.

Хоним унинг баданини ушлаб кўрди. Принс ҳеч нарсани сезмай ётаверди. Бироқ оёғи билан товонига қўл тегиши билан инграб юборди.

— Оёгингиз қаттиқ шикастланган. Жон аччиғида дуч келган нарсани босаверибсиз...

Назмияхоним қутини ёпиб, қўлини бўшатди. Тугма

босилиб, иккинчи қути яна ажраб, хона бурчагига йн-гилди.

Принс Назмияхонимдан сўради:

— Миссис, бу ерга келганимга неча кун бўлди?

— Бир ҳафтадан ошди.

— Бир ҳафта? Бу ердан қачон чиқишим мумкин?— деди Принс ташвишланиб.

— Ҳали вақт бор.

— Миссис илтимос, аниқроқ айтинг.

— Бу ерда уч кун. Ундан кейин яна даволанишингиз керак.

Принс Назмияхонимнинг қолган сўзларини эшитмади. Уларнинг чиқиб кетганини ҳам пайқамади. У ўйга толган эди. Бир оздан сўнг чуқур «ух» тортиб қўйди.

ТУЗОҚ

Ҳикмат афанди ёлғиз қолди. Бугунги кун унинг учун ниҳоятда оғир ўтди. Таҳлил яна натижа бермади. Белден унинг кўнглини хижил қилиб кетди. Ҳикмат афанди шундай кезларда ҳамма ишни йиғиштириб қўйишни истаб қолар, лекин бунга жазм қилолмасди. Йўқ, Белдендан ҳайиққани учун эмас, меҳнатига ачингани, ўз кашфиётига меҳр қўйгани, унга бутун умрини бахшида қилгани учун ҳам воз кечолмасди.

У ўзини тутиб, кайфиятини ассистентларига сездирмади. Мана энди ёлғиз қолгач, ичини ит таталаяпти. Унинг қариб, ҳилвираб қолган қалби нотекис тепади. Қақшаган асаблари ором олишга йўл қўймайди. Ҳикмат афанди жовондан дори олиб тилининг тагига ташлади. Бир оздан сўнг китоблар орасидан қалин дафтар олиб варақлади. Дафтарнинг биринчи саҳифасида унинг гўдаклигида ота-онаси билан тушган сурати ёпиштирилган, тагига майда ҳарф билан «Менинг гуноҳдан холи

бўлган пайтим» деб ёзилганди. Ундан сал пастроқда каттароқ ҳарф билан «Авлодларга мактуб» деб ёзиб қўйилган эди. У суратга тикилиб, бир қанча вақт ўйланиб турди-да, ёзув столига ўтирди. Икки ой бурун қаламга олган юрак сўзларининг давомини ёза бошлади.

«...Мен орзу қилишни яхши кўраман. Коллежда ўқиб юрганимда даврамизда орзу ҳақида баҳс бўлган эди. Ушанда бир бола: «Мен дадамнинг ўрнига директор бўлар эканман. Шунини эшитганимдан бери кўз олдимга юмшоқ креслоли катта хона билан, пул тўла сейф келади. Шу ҳам орзуга кирадими?» деган эди.

Лекин менинг орзуим бутунлай бошқача эди...

Мен бир бадавлат оиланинг фарзандиман.

Аср бошидаги инқилоб пайтида бувам оиласи билан Тошкентдан Бухорога, у ерда ҳам ови юрмагач, Афғонистон орқали Эронга қочиб ўтган экан. Бу ерларда у хору-зор бўлиб қолмабди. Ўзи билан бирга олиб ўтган тиллалари, зебу-зийнатлари, қолаверса, савдо-сотикда орттирган эронлик дўстлари унга мадад берибди. Бувам ўлгач, бутун мол-мулк отам қўлига ўтган.

Мен эсимни танибманки, ўқийман. Отам мен учун махсус муаллимлар ёллаган эди. Инглиз, немис, француз тилларини ўргатди. Икки йил Фарбий Германияда ўқидим. Кейинчалик америкалик дўстининг мақтовлари сабаб бўлдими, отам мени бу ердан чақириб олиб, Калифорния дорилфунунига жойлаштирди.

Кичиклигимда отам мажбур қилиб бўлса ҳам, китоб ўқитарди. Китобнинг маъносига қарамасди. Инглиз, немис ёки француз тилида бўлса тамом, ўқишга мажбур эдим. Ана шу кунларнинг бирида отамнинг инглиз дўсти менга бир даста китоб совға қилди. Унинг ҳаммаси Герберт Уэллснинг асарлари эди. Албатта, отамнинг сиқуви остида уларни ўқишга мажбур эдим. Мана шу китоблар мени орзу қилишга ўргатди. Ўзимни аллақандай

бошқа бир дунёда ҳис эта бошладим. Айниқса, унинг «кўринмас одам»и менга тинчлик бермай қўйди, тушимда ҳам, ўнгимда ҳам шуни ўйлайман. Кўринмайдиган бўлиб олиб, Уэллснинг Гриффини қила олмаган ҳали у ишни, ҳали бу ишни бажариб юбораман. Секин-аста бу хаёллар ҳақиқий орзуга айланди. Физикани, айниқса унинг нур синиш қонунини, қуёш нурларини чуқурроқ ўргана бошладим. Отам муаллимларни ёллашда зийраклик қилган экан. Улар менга тузуккина билим беришар, ҳар бир қизиққан нарсамни бажонидил ўргатишарди.

Ғарбий Германияда ўқиб юрганимда Уэллснинг фантазиясини амалга ошириб бўлмаслигига тўла ишонч ҳосил қилдим. Чунки унда одамнинг кўзи ҳам нурни ютиб, кўролмайдиган бўлиб қоларкан. Бундан ташқари, кўринмас одам фақат яланғоч юриши керак. Қийимлари шундай кўриниб туради. Шу-шу бўлди-ю, мен бошқа йўл ахтаришга тушдим. Бу йўлни яна Уэллснинг ўзи кўрсатиб берди. У асарини ёзаётганида кичкина хатоликка йўл қўйганини ўзи ҳам пайқамаган бўлса керак. Мен китобни иккинчи марта ўқиётганимда буни сезиб қолдим. Қаршимда менга кўп нарсаларни ваъда қилаётган, нурли чўққига олиб борувчи кенг, чароғон кўча пайдо бўлгандай туюлди. Гриффин Кемпга хотираларини гапириб бераётганда аввал тажрибасини мушук билан бир парча латтада ўтказганини айтади. Мушук ҳам, латта ҳам кўринмайдиган бўлади. Шуниси қизиқки, унинг ўзи кўринмас бўлиб олгандан кейин яланғоч юришга мажбур бўлади. Хўш, нима учун кийимини ҳам кўринмас қилиб олмади? Еки улгурмадимми? Уэллс бу ерда янглишган ёки аҳамият бермаган. Бу эса мен орзу қилган йўлнинг бошини ёритиб турарди...

Хуллас, Калифорния дорилфунунининг иккинчи курсидан бошлаб астойдил ишга киришдим. Бу пайтга келиб одамни кўринмайдиган қилишнинг бирдан бир усулини

аниқлаб олган эдим. Бунинг учун махсус «Z» гуруҳидаги модда (уни кейинчалик кўрималин деб атадим) шимдирилган кийим кийдириш керак, деган хулосага келдим.

Бир куни дарс пайтида формулалар устида берилиб бош қотираётган эканман. Муаллимнинг чақирганини, олдимга келиб қоғозларга кўз югуртирганини пайқабман. У қўлини елкамга қўйиб, мулойимлик билан:

— Йигитча, истамасангиз дарсга кирмаганингиз маъқул. Бундай иш билан холироқ жойда шуғулланиш керак,— деганидан кейингина ўзимга келдим. Узр сўрадим. У бошқа ҳеч нима демади. Индамай нари кетди. Жуда хижолатда қолдим. Танаффус пайтида ёнига чақирганида ўз ишимдан пушаймон бўлганимни айтиб, яна узр сўрадим.

— Сиз қандай формулаларни ёзаётган эдингиз?— деди узримга аҳамият бермай.

— Шундай ўзим...

— Менимча, формулалар нурнинг синиши, кейин қайтиши ҳақида эди, шундайми?

— Ҳа...

— Бирор илмий иш устида ишламоқчимсиз?

Индамадим. Айтишни ҳам, айтмасликни ҳам билмасдим. У буни тушунди шекилли «агар ёрдам керак бўлса, тортинмай сўрайверинг» деди. Анчагача иккиланиб юрдим. Кейин кўрималинни ёлғиз ўзим, ҳеч кимга сездирмасдан ихтиро қилолмаслигимни тушундим. Қимдир менга ёрдам бериши, йўл кўрсатиши керак эди. Бор гапни мистер Стэнлига (ўша муаллимнинг исми шундай эди) айтишга қарор қилдим. Айтдим ҳам. У билан яхшилаб танишиб олдим. Ёши анчага бориб қолган бўлса ҳам ҳеч кими йўқ эди. У менга кўп ёрдам берди. Лекин бир йилдан сўнг бошига мусибат тушди. Беҳад кўп ичиши, хўжайинлар билан бўлар-бўлмасга тортишиши обрўйига путур етказди — ишдан четлатдилар. Шундан ке-

йин бирдан ўзгариб қолди. Менга кўп панд-насиҳат қиладиган бўлди. Бир куни келсам, диванда ётган экан. Сездирмай чиқиб кетмоқчи эдим, бўлмади, чақириб олиб, «сендан бўлак яқин кишим йўқ, сен ҳам ташлаб кетмоқчимисан?» деб ўпкаланди. Кейин яна насиҳатга ўтди.

— Эссиз, сенга тузукроқ ёрдам беролмадим. Чакки бўлди-да! Олдиндаги қийинчиликларга чидаш бера олармикансан?— деди.

— Мистер, нималар деяпсиз,— эътироз билдирдим мен. У эса гапимга қулоқ солмасдан сўзини давом эттирди.

— Ҳали ёшсан, кўп нарсага тушунмайсан. Шунинг билан қўйки, сен яшаётган жой — доллар мамлакати! Сенинг ақлу-идрокингдан мана шу доллар кучли. Доллар сени ўйнатади ҳам, йиғлатади ҳам. У ана шундай қудратли. Сен билан менинг илмим унинг олдида сариқ чақа! Мана, мен, аллақандай калтафаҳм, худбин одамларга бўйсунушга мажбурман. Чунки уларнинг қўлида пул бор. Мен ҳам сенинг ёшингда одамни кўринмайдиган қилиш орзусида эдим. Орзу орзулигича қолиб кетди. Менинг пулим йўқ эди. Илмимни сотиб тирикчилик ўтказишга мажбур бўлдим. Кейин,— у шишани имлаб кўрсатди,— мана бунинг чангалига тушдим. Аламимни шундан оладиган бўлдим. Сен ҳам бу мамлакатда ниятингга эриша олмайсан. Сени сотиб олишади.

Бу — ҳаётдан безган, вужудини заҳар кемира бошлаган кимсанинг алаҳсирашидай бир гап эди. Ҳар қандай ёлғон гап кишида озгина бўлса ҳам шубҳа туғдиради. Бу гапларга ишонмасам-да, сўрадим:

— Унда нима қилишим керак?

У бир нарсадан ҳадиксирагандай ён-атрофига қараб олиб, астагина:

— Бу ерлардан кет,— деди. Кейин давом этди:— сенда ноёб истеъдод бор. У фақат ўз Ватанингдагина иш

бериши мумкин. Эшитишимча, аслинг Урта Осиёлик эмиш. Сен ўша тарафларга кет.

Мен бир чўчиб тушдим:

— Руслар тарафигами?

— Русларга нима қипти? Сенинг жонингни олади-ми? Мен у жойларни яхши биламан. У ерда доллар эмас, ақл ҳукмрон. Сўзимга кир-у, ўша ёққа бор...

Мистер Стэнли то хайрлашиб чиқиб кетгунимча менга насиҳат қилди. Эрталаб мудҳиш хабар эшитдим: у ўзини осиб қўйибди! Улди-ю, насиҳатларини ҳам унута бошладим. Унинг пул ҳақидаги гапларини ишдан бўшгандан кейинги васвасасига йўйиб қўя қолдим. Чунки менинг барча харажатларим учун Техрондан етарли пул келиб турарди. Умримнинг охиригача шундай бўлишига қаттиқ ишонар эдим.

Мистер Стэнлининг ўлимидан кейин ассистентларим, тўғрироғи ҳамкасбларим мистер Мэйсон ва Абовиянлар билан танишдим.

Баҳорда отамдан пул келмай қолди. Хатларимга жавоб бўлмади. Таътилга яқин йўл ҳаржимга етадиган пул келди. Техронга йўл олдим.

Уйга келсам, отам (у қариб қолган эди) бир вақтлар меҳмонхона бўлган, катта деразаларига парда тўтилган нимкоронғу уйдаги креслода оёқларини кўрпачага ўраб, ёлғиз ўзлари тасбеҳ ўгириб ўтирибдилар. У киши жуда ғамгин, шипга тикилиб, аста тебраниб ўзларича ниманидир пичирлардилар. Ҳатто кириб келганимни ҳам сезмадилар. Салом бердим. Отам бир нарсадан чўчигандай сесканиб кетдилар. Кейин икки кўлларини чўзиб, ўринларидан турмоқчи бўлдилар. Мен югуриб бориб тиззаларига бош қўйдим. Қалтираган кўллар бошимни силади. Отамга қарадим: лаблари пирпирарди. Сездим: ичларида кўнгилни йиғлатадиган бир нарса ғимирляпти. Лекин сездирмасликка ҳаракат қиляптилар.

— Б... болам...— Отам шу сўзни айтдилар-у, ўзларини тута олмадилар. Кўзлари намланди. Отам ўз ғамларига мени шерик қилишни истамас эдилар. Аммо қарилликлари панд бериб қўйди. Отам кўз ёшларини енглари билан артиб, елкамга қоқдилар-да: «кейин, болам, кейин», деб чуқур хўрсиндилар.

Энагам ҳам маънос эди. Бўлган гапни билганича айтиб берди:

— Уч ой бўляпти. Дадангиз бир куни уйга дарғазаб бўлиб қайтдилар. Нуқул Хусайнни сўкадилар.

— Қайси Хусайн?

Соқолини бўяб юрадиган эзма чол-чи? Дадангизга шерик ҳам бўлмокчи эди, шекилли... Эртасига дадангиз бетоб бўлиб қолдилар. Корхонани ёпиб қўйдилар. Шундан бери кўчага чиқмайдилар. Уша уйда ўтирганлари ўтирган... Орқаворотдан эшитишимча, синган эмишлар.

— Нима?!

Мен онамнинг вафотларидан сўнг бунчалик хунук, бунчалик даҳшатли хабарни эшитмаган эдим. Бу хабар фақат кўнглимни эмас, орзуларимни ҳам чил-чил синдирганини кейин билдим.

Уй кийимини кийиб, яна отамнинг ҳузурларига кирдим. Отам меҳрибонлик билан ҳол-аҳвол сўрадилар. Мен у кишининг ҳурматларини сақлаб, сўзлари тугагини сабр билан кутиб, саволларига қисқа-қисқа жавоб бердим. Отам тасбеҳ ўгириб, жимиб қолганларидан сўнг сўзлашга жазм этдим.

— Дада, бир нарсани сўрамоқчи эдим.

Отам менга карадилар. Кўзимдаги хавотирни сездилар шекилли «кейин, болам, кейин. Ҳали ҳеч гап йўқ» дедилар. Кейин холи қолишга истак билдирдилар. Мен чиқиб кетдим.

Эрталаб отамни нонуштага чақиргани кирдим. Уйгок эканлар. Қўлларида ўша тасбеҳ.

— Дада, нонушта тайёр бўлди.

Индамадилар. Юрагим алланарсани сезгандай «жиғ» этиб кетди. Шайтонга ҳай бериб, яна сўрадим.

— Дада, нонуштани шу ерга олиб киришинми?
Яна жимлик.

— Дада!?

— ...

— Югуриб олдиларига бордим. Кеча шомда мен чиқиб кетганимдан кейиноқ омонатларини топширган эканлар. Кечикиб қолдик.

Мен хонавайрон бўлган эдим. Умидим ўқишни тугатиб, яхшироқ ишга жойлашиш эди. Колган мол-мулкни йиғиштириб, Теҳронни тарк этдим.

Америкага қайтиб келгач, илмий ишни давом эттирдик. Бир ярим йилдан сўнг ўқишни битирдим. Бироқ аҳвол танг эди. Бизга ҳеч ким аҳамият бермайди. Абовяннинг ҳам, Мэйсоннинг ҳам оиласи ёрдам берарли даражада бадавлат эмас. Маош тирикчиликка зўрға етади. Эҳтиёж нималигини билмай ўсганим учун мен ниҳоятда қийналардим, шундай бўлса ҳам, уч йилча амал-тақал қилдик. Лекин иш мураккаблашгани сари иложсизлигимизни сеза борардик. Кўп нарсаларни сотиб олиш керак эди. Маошни ишлатиб қўйиб, оч ўтирган кунларимиз ҳам бўлган. Ана ўшанда устозимнинг гаплари ёдимга тушди. Бу гапларнинг мағзини жуда кеч чақиб кўрдим. У тўғри маслаҳат берган экан-у, мен аҳамият бермапман. Йиллар ўтиши билан бу ерда мақсадга етиб бўлмаслигини англадим. «Она юртимга кетсаммикин?» деган фикр туғилди.

Вашингтонга бордим. СССР элчихонасига мурожаат қилдим. У ерда бир оз кутиш кераклигини айтишди. Ким билади, балки мени текшириб кўришмоқчи бўлишгандир? Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас мен қўнган мехмонхонага яхшигина кийинган бир йигит кириб келди. Бу —

мистер Жим Белден эди. У менинг Ўзбекистонга кетиш фикримни кимдандир эшитган, ўзининг айтишича, мен билан маслаҳатлашгани келган экан.

Суҳбатимиз аввал турли мавзуларда бўлди. Кейин у мақсадга кўчди:

— Сиз Ўрта Осиёликмисиз?

— Мен Теҳронда туғилганман. Авлодларимиз Ўзбекистондан.

— Ўша ёққа кетмоқчимисиз?

— Нима эди?

У кетишимнинг сабабини сўради. Айтдим. Ана ўшанда у Россия ҳақида, у ердаги оғир аҳвол тўғрисида жуда кўп гапирди. Кейин мақсадини айтди. Катта-катта ваъдалар берди. «Яна ўйлаб кўринг», деди.

Мен кўп ўйладим. Унинг гапларида жон борга ўхшарди. У ерда халқ инқилоб қилиб бойларни ҳайдаган экан. Мен ҳам катта бир бойнинг авлодиман. Мени юртларига қўйишармиди? Ҳақиқатан ҳам, у ерда очарчилик бўлса-чи? Белден пул ваъда қиляпти-ку. Унда кетишимдан нима фойда? Шу ерда ишласам ҳам бўлаверади, деган фикрга келиб розилик бердим. Белден ваъдасида турди. Лекин мен бир нарсадан хафаман: улар мен орзу қилган нурли чўққи йўлига пул тузоғини қўйишибди. Мен ҳам нодон қуш сингари ўзимни шу тузоққа урибман. Бутун умримни бағишлаган кашфиётим жиноят учун хизмат қиляпти. Мен буни аввал ҳам билардим. Бари бир, шундай қилишга мажбур эдим. Ҳозир биринкетин ҳалок бўлаётган одамларга қараб тоқатим тоқ бўлди. Виждоним мени айблаб, азоб беряпти. У аллақачон мени ўлимга маҳкум этган. Бироқ, орзумга етмай ўлгим келмаяпти. Бу ишларга чек қўйиш — менинг бурчим, кечиктириб бўлмайдиган ишим...»

Ҳикмат афанди қаламини қўйиб ўрнидан турди. Дафтар очиқ қолди. Тонг бўзара бошлаган эди.

ҚОТИЛГА ОҢ ФОТИХА

Белден самолётдан тушганда Вашингтон осмони булутли эди. Изғирин шамол майда ёмғир томчиларини юзга келтириб урарди.

Белден қадамини тезлатиб кўчага чиқди. Ўзини кутиб турган машинага ўтириб, тўғри шефнинг уйига борди. Лекин шеф уйда йўқ эди. Кеча кечқурун уни кимдир шошилинич равишда чақиртирган, шу кетганича ҳали қайтмаган экан. Белден шеф билан эртасига ҳам, индинига ҳам учраша олмади. Учинчи куни унинг уйига шефнинг ўзи кириб келди. У сариқдан келган, сочлари оқарган, бўйи анчайин чўкиб қолган олтмиш ёшлардаги бир киши эди. Шеф такаллуфни кутмаёқ креслога ўтирди.

— Хўш, мистер, ишлар қалай?— деди у, гавай сигарасини тутатар экан. Белден унга бир зумгина разм солди. Шу икки кун ичи бирор зарур иш билан машғул бўлибди. Уйқусининг мазаси бўлмаганми, кўзлари киртайтиб қолганга ўхшайди. (Балки кўп вақт кўришмагани учун Белденга шундай туюлаётгандир?) Сигарасини тутатганда кўзлари қисилиб кетади. Худди уйқу элитаётган оламга ўхшайди. Шеф Белдендан жавоб кутарди. У қисқа, лўнда жавобларни яхши кўрарди. Унинг бу одатини билган Белден дарров муддаога кўча қолди:

— Ёмон, шеф.

— Бу еттинчисими?

— Ҳа.

— Бемаънигарчилик!— шеф ўрнидан туриб, дераза ёнига борди-да, тутун бурқситиб ўйга толди.

— Яна ёниб кетибдимми?

— Ҳа...

— Ҳўш, энди нима қилмоқчисизлар?

— Таҳлил қилаётган эдик.

— Таҳлил, таҳлил! Чеки борми бунинг!? Вақт бизни кутиб турмайди-ку! Шуни билиб қўйинг, Белден, сизга яна ярим йил муҳлат бераман, қандай қилиб бўлса ҳам режа менинг қўлимга тегиши керак. Эшитдингизми, ярим йил!

— Ахир, шеф...

— Гап тамом.

— Улар бунга кўнишмайди.

Шефнинг кўзлари косасидан чиқиб кетай деди. Юзида жаҳл илони тўлғонди. Қўлларини орқасига қилганича, Белден томон бир-икки қадам босди. Ғазабга келганидан чап қоши тез-тез учарди.

— Нима?! Кўнишмайди? Ҳали сиз уларга ялинасизми? Ялинманг! Буюринг! Агар бажаришмаса... Ҳа, нима учун елкангизни кисяпсиз?

— Олимлар «биз ишимизни қилиб бўлдик» дейишяпти. Улар ихтироларини эълон қилишмоқчи.

— Эълон қилишмоқчи?..— шефнинг ранги оқаринқиради.

— Ҳа, шеф.

— Сабаб?

— Уларнинг фикрича...

— Неча марта айтдим, сиз уларнинг фикри билан ҳисоблашманг, деб! Улар сизнинг фикрингиз билан ҳисоблашишин. Гапираверинг. Нима дейишяпти?

Белденнинг тили айланмай қолди. У гуноҳ иш қилиб қўйган гўдакдек шефга бақрайиб қараб қолди. Олимлар билан бўлган гапни айтишни ҳам, айтмасликни ҳам билмасди. У шефнинг салобатидан дир-дир бўлмаса ҳам, хар ҳолда бир оз титрарди. Орага тушган бир зумлик сукутнинг шефнинг хирилдоқ овози бўзди.

- Нега бақрайиб қолдингиз? Гапиринг!
- Шеф...
- Қисқароқ...
- Улар русларда кўрималин бор дейишяпти.
- Шунақа денг?!— деди шеф масхаромуз кулиб.—

Лекин русларнинг одамлари кўрималинсиз ҳам яхши ишлайди. Ениб кетганлар ўз-ўзидан бўлди дейсизми? Йў-ўқ. Шунинг учун ҳам жанобларингизга айтиб қўйинг: ихтироларини эълон қилиб овора бўлишмасин. У аллақачон ҳаммага маълум. Қашфиётлари сотилган.

Белден ўрнидан туриб кетаёзди. Шеф гапига тузатиш киритди:

- Ҳаммага бўлмаса ҳам, русларга...
- Сиз шундай деб ўйлайсизми, шеф?
- Далил керакми?— шеф ён чўнтагидан дафтарча олди. Унинг ичидан чиққан кичкина бир суратни Белденга узатди:— Танийсизми?

— Абовиян? Русларнинг одами эканми?

— Ҳа.

— Бўлиши мумкин эмас, ахир у...

— Эсингиздами, етти йил аввал профессор Ҳикмат бетоблигида у Москвадаги илмий анжуманда қатнашган эди.

— У биз билан йигирма йилдан бери бирга.

— Бунинг аҳамияти йўқ. Қўйнингизга кириб олган илон дарров чақмайди. Вақт пойлайди. Тўқ мушук ҳам сичқонни дарров юта қолмайди. Сизга маслаҳат: уни тезда йўқотинг. Акс ҳолда иш яна расво бўлади. Одамларингизни йўлдан ураётган ҳам шу бўлиши керак.

Белден индамади. Хотини келтирган қаҳвадан қуйиб шефга узатди. Шеф ундан бир ҳўплаб, гапида давом этди:— Белден, кейинги пайтда ёмон ишляпсиз. Одамларингиз сотқинлик йўлига кирган. Сиз бўлсангиз хотиржам юрибсиз... Тезда орқага қайтинг. Шу бугуноқ.

Ўйлаб иш юритинг. Аввал анавини, қолганлари ҳам йўлдан чиққудай бўлса, уларни ҳам аяманг. Иш охирига етай деганда яна шарманда бўлиб қолмайлик. Яна айтаман: мулоҳаза билан иш юритинг.

— Хотиржам бўлинг, шеф, ҳаммаси сиз айтгандай бўлади.

Шеф иш тўғрисида бошқа гапирмади. Ҳозиргина даргазаб бўлиб, сўкинган одам, мулойим меҳмонга айланган эди. Улар бошқа хонага чиқишди. Пастак столдаги ноз-неъматлар уларга мунтазир эди. Белден қадаҳларга ичимлик қўйди.

ҚОЧОҚ

Кеча Принсни қути ичидан олишди. Териси этига ёпишибди. Оғриқ ҳам бир мунча босилди. Мана, ҳозир у қуёш нури тушмайдиган нимқоронғу хонада ётибди. Кўзлари шипга тикилган. Хаёлчан, ниманидир ўйлайди. Эшик очилиб, хаёли бўлинди. Хонага кирган Назмияхонимни Принс очиқ чеҳра билан қарши олди. Назмияхоним ундан ҳол-аҳвол сўради.

— Соппа-соғман. Бутун умидим сизда, хоним. Қачон жавоб бераркинсиз, деб илҳақ бўлиб ётибман.

— Йўқ, ётауринг. То терингиз эт билан битишиб кетгунча қуёш нуридан сақланишингиз керак. (Назмияхоним Принснинг нурланиб, «оқ қон» касалига йўлиққанни яшириш учун шундай деди). Акс ҳолда...

— Ҳеч нарса бўлмайди, хоним,— деди Принс ҳаяжон билан ўрнидан туришга чоғланиб,— фақат жавоб...

Назмияхоним уни кўкрагидан итарган бўлиб, яна ётқизиб қўйди.

— Жавоб йўқ,— деди у,— қаёққа шошиласиз? Ёр висолига ошиқяпти десам, бу ёшдан ўтгансиз.

Принс жилмайди.

— Мен бу ерда ётавериб моғорлаб кетаманмикин, деб қўрқаман...

Назмияхоним кулиб юборди. Принс эса енгил тортиб яна қўшиб қўйди:— Ундан кейин зарур ишим бор, хоним, жуда зарур.

— Билсак бўладими?

— Мен тадқиқотимни тезроқ тугаллашим керак. Группамиз мени йўқотиб қўйиб, ҳайрон бўлиб юргандир.

— Бу томондан хотиржам бўлаверинг. Асабларингиз жойидами?

Гапнинг тўсатдан бошқа ёққа бурилиши Принсни шубҳа чоҳига ташлади.

— Ҳа, нима эди?— деди дудмаллик билан.

— Сиз билан бир киши гаплашмоқчи.

Принснинг шубҳаси чинга айланди. Энди тошбақа сингари бошини косаси ичига яшириб ҳимояга ўтишдан ўзга чораси йўқлигини билди. Ҳимояга ўтганда ҳам ақл нидосига қулоқ бериб иш қилиш лозим. Уни йўқлаган одам анойи бўлмаса керак, ҳар ҳолда. Шу бир неча дақиқа ичида у ҳимоя ниқобини яна ҳам қалинлаштириши, пухталлаши зарур. Токи у бир чўқишда дарз кетмасин. Принс тарқоқ фикрларини бир жойга жамлади. Аввалги қувноқ чеҳрасига ташвиш соясини солмоқчи бўлган булутни ҳайдашга тиришиб, жилмайди.

— Терговчими?

— Шундай десак ҳам бўлади.

— Ўзим ҳам кутган эдим. Майли, кирсинлар.

Терговчи ёш йигит экан. Принс «оббо, қарироқ бўлганда гўрга эди. Бу ёшлар жуда инжиқ бўлишади. Гап уқдириш қийин», деб хавотирланди. Аммо сир бой бермай, уни очик чеҳра билан қарши олди.

— Агар сизга малол келмаса, айрим нарсаларни сўрамоқчи эдим.

— Сўрайсизми, тергов қиласизми?

Принс қўпол ҳазил қилганини шу ондаёқ тушунди. У қўлидаги бахт чиннисини тушириб юборгандай бўлди, лекин, ерга етмаёқ уни ушлаб олди: гапни йўримига тўғрилаб юборди:— Майли, сўранг. Қўлимиздан келганича жавоб қилайлик. Шубҳани шубҳалигида бўғиб ўлдирган маъжул. Нима дедингиз? Агар илонни болалигида ўлдирмасангиз катта бўлганида чақади, ўлдиради. Шубҳа ҳам шундай...

Терговчи бундай файласуфона гапларни ёқтирмасмиди ё ортиқча эзмаликни севмасмиди, ҳар ҳолда Принснинг гапларига эътибор бермай мақсадга ўта қолди:

— Агар малол келмаса бўлган воқеани айтиб берсангиз.

— Бажонидил. Бунинг ҳеч яширадиган ери йўқ. Мен «Қуёш нурларини ўрганувчи Америка илмий-экспедицион группаси»нинг ходимиман. Ўзингиз биласиз, қуёш нури инсон хизматига ўтгандан бери яна ҳам даҳшатлироқ бўлиб қолди. Унинг нақадар даҳшатли кучга эга эканлигини мана, ўзим синаб кўрдим. Озгина эҳтиётсизлик билан асбобларни ёндириб юбордим. Мен нур тўпловчи асбоблар билан ишлардим. Асбобларни сақлаб қоламан деб, ўзим ҳам ўт ичида қолиб кетдим. Ўтни ўчирмоқчи бўлиб ерга думаладим, бўлмади. Дарёга югурдим... Соҳилга чиқиб ҳушимдан кетибман. Бўлган гап шу.

— Бундан бир йилча аввал ҳам шундай ҳодиса рўй берганмиди?

— Унисидан беҳабарман. Мен бу группага яқинда ишга ўтдим.

— Ўтни ўчиришга ҳамкасбларингиз ёрдам беришмадими?

— Улар узоқда эди.

— Группанинг аниқ жойини айтиб беролмайсизми?

— Эски жойини айтиб беришим мумкин. Лекин улар

бугун қаерда, буни билмайман. Чунки бизнинг ишимиз— кўчманчилик. Бугун Афғонистонда бўлсак, эртага Ҳиндистонда, индинга... (Принс келишиб олинган паролга мувофиқ, тайин жойни айтиши мумкин эди. Лекин у яна Белденнинг қўлига тушишни хоҳламади.)

— Яхши..

Терговчи, гапни калта қилинг, дегандай қаламини дафтарчага уриб-уриб қўйди. Принснинг жавоблари уни қониқтирмаган эди. Буни Принс сизди.

— Мистер, мен сиздан ҳақиқатга яқин бўлган гапларни кутгандим.

— Мен эса сизга, муҳтарам афандим, ҳақиқатнинг ўзини айтдим.

Принс «чакки қилибманми» деган маънода терговчига қараб олди.

— Мистер Принс, бу ерда яхши ухляяпсизми, безовта бўлмаяпсизми?

— Ҳар ҳолда бу ер ўз уйим эмас. Ўзингиз ҳам тушунасиз.

— Туш ҳам кўриб турибсизми?

«Айтувдим-а, ёшлар эзароқ бўлади. Ўзини кўрсатгиси келади. Мана, бу нухани қаранг. Гапни айлантириб нима қилади? Туш кўрдим нима-ю, кўрмадим нима? Ҳай, майли. Ҳозир тақдирим унинг қўлида экан, ҳар куйга солаверади. Чидайман. У дарахт танасига тирмашяпти. Мен эса япроқдан япроққа, шохчадан шохчага ўтиб уни гаранг қиламан...» Принс кўнгилдан шуларни ўтказиб, мулойим жилмайди. Бу жилмайиш фақат ташидангина мулойим эди. Ичдан эса заҳархандалик пардасига бурканганди.

— Туш кўрмайдиган одам бўлмаса керак. Ҳатто ҳайвонлар ҳам туш кўрармиш.

Принс «ҳайвонлар» сўзини чўзиброқ, нимагадир шама қилиб айтди. Терговчи буни сезмадими ё сезса

ҳам гап маромини бурмай дедими, ҳар ҳолда тусини ўз-гартирмади.

— Бирорта кўрган тушингизни айтиб беролмай-сизми?

— Афсус, муҳтарам афандим, бундан ожизман. Тушимни эсда сақламайман. Ахир, мен, тушини бир қоллига солиб, ҳикояга айланттирадиган ёзувчи эмасман. Ўзлари ҳам...

— У ҳолда, қаршилиқ билдирмасангиз, бир нарсa кўрсатаман.

— Марҳамат, сиз менинг асабимни синаб кўрмоқчи-сиз шекилли...

Принснинг бундай учирлиқ гаплари терговчининг сабр косасини тўлдириб юборди.

— Мистер, бу томоша эмас, далил! Сиз айтишни мe-тамасангиз ҳам кўп нарсани биламиз. Ғаразли кашфиёт устида ишлаётганингиз ҳам бизга маълум.

Терговчи кейинги сўзини ишонқирамай айтди. Бироқ Принснинг лаблари бир учиб тушганини кўриб, юрагига қувонч ҳисси мўралади. Принс сал сесканган бўлса ҳам, таслим бўлишга шошилмади.

— Бўҳтон.

Йўқ, у бақирмади. Балки, бу гапни худди кичкина болага ўйнашиб ё ҳазиллашиб гаширгандай айтди.

— Айтинг-чи, профессор Ҳикмат Норсултон ўғли билан қандай алоқадасиз?

— Мен уни танимайман.

— Йўғ-е, эслаб кўринг. Техрон дорилфунунининг профессори...

— Ҳа, ҳа. Уми. Мен у билан фақат бир марта — иш юзасидан суҳбатлашганман. Ахир у ҳам физик. Қуёш нурини ўрганеди.

— Шундай денг...

Терговчи нариги хонага чиқди. Дам ўтмай киноаппа-

ратни эслатувчи бир нарса кўтариб кирди. У ер-бу ерини тўғрилай туриб деди:

— Мистер, сиз йнгирма биринчи аср бўсағасида яшаётганингизни унутманг. Тушларингиз лентага ёзиб олинган. Ҳозир кўрасиз. Дўстларингиз билан учрашасиз. Уларнинг бирини биз яхши тапиймиз. У ҳам куйган. Худди шу касалхонада жон берган. Бахтга қарши ҳаётини сақлаб қолишолмаган.

Принс бақириб юборай деди. Қалбида пайдо бўлган галати тўфон томоғига қадалиб қолди.

Чироқ ўчди. Аппаратнинг ғувиллаган овози эшитилди. Деворда худди қушдай енгил юраётган Принснинг ўзи кўриди. Кейин оқ халатли Ҳикмат афанди пайдо бўлиб, нимадир деди. Принс унга бир нарса демоқчи эди, бирдан профессор Ситка Чарлига айланиб қолди.

— Чарли, тирикмисан? Дўстим, мен сени ёниб кетдинг, деб юрибман,— деди Принс қувониб. Чарли эса индамайди. Фақат маъюс бош чайқайди. Аста кета бошлайди.

— Дўстим, қаёққа, тўхта!— дейди Принс. Чарли тўхтамайди. Сал нари бориб, ёна бошлайди...

— Бас, керакмас!— Принс телба одамлардай бақириб юборди. Ўзига ярашмаган ҳолда йиғлай бошлади. Чарлининг ёниши, ўзининг ёниши ҳам ўшандаги даҳшати билан кўзларига игна бўлиб санчилган, жон томирига болтадай урилган, таранг тортилган асабларини буткул узиб ташлаган эди. У телба одамнинг аҳволига тушиб қолди. Баданига эм игнаси билан дори юборилгандан кейингина ўзига келди. Хаёлини бир ерга тўплади. Терговчи чиқиб кетганди. Принснинг қалби ҳали даҳшат чангалидан қутулмаган эди. Миясига эса бир истак қуши уя қурган эди.

— Қочиш керак. Шу бугуноқ. Кеч кириши билан қочаман!

Қачон кеч киради? Бу Принс учун муаммо эди. Балки ҳозир тундир? Балки тонгдир ёки пешиндир? Билиб бўлмайди. Хонанинг биронта ҳам деразаси йўқ. Лекин қочиш керак. Акс ҳолда иш чаппасидан кетиши мумкин.

Принс ҳамширани чақирди.

— Чанқадим, бирор нарса берсангиз...

— Нима ичасиз, коктэйлми?

— Майли, коктэйл бера қолинг.

Принс ҳамшира кўлидан коктэйлни олар экан, сўради:

— Синглим, айтинг-чи, ҳозир тунми, кунми? Кўрларга ўхшаб қолибман,— Принс шундай деб, айёрона жилмайиб қўйди. Қиз эса бемор билан гаплашиш ман қилингандай, сўзини қисқа қилди:

— Ҳозир шом. Бошқа ҳеч нарса керак эмасми?

— Йўқ, миннатдорман.

Ҳамшира чиқиб кетгач, Принс қочиш йўллари хаёлан белгилаб олди. Кетиш пайтида лентани йўқ қилиш кераклигини ҳам дилига тугиб қўйди. Лекин қоча олармикан? Сигнализация уни фош қилиб қўймасмикин?

Принс, ўз ҳисобича, тунги соат икки бўлганда аста ўрнидан турди. Машъум фожнадан сўнг биринчи марга оёққа туриши эди. Шунинг учун бўлса керак, ўзини беқувват сездн. Боши айланди. Товонлари зирқираб оғриди. Оғриққа бардош беролмай ўтириб қолди. Дам ўтмай яна турди. «Чидаш керак. Бир-икки қадам юрсам билинмай кетади». У ўзинга ўзи тасалли бериб, тишини тишига қўйганча аста юра бошлади.

Юрагини ҳовучлаб эшикни очди. Хонада ҳеч ким йўқ. Ҳамширанинг столи ҳам бўш. Принс маст одамдай пойма-пой юриб, бояги аппаратни қидира бошлади. «Лентани аппаратдан олиб қўймаган бўлишсин-да», деб ўйлари у. Лекин уни топа олмади. Принс вақтини ўтказгисн

келмай эшик томон юрди. Эшикни очиши биланоқ, орқа томондан йўғон овоз келди:

— Қайтинг, бемор!

НИМНИ ЧАҚСАМ ЭКАН?

Уясига чўп суққан одамни арилар типч қўймайди. Белден ҳам ўшандай ариларнинг аҳволига тушди-қолди: тишчини йўқотди, ташвиш ортди. Арилар ўша пайтда уя олдида ким бўлса суриштирмай чақаверади. Лекин Белден ақлли «арилардан». Агар у нишини билмасдан бегуноқ кишига санчиб олса, катта ариларга ем бўлишини яхши билади. Бахтига шеф бор экан. Мушкуллини осон қилди. Аммо гуноҳқорни кўрсатиб бериш осон. Уни қувиб юриб, чақиш қийин. Чаққанда ҳам нишни худди жон томирига санчиш керак. Белден шефга «хотиржам бўлинг» деб катта гапирганида бу ишнинг мушкулоти кўзига бугдой донидек кўрипган эди. Теҳронга қайтгач, уни дон эмас, пуфак эканини билиб фиғонига фиғон қўшилди. Ишга киришаман деганда пуфак шишиб борди. Шунинг учун нишини ишга солмай гуноҳқорлар атрофида гўнғиллаб бир қўрқитмоқчи, уларни ўзи хоҳлаган йўлга буриб юбормоқчи бўлди.

Теҳронга қайтган куниёқ, яна ўша эски гап қўзғолди. Лекин у олимларнинг гапларига эътибор бермади. Ҳикмат афанди атрофида «уча» бошлади.

— Жаноб профессор,— деди у креслога ястанганича,— мен сизни шунчаликка борарсиз, деб ўйламаган эдим. Сиз олимсиз. Лекин бизга қарам одамсиз. Олган пулларингизга яраша хизмат қилиш кераклигини унутиб қўйяпсиз.

— Мистер!

— Сизни ўз ҳолингизга қўйган эдик,— Белден Ҳикмат афандига қулоқ солмади.— Ишингизга аралашмай

келдик. Ишонччи оқлай олмадингиз. На ўз ишнингизни эплаясиз, на қўл остингиздаги одамларни.

— Мистер Белден, мен истардимки...

Белден кичкина болага эртақ айтаётган кишидай хотиржам эди. Ҳикмат афандининг гапи яна бўлинди.

— Профессор, сиз истаган нарсангизни қилишингиз мумкин. Лекин бизнинг истагимиз билан ҳисоблашишга мажбурсиз. Мен истардимки, шу бугундан бошлаб...

— Нима қилишимиз керак?— Уларнинг гапларини жимгина тинглаб ўтирган Абовиян суҳбатга аралашди. Афтидан, у Белденнинг катталиқ қилишидан аччиқланган, шунинг учун бўлса керак, ўрнидан туриб кетганди. Белден унга қаради. Қошларини чимирди. Қули бўлмаса ҳам сигарани қоқди. Ўрнидан турди. У Абовиянга «ҳали сен томонга ҳам учиб ўтаман» дегандай қараш қилди-ю, индамади.

— Шу соатдан бошлаб,— деди Ҳикмат афандига қатъий,— ишга киришасиз. Икки ойдан сўнг биз Россиядан маълумот олишимиз керак. Лекин айтиб қўяй...

— Йўқ, аввал мен айтай,— деди Гриффитс. Кейин Белденнинг олдига келиб, қўлларини белига қўйганича давом этди. Шахсан мен бу лаънати кўрималиндан ишланган кафанни киймайман.

— Бас қилинг, Дэвид! Агар бошингиз оғирлик қилаётган бўлса...

— Мен бошимни ҳимоя қила оламан.

— Шундайми?

— Шундай.

— Яхши. Сиз киймасангиз бошқа одам кияди. Одам қидириб узоққа бормаймиз. Шу ердан топамиз.

— Қим экан у, билсак бўладими?

— Ҳа, албатта, билишингиз мумкин. У томонга сиз борасиз, жаноби Абовиян.

— Мен?

— Нега ажабланасиз? Ё кўрқиб кетдингизми? Қўрқманг. Руслар олижаноб бўлишади. Ўз одамларини ёндириб юборишмайди.

— Нима дедингиз? Ўз одамини?

Белденнинг сариқ юзига ғанимини тор-мор этган одам кулгуси югурди. Кўзларини сузганича сигарасини мароқ билан тортиб қўйди. У ўқи нишонга теккан мергандай ўз гапидан мамнун эди. Хонадагилар эса бу илмоқли гапга тушунолмаб ҳайрон эдилар. Улар бир Абовиянга, бир Белденга савол назари билан қарардилар. Абовиян кутилмаган бу гапдан изтиробга тушди. Чунки Белден унинг асаб томирини мўлжалга олган эди, урдасидан чиқди.

— Сиз тухмат қиляпсиз!

— Агар гапим тухмат бўлса, у томонга борасиз. Бизга содиқ эканлигингизни исбот қиласиз.

— Хўп, розиман. Мен виждонимнинг сотилмаслигини исбот қилиш учун ҳам ўтаман. Аммо нима иш қилишимни шу ерда айтасиз. Лекин олдиндан айтиб қўяй, жиноятга мойил иш бўлса, қўл урмайман.

— Сиз мен билан тортишманг, Абовиян. Бу яхшиликка олиб бормайди.

— Айтмасангиз мен ҳеч қаёққа бормайман.

— Яхши, лекин яна ўйлаб кўринг.

— Охирги сўзим — шу.

— Эшитяпсизми, профессор, одамларингиз жуда кўрс бўлиб кетишибди.

— Мистер Белден, Абовиян ҳақ гапни айтяпти. Аввало уни ноҳақ айбляяпсиз, уялинг. Ундан кейин талабни бажармасангиз кўрималинни эълон қиламиз.

— Сиз шартни бузаяпсиз!

— Мистер Белден, шартимиз эскириб қолди. Шароит ўзгарди. Олтмишинчи йиллардаги гаплар ҳозир меъдага тўғри келмайди.

— Профессор, огоҳлантириб қўяй: бу ишларингизнинг охири баҳай бўлмайди.

— Қўрқитмай қўя қолинг. Менинг шартим кетиб партим қолди. Бугун одам қаторидаман, эртага борманми, йўқманми... Булар эса сизсиз ҳам кун кечириша олади.

— Хўп яхши. Мақсадимизни айтдим, ҳам деяйлик. Ундан бирор фойда тегадими?

— Аввал айтинг-чи, кейин шунга қараб иш қиламиз. Нафи тегиб қолар.

Белден иложсиз аҳволга тушиб қолди. Улар кўпчилик. Мақсадлари ҳам бир. Якка ўзи уларга бас келолмайди. Бирини чақса, иккинчиси шапатиси орасига олиб мажақлаб ташлайди. Айтай деса, шеф ямламай ютади. Айтмай деса...

Белден яна калаванинг учини йўқотиб, гаранг бўлиб чиқиб кетди. Вашингтон билан боғланиб, шефга бор гапни айтди. Шеф «тезлик билан Абовиянни йўқотинг. Кейинчалик бошқаларини ҳам эҳтиётлик билан гумдон қилинг. Калифорнияга боринг. Энг ишончли одамларни олиб келиб, ишга киришинг», деб кўрсатма берди.

Худди шу пайтда Ҳикмат афандининг телефони жиринглади. Ундан хизматчининг ҳовлиқиб айтган гаплари эшитилди:

— Радиони қўйинг, муҳим ахборот беришяпти...

Радио қўйилди. Диктор баланд овозда дона-дона қилиб гапирарди:

— Техрондан гапирамиз. Ҳамма эшитсин! Ҳамма эшитсин! Бугун Венада маҳаллий вақт билан соат ўн икки-ю, қирқ беш минутда қуролсизланиш ҳақидаги битим имзоланди. Ер юзидаги барча давлатларнинг раҳбарлари битимга имзо чекишди. Сайёрамизда тинчлик умрбод қарор топди. Уруш хавфи йўқолди. Бугун тушдан кейин битим қатнашчилари...

Ҳикмат афанди кетишга чоғланиб турган Абовиян,

Мэйсон ва Гриффитсга қаради. Уларнинг чеҳрасини қувонч шабадаси силаб ўтганди. Ҳаммаларини аллақандай ҳис чулғаб олди. Бу ҳис узоқ орзиқиб кутган нарсаси рўёбга чиққан кишининг ҳиссига ўхшарди.

УҒИР ЛАНГАН ОДАМ

Абовиян йўқолибди? Тонг кўз уқалаётган бир пайтда ана шу хунук хабар Ҳикмат афандининг эшигини қоқди. Ҳикмат афанди бир зум нест бўлиб қолди. Кейин бутун миршабхона, касалхоналарни суриштириб чиқди: Абовиян ҳеч қаерда йўқ.

— Қизиқ,— ҳайрон бўлди у,— кечқурун ўз хонасига кириб ётган одам эрталаб бирдан гойиб бўлса. Бундан на хотинининг, на болаларининг хабари бор. Уйда бирорёта из ҳам йўқ...

Кечга бориб Гриффитс гап топиб келди: Белден Калифорнияга бориб келганмиш. Эҳтиётдаги одамларни олиб қайтибди. Ҳикмат афанди бунга унчалик эътибор бермади. У шу топда Абовияннинг ташвиши билан яшарди.

— Қизиқ, жуда қизиқ,— деди у ҳасрат қилувчи кишининг овози билан,— қаёққа кетади? Бу чўнтакка сизгадиган буюм бўлмаса, бутун бошли одам-а! Бирор ёққа борса айтиб кетарди. Йўқ, у ҳеч қаёққа бормаган, олиб кетишган.

— Ҳа, мен ҳам шу фикрда эдим. Утган ҳафта Белден билан бўлган можароларни бир эсланг.

— Сиз буни Белденнинг иши деб ўйлайсизми?

— Белденнинг қўлидан келмайди. Лекин уюштириши мумкин.

— Ҳеч ишонгим йўқ. Наҳот, мистер Белден шундай қабиҳликка борса? Шунча йил бирга ишлаб билмаган эканман.

— Иш шуни тақозо қилади-да. Биласизми, бундай фикрга келишимга асос бор. Бугун бир танишимни учратиб қолдим. Калифорнияда тайёргарлик кўраётганимда у билан дўстлашиб қолганман. У ташкилотимизнинг энг ишончли одами эди. Хўжайинларга ёқмаган одамни осонлик билан, сездирмай йўқ қилишни ундан бўлак киши эплай олмасди. Шу бугун Техронда пайдо бўлиб қолибди. Уни қаҳвахонада кўриб ҳайрон бўлдим. «Кечқурун бир оз ишлаган эдик, уйқу қочиб, бош оғрияпти», — деб қаҳва ичиб ўтирибди. У Белден билан бирга келганмиш.

Ҳикмат афанди бир оз ўйга чўмди.

— Уни меҳмонга чақирсангиз келадими?

— Қетиб қолмаса, келади.

— Бўлмаса, нима қилишимизни келишиб олайлик.

Сиз...

* * *

Гриффитс дўстини яна қаҳвахонадан топди. Бир оз отамлашишди. Гриффитс дўсти учун виски буюрди.

— Менга қара, Изен, Техронда кўп бўласанми?— деди у виски тўлатилган қадаҳни дўстига узатиб. Кейин жавоб кутмаёқ яна сўради: — Бизникига келсанг, бир отамлашардик.

— О, бу ерда уйинг ҳам борми?

— Ўзимники эмас, бир таниш профессорникида турман. Бояқишнинг ҳеч кими йўқ. Ҳатто, илмий ишимга халал бермасин, деб уйланмаган. Бу ерларда ёзилиб гаплашадиган одамнинг бўлмагандан кейин сиқилиб кетаркансан киши. Борадиган бўлсанг, таниш жононлар бор, уларни ҳам чақираман. Эсингдами, Америка ресторанида...

Улфатлар Америкада ялло қилиб юришган кунларини эслашди. Кейин шу кеча Гриффитснинг уйида базми-

жамшид қуришга аҳдлашиб, ўринларидан туришди. Дэвид уни профессорниқига бошлади. Ичкари киришди. Турли ичимликлар, мевалар билан безалган стол тайёрлаб қўйилган эди. Гриффитс телефонда аллақандай қизларни уйга таклиф қилди. Трубкани қўйди-да, қўлларини бир-бирига ишқаб:

— Ҳамма иш жойида, дўстим. Қани ол. Парилар келгунча бир қизишиб олайлик,— деди.

Вискининг устидан ичилган «рус ароғи» ўз кучини кўрсата бошлади. Изен келиши керак бўлган жононларни ҳам унутиб жаврашга тушиб кетди.

Қўшни хонадан уларни кузатиб турган Ҳикмат афанди ёнида турган Мэйсонга эшикни кўзи билан имлаб кўрсатди. Мэйсон патнисга виски тўлатилган узунчоқ шиша қўйди-да, лапанглаганича ичкари кирди. Бу Гриффитсга «бошлайвер» деган ишора эди. Бусиз ҳам Гриффитс секин-аста мудаога кўчаётганди.

— Изен, биласанми, мақтаняпсан-ку, лекин сенинг ишинг менга ҳеч ёқмайди. Нуқул одам ўлдирасан.

— Ёлғон, одам ўлдирмайман.

— Унда бу ерда нима қилиб юрибсан?

— Ўғирлагани...

— Нимани?

— Нимани бўларди, одамларни-да. Менинг ишим фақат ўғирлаш. Кеча биттасини тўғриладим. Яна бор эмиш.

— Изен кимни ўғирладинг?

— Билмайман, сотқин экан шекилли...

— Исмини биласанми?

Изен Гриффитсга тикилиб қолди. Қўлида чайқалиб турган қадаҳни стол устига «тақ» этиб қўйди.

— Нега мени сўроққа тутиб қолдинг?

— Биласанми, Изен. Менинг бир дўстим тўсатдан ғойиб бўлиб қолди. Шунини сен...

— Нима қилибди, сенинг дўстингми, бошқасиникими,

буюришгандан кейин бажаравераман-да! Агар сен керак бўлсанг ўзингни ҳам...

— Қандай қилиб ўғирлайсан? Изинг ҳам қолмайди-я!

— Бу сир. Тангрининг ўзи сўроқ қилса ҳам айтмайман.

— Изен, сен менинг дўстимсан-а?

— О, албатта, ке ўпиб қўяй.

— Тўхта, аввал айт: ўғирлаган одаминг олим эмасми?

— Шундай деб қулоғимга чалинганди.

— У қаерда?

— Ҳей, менга қара, базми-жамшид деганинг шу савол-жавобми, бунақанги гапларни йиғиштир. Вискидан куй. Ҳа, айтмоқчи, жононларинг қани?

— Улар шу ерда.

— Нимани кутиб туришибди, киришмайдимми?

— Йўқ, олдин айтасан.

— Гриф, ҳаддингдан ошма!

— Изен, бир дўстлик қилгин.

— Қўлимдан келмайдиган ишни сўрама.

— Ундай бўлса ўзингдан кўр.

Гриффитс шундай деб, ўзи ўтирган кресло четидаги тугмани босди. Шу пайт орқа тарафдаги девор йиғилди. Изен ўтирган кресло эса тезлик билан нариги хонага ўтди. Девор яна аввалги ҳолига келди. Бу шундай тез содир бўлдики, Изен ҳатто нима бўлганига аввал тушунмай қолди. Кейин ўзини қоп-қоронғи хонада кўриб воқеани англади. Кайфи тарқади. Урнидан турмоқчи эди, нимадир вишиллади. Кейин оёғига тегди. Изеннинг этлари жимирлаб кетди. Оёқларини кўтариб олди. Лекин бояги юмшоқ нарса вишиллашини қўймай сёғига ўралиб чиқиб келарди. Бу — илон эди! Изен уни яхши кўролмаса ҳам каттагина эканини сизди. Илон Изеннинг тиззасига, кейин қорнига, кўкрагига ўрмалаб чиқди. Бошини у ён, бу ёнга қимирлатиб яна юқориоқ кўтарила бошлади.

Мана, у Изен билан юзма-юз түрибди. Изен кўрққанидан ҳеч нима қилолмай қолди. Оёқлари, қўллари титради, тили айланмади. Жуда бўшашиб кетди. Уни шу ҳолатда кўрган кишига «Изен шундай, шундай ишлар билан шуғулланган» десангиз, сира ишонмас эди. Илоннинг совуқ, нам тиллари унинг иягига, кейин томоғига тегиб кетганда беихтиёр инграб юборди. Илон Изенни чакмади. Лекин тиззасида кулча бўлиб олди.

Изенни ўз чодирига чулғаб олган ваҳм тумани тарқаб, титроғи қолди. Умид қуёши гангиб қолган карахт миясини ишга солди. Бироқ у иложсиз эди. Тиззасидаги илон ҳамон унга тинчлик бермасди. Хона қоронғу. Шу шароитда илон билан олишиб бўладими? Бу эси паст Гриффитс нима қилипти ўзи. Изен илонни чўчитиб юбормаслик учун қалтироқ овозда аста гапира бошлади:

— Гриф, бу нима қилганинг, эсингни еб қўйдингми?

Хонанинг аллақаеридандир Гриффитснинг овози келди (овоз радиоданми, ёки хона ичидан келдими, буни Изен пайқай олмади).

— Изен, дўстим, ўзингни қийнама. Айт, ўғирлаган одамнинг қаерда?

— ...

— Айтмасанг ўзингга жабр. Ҳозир илоннинг қорни тўқ. Сал ўтмай қорни очади. Ўзинг биласан, одамнинг қони ширин бўлади.

Изен тиззасидаги илонга қаради. У аста бош кўтаргандай бўлди. Унинг юраги увишиб кетди.

— Гриф, сен уни нима қиласан?— деди базўр.

— У менинг дўстим, яхши одам. Изен, вақтинг оз қолди. Қара-чи, илон қимирламаяптими?

Ҳақиқатан ҳам илон қимирлади. Изен жон ҳолатда:

— У Белленникида!— деб юборди.

— Янги уйдаами?

— Ҳа.

Шу пайт хонада чироқ ёнди. Изеннинг тиззасида юмшоқ пластмассадан ишланган илон ётарди...

дУТдАРИШ

Белден уларни очиқ чехра билан қарши олди. Ҳеч ким сўрамаса ҳам, марказга бориб келганини айтди. Унинг шу топдаги юриш-туруши қўноқда ўтирган товуқ атрофида гирди-капалак бўлаётган тулкини эслатарди.

— Юқоридагилар шоширишяпти, ҳурматли профессор. Мен сиз талаб қилган нарсага жавоб беришим мумкин. Бунга билиб келдим.

— Хўш?

— Айтишга-ку, айтаман. Лекин, эсда тутинг, бу — сир!

Белден «қулоғи бор, эшитади», деб девордан ҳам ҳадиксирайдиган кишилар тонфасидан эди. Бу сафар ҳам эҳтиёт чорасини эсдан чикармади: ўтирганларга бир-бир қараб чиқди. Дераза пардасини туширди. Ҳатто, эшикни очиб нариги хонага ҳам қараб қўйди. Кейин қадаҳдаги ичимликдан бир қултум ютиб, гап бошлади:

— Руслар «Менг» сайёрасида ҳаёт борлигини аниқлаб, Марс оркали у ерга чикишни мўлжаллашаётганини биласиз. Кўлимиздаги маълумотларга қараганда улар янги ракета яратиш устида ишлашяпти. Биз қандай бўлмасин, ўша янги ракетага тегишли ҳужжатларни қўлга киритишимиз, уни қуришга вақтинча ҳалақит беришимиз керак.

— Нима учун?

— Ватап учун! Ҳар бир одам ўз Ватанини, унинг равиқини ўйлаши, шунга хизмат қилиши керак. Дастлабки текширишлар сайёрада жуда кўп бойлик бор, деган хулосани берапти. Уни биринчи бўлиб забт этиш — Америкага ҳам шон-шухрат, куч, ҳам бойлик келтиради...

Хўш, профессор, мана мен талабларингизни бажардим. Энди ишга киришасизми?

— Ҳа, фақат битта шартим бор.

— Яна шартми?— Белден истеҳзо билан жилмайди,— қани, эшитайлик-чи...

— Абовиян қаерда?

— Абовиян? Уни мен қаердан билай, уйдадир.

— Мистер Белден, мен сизни бунчалик қабиҳликка борарсиз, деб ўйламагандим. У сизга шунча йил хизмат қилса-ю...

Белден елкасини қисди.

— Профессор,— деди у ажабланиб,— нималар деяпсиз, ҳеч тушунолмаёйман. Абовиянга нима бўлди?

— Мистер Белден, сизга гўллик ярашмас экан. Сиз Абовиянни ўғирлатиб, уйингизга яширибсиз. Уни бўшатиинг.

— Ёлгон, ким айтди бу гапни!

— Изен.

— Изен? Бўлмаган гап!

Ҳикмат афанди Гриффитсга қаради. Бу қарашнинг маъносини тушунган Гриффитс чўнтагидан кафтдек магнитофонни олди. Унинг жажжи мурватини буради. Хона жимиб, Изеннинг илондан қўрқиб, ваҳима аралаш айтган сўзлари эшитилди.

— Ёлгон!— деди Белден яна бўш келмай,— гапиришидан мастга ўхшайди.

— Мистер Белден, охири марта сўраймиз.

— Йўқ!

— Гриффитс. бошланг.

Гриффитс ўрнидан туриб эшик томон юрди. Белден шошилиб тугмани босди. Эшик олдидаги девор ёпилди. Гриффитс қайтди.

— Очинг.

— Ҳаққингиз йўқ, бу менинг уйим...

Гриффитс Белденни ёқасидан бўғиб олди.

— Оч!

Белден бир қўли билан тугмани беркитиб турар, бир қўли билан унинг чангалидан қутилишга уринарди. Лекин Гриффитснинг забардаст қўлига бу қариянинг заиф қўллари бас келолмасди. Мэйсон Белденнинг қўлини тугмадан олиб, деворни очди. Белден худди жон томири шу тугмага улангандай яна унга ёпишди. У ғазаби қайнаган Гриффитс бир мушт туширгандан кейингина сал тинчиди.

Ҳикмат афанди билан Мэйсон қўшни хонага кириб кетишди. Дам ўтмай Абовиянни олиб чиқишди. Гриффитс типирчилаётган Белденни қўйиб юборди. Белден ўзига тикилиб турган кўзларга қарай олмас, ёқасини тутган бўлар, алланималар деб гўлдирарди.

— Юринг, Гриф, кетдик,— деди Ҳикмат афанди. Остонада Белденга ўгирилиб қаради.

— Ҳа, мистер, энди бизга умид қилманг. Хайр!

Белден «пушаймон бўласиз» деганича қолаверди.

СЎНГГИ ЙЎЛ

Қафасга янгигина қамалган қушча фақат озод бўлишни истайди. Кучсиз бўлишига қарамай қафас панжаралари орасига суқулиб, энди чиқай деганда, яна қафасга солиб, панжараларни яна ҳам мустақкамроқ қилиб қўйилса, бечора қушча озмунча фиғон чекармикин? О, нимасини айтасиз, унинг тили йўқ, бўлгандами, унинг зору-аламидан қафас хўжайинининг кўнгил уйидаги харсанг тош қўрғошиндай эриб кетар эди.

Принс ҳам шу аҳволга тушди. Бироқ, у нолаи фиғон чекмади. Аксинча, ўзини «қафаснинг бўш ерига тасодифан келиб қолган», қочиш нияти йўқдай қилиб кўрсатди.

Принс тулки овловчи эмас эди. Лекин у ҳар қандай овчига бу борада савод бера оларди. «Русиш икс» мактабида уни шундай тарбиялаган эдилар.

Дарвоқе «Русиш икс»... Принс ҳозир ана шу ташкилотни ўйлаб ётибди. «Русиш икс»... Русларнинг сирларини билиб оловчи махфий ташкилот...

Хаёл Принсни ташкилотдаги дўстлари томон етаклади. У ерда бирпас айлантирди-ю, уни темир қанотлари устига ўтқазиб Чикагога учди. Тўғри дўмбоқ қўлчасини силкитаётган ўғилчаси олдиға қўнди...

Принс бор овози билан «дод» деб юборай деди. Юрагини кимдир омбур билан бураётгандай бўлди. Томоғига бир нима тиқилиб, хира бўлиб туриб олди.

Ҳар куни аҳвол шу. Ўзининг ғами етмагандай, терговчи йигит келиб, ҳали уни, ҳали буни сўраб яна хуноб қилади. Орадан Принс номларини унутган, ҳар дақиқаси билан унинг қалбини тирнаган кунлар ўтди. Принсни диққат билан кузатишарди. Шу аҳволда қочиш мумкин эмас. Шунинг учун Принс Назмияхонимдан ташқарига чиқаришни илтимос қилди.

— Йўқ,— деди у,— офтобда юрсангиз яна оғриб қоласиз. Қуёш нурлари...

— Миссис, янглишмасам, қуёшнинг зарарли нурлари атмосфера қатлампидан ўтолмайди, шундай эмасми?

— Ҳа, лекин терингиз эт билан яхши битишмаган, ташқарига чиқаролмайман.

Принс чуқур «уф» тортиб қўйди.

— Ҳеч бўлмаса, деразали хонага чиқаринг.

— Хўп, майли, ўйлаб кўрамыз.

Принсни бошқа хонага чиқармадилар. Балки ўша хонанинг деворини йиғдилар.

Дераза... Бу Принс учун нажот йўли эди. Лекин бошқаларни содда фахлмаслик керак. Бир марта қочишга уринган кишига бекордан-бекорга деразани очиб бермай-

дилар. Уларни лақиллатиш осон эмас. Бунн Принс яхши билади. Орадан кунлар ўтаверди. Принс сичқон пойлаган мушукдек, тоқат билан пайт пойлади. Узини ниҳоятда чарчаб бораётган, касали оғирлашаётган қилиб кўрсатди. Кўп юрмайдиган бўлди. Инграб ётишни одат қилди. Бугун келган терговчига «жавоб берарли ҳолим йўқ, бир оз дам олай» деб, яна ётиб олди. Кейин аста ўрнидан турди. Деразани очди. (Сигнализация панд бермади. Принс шу кунлар ичи барча ишни пухталаб олган эди). Бир сакраб боққа тушди. Шипиллаб юриб кетди. Боғ четига чиққанда, юраги шодликдан жўшиб кетди: панжара орқасида қоп-қора «Шпиггет» турар эди. У панжарани эҳтиёт бўлиб ушлади. Кейин чаққонлик билан ошиб тушиб, ўзини машина ичига урди. Уни юргизиб юборди. Чуқур тин олди. Ана шу тин олишида кўп кунлар мобайнида юрагининг тубида қуйқум янглиғ тўпланиб қолган ғам-ғубор кўтарилиб кетгандай бўлди: анча енгил тортди. Тортмачадан маршрут қоғозчасини олиб, турган ерини аниқлади. Кейин юрадиган йўллариини белгилади. Соатига неча чақирим йўл босиш кераклигини ҳам кўрсатди. Ўзи эса суянчиқни пастлатиб ёнбошлади. Лабларида шодлик кулгичлари ўйнади. У ширин хаёл оғушидаги одамдек мамнун пичирлади.

— Тамом. Ҳаммасига нуқта қўяман. Уйга қайтиб, бўлак одамлар сингари тинчгина яшай. Бирорта паспорт топарман. Мен улардан умрбод қутилдим. Худога шукур...

Қуёш ҳеч эринмай унинг машинасини таъқиб қилар эди. Машина қизигандан қизиб кетди. Принснинг боши айланди. Очиққанига чидаётган эди-ю, лекин иссиққа бардош беролмади. Манзилимга тезроқ ета қолай, деб тезликни оширди.

Шу вақт машина қаттиқ силкиниб кетди...

ЙУЛДАГИ МУРДА

Белденнинг «пушаймон бўласиз» деган гапини эшитишса ҳам эътибор беришмади. Улар тўғри Ҳикмат афандиникига боришди. Гриффитс кела солиб, Изен қамалиб ўтирган хонанинг деворини йиғди. Изеннинг газиби тарқалмаган, аксинча, алангаланган, «илон»ни майда-майда қилиб юборган эди. У бир нима деб гўлдиради-да, эшик томон юрди. Гриффитс уни тўхтатмоқчи бўлди. Мэйсон томоқ қириб, елкасини қисди-да, бошини аста чайқаб қўйди. Бу унинг «фойдаси йўқ» дегани эди. Гриффитс буни тушуниб индамади.

Ҳаммалари бирга ўтириб овқатланишди. Улар муваффақиятдан хурсанд эдилар. Лекин олдинда яна бир девалаб ташланган ташвиш ётарди. Улар аламдан тўлғанаётган илоннинг думини босиб олдилар. Энди илон уларга ташланади. Ошкора ташлана олмайди. Яширин заҳарлайди. Заҳарлаганда ҳам ўлдирадиган қилади. Шундай бўлиши аниқ. Буни ҳаммалари яхши тушунишар эди. Шунинг учун ҳам Ҳикмат афанди Абовиян билан Гриффитсга Белденнинг қўли етмайдиган бирор жойда яшириниб туриш кераклигини айтди. Чунки илон — Белден ташланса, биринчи бўлиб уларни чақади. Ҳикмат афандига тегмай туради. Ҳали ҳам ундан умид қилади. Мэйсон умуман беҳатар. Ёшликдан қолган бир одати — жанжалдан ўзини четга олиши бу гал ҳам унга тинч ҳаёт ваъда қиларди.

Ҳикмат афандининг маслаҳати ҳаммага маъқул бўлди. Улар Шохрехтга, Ҳикмат афандининг қадрдон бир дўстиникига борадиган бўлишди....

Тун қора чодирини Техрон устига ёйиши билан улар йўлга чиқишди.

Ракета-машина елдай учиб борарди. Ҳикмат афанди, Абовиян, Мэйсон тонгга қадар мизгиб олишди. Гриф-

фитс асбобларни кўздан кечириб ухламади. Шарқ томон аста ёриша бошлади. Табиат отаси зўрлаб уйғотган боладай мудраб кўз очди: тонг отди. Ҳикмат афанди уйғониб, оғзини очмай эснади. Гриффитс унга қаради:

— Уйқу келмаяптими?

— Бизга шу ҳам етади. Қаригандан кейин одам кам уйқу бўларкан. Умримнинг қолган қисмида ғафлатда ётмай, кўпроқ ёруғ дунёни кўриб қолаи, деркансан шекилли.

Гриффитс кулимсиради.

— Шундай бўлса ҳам яна бир оз мизгиб олинг, Чарчагансиз...

У ҳали сўзини тугатмаган ҳам эдики, машина силкиниб кетди. Ташқаридан «ғийқ» деган овоз келди. Абовиян билан Мэйсон чўчиб уйғонишди.

— Нима гап?— дейишди бараварига.

— Авария! Олдинда икки машина уришиб кетибди.— Гриффитс шундай деб шошилганча ташқарига чиқди. Бошқалар ҳам унга эргашишди. Машинанинг бирида беш йигит бўшаган шишалар устига мук тушиб ётарди. Мэйсон билан Абовиян уларни машинадан чиқариша бошлашди. Гриффитс тумшуғи ичига кириб кетган қора машинанинг эшигини очди. Очди-ю, аввал тикилиб қолди. Кейин рулга кўксини бериб ётган одамнинг бошини кўтариб, ҳайратдан донг қотди. Машинада пешанаси ёрилган Принс ўтирарди. У кўзларига ишонмади, яна қаради. Йўқ, Принс.

— Профессор!

Ҳамма ранги оқарган Гриффитсга қаради. Гриф гапирай дерди-ю, лекин тили гапга келмасди. У Ҳикмат афандига бир нима демоқчи бўлди:

— Принс...

— Нима, Принс?!

Мэйсон билан Абовиян ҳам ишларини ташлаб, Грифф-

фитснинг ёнига келишди. Ҳикмат афанди Принсга тиккиди. Қўл томирини ушлаб кўрди. Сўнг маънос бош кўтарди. Уларнинг кўз олдида (уларнинг назарида аллақачон ўлиб кетган) Принс худди тирикдай, уйқудаги кишидай ўтирарди. Тақдир ҳам гоҳида кўп галамислик қилади-да. Гўё у Принсни дарё бўйида жонини олган-у, мурдасини машинага солиб дўстлари олдига олиб келиб ташлаган... Ҳеч нарсага тушуниб бўлмайди.

ТАЪҶИБ

Белденнинг фиғони ошди. Нима қилишга ақли етмай қолди. «Ҳаммасига Изен айбдор», деб нуқул уни сўкар эди. Изен қўнган меҳмонхонага телефон қилиб тополмагач, шундай жаҳли чиқдики... Яна бирор дақиқа уйда ўтирса «тарс» ёрилиб кетадигандай бўларди. У энди кийиниб, ташқарига чиқмоқчи эди, эшик тепасидаги радиодан хизматчи аёлнинг:

— Сэр, сизни мистер Изен сўраяптилар,— деган овози келди.

— Қирсин,— деди Белден; кейин «ҳа, аблаҳ, қараб тур!» деб гижиниб қўйди.

Изен хонага дарғазаб бир аҳволда кириб келди. Унинг ранги оқаринқираган, бармоқлари билинар-билинемас титрар эди. Изен такаллуф кутмаёқ креслога ўтирди. Биллур шишадаги ичимликдан қуйиб симирди. Билаги билан оғзини артиб, Белденга қаради:

— Қелишдими?

— Мен сиздан буни кутмаган эдим, Изен!

— Аблаҳлар, қани энди қўлимга тушишса...

— Нима, мажбур қилишдими?

Изен бош силкиди. Бир гапириб, бир сўқиниб ҳаммасини айтиб берди. Белден уни то алами босилгунча койиди. Кейин сал ҳовуридан тушди.

— Улар қаёққа кетишди?

— Мен чиқиб келавергандим.

— Қизиқ, улар уйдамикин? Қани, билайлик-чи. Агар ўша ерда бўлишса, шу бугуноқ... — у муштумини қисди.

— Ҳа, кечиктириш мумкин эмас.

Белден Ҳикмат афандининг уйига телефон қилди. Трубкани хизматчи кўтарди.

— Салом, бизга профессор керак эдилар.

— Сиз кимсиз?

— Белден.

— Ие, сиз Шохрехтга бормадингизми?

— Нима дедингиз, тушунмадим.

— Яқингинада «Шохрехтга борамиз» деб бирга чиққан эдингиз шекилли. Мен овозингизни эшитгандай бўлдим.

Белден, ҳамма нарса равшан, дегандай Изенга қараб трубкани жойига қўйди.

— Қочишибди,— деди ижирғаниб.— Кейин яна трубкани кўтарди.

— Алло, аэропортми? Кечирасиз. Шохрехтга навбатдаги рейс соат нечада бўлади?

— Икки соатдан сўнг.

— Бизга олтита билет ажратиб қўйсангиз.

— Узр, жаноб, бугунга билет йўқ.

— Бўлмаса эртага.

— Ҳозир қатнов кўп бўлгани учун тўрт-беш кун аввал буюртма оляпмиз. Сизга ҳам фақат беш кундан кейин...

Белден ғазаб билан трубкани қўйди. Бир оз ўйлангач, яна кўтарди:

— Алло, элчихонами? Менга мистер Уайт керак.

— Мистер Уайт эшитяпти.

— Хело, мистер! Бу мен — Белденман.

— Ҳа... Белден, камнамо бўлиб кетдингиз. Ҳўш хизмат?

— Шохрехтга учмоқчи эдик. Зарур иш бор. Самолётга билет тополмаяпмиз.

— Қачон қараса, шошиб юрасиз-а! Тинчликми ўзи?

— Тинчлик.

— Бир ўзингиз учмоқчимисиз?

— Йўқ. Олти кишимиз.

— Яхши, самолётимиз олиб бориб қўяди. Ярим соатлардан кейин учишингиз мумкин. Мен айтиб қўяман.

— Миннатдорман.— Белден трубкини қўяр-қўймас Изенга юзланди:

— Йигитларни топинг, Шохрехтга учамиз.

ҚАЛБДАГИ ЯРА

Ярим кечада Ҳикмат афанди телефоннинг қаттиқ жиринглашидан уйғониб кетди. У бир керишиб олди-да, трубкини кўтарди.

— Лаббай.

— Профессор, сизмисиз, салом. Мен Грифман.

— Бай-бай-бай. Мунча бақирасиз, секинроқ, ҳовлиқмай гапиринг. Ҳеч нимага тушунмадим. Нима дедингиз?

— Гриффитсман...

Ҳикмат афанди сергакланди. Қўзларидан уйқу қочди.

— Гриффитс? Нима гап, тинчликми?

— Абовиянни ўлдириб кетишибди.

— Нима? Қаерда? Ким?

— Кимлигини билолмадик. Миршаб текширяпти. Ҳаммомда ваннага чўкиб ўлибди. Дастлабки маълумотга кўра, чўмилаётганда унга тўлқин юбориб, беҳуш қилишган. Кейин чўккан. Мен эргалаб Техронда бўламан. Мурдани олиб бораман...

Ҳикмат афанди Гриффитснинг бошқа гапларини

эшитмади. Трубкини ушлаганича беҳол одамдай ўтириб қолди. Бирдан ён-атрофи зимистонга айлангандай, қулоғи остида алланиманинг шовқини эшитилгандай бўлди. Кўнгли бузилиб кетди. Қарилги учунми, ўпкаси тўлиб, пиқиллаб йиглаб юборди. Шу тун у мижжа қоқмади.

Эртасига оқшомда Абовиянни қабрга қўйишди. Ҳикмат афанди дўстининг оқариб кетган мурдасини кўриб, даҳшатга тушди. Кўнглига ҳеч нима сиғмай қолди. Бирор соатлар чамаси худди телба одамлардай ҳеч нарсага парво ҳам қилмади. Абовиянни қабрга қўйиш пайтида кўпчилик Ҳикмат афандининг кўзи ёшланганини сезди. Лекин қалбининг фарёд чекаётганини ҳеч ким пайқамади. Пайқай ҳам олмасди.

Кейинги беш кун Ҳикмат афандини ит азобига солиб қийнади. Принснинг ўлими унинг қалбини яра қилган эди. Ҳали бу яра битмай туриб яна бир ўлим унга туз сепди: тунлари ухлай олмади. Кўзини юмди дегунча хаёлида Абовиян гавдаланади. У гоҳ мурда бўлиб, гоҳ кулиб гаплашаётган, гоҳо эса ўйчан ҳолда кўринади. Мана бугун ҳам шу такрорланди. Ҳикмат афанди бошини ушлаганича ўрнидан туриб кетди. Қаҳва симирди. Уни, бир томондан дўстининг хотираси азоблаётган бўлса, яна бир томондан, ҳаяжон домғ қийнапти. У эрта билан Тошкентга — Умум Ер физик олимларининг анжуманига учиши керак. (Яхши ҳамки буни Белден билмайди). У ерда кўрималин ҳақида катта нутқ сўзлайди. Ҳамма нарса тахт. Лекин кўнгли нотинч. У икки марта сигара тутатди. Яна қаҳва ичди. Кейин ётди. Худди тикон уюмининг устида ётгандай анчагача ухлай олмади. Беш кунлик уйқусизлик уни бари бир енгди. Кўзига уйқу келганини сезмай қолди.

АНЖУМАН

Қўл ушлаб сезмаган, кўз кўриб билмаган нарсани юрак сезади дейишади. Шундаймикин? Бўлса бордир.

Ота юртига бораётганини сезибми, Ҳикмат афандининг юраги талпинади. Ҳикмат афанди бу ерларга келишни бир вақтлар орзу қилган, алдов тузоғи уни бу фикридан қайтарган эди. Мана, бир неча дақиқадан сўнг у авлод-аждоди яшаган, отасининг ёшлиги ўтган мўътабар ерга қадам қўяди.

Унинг тақдири худди шу ерда ҳал бўлади. Кўрималин унга шараф келтиради, ёйинки шарманда қилади.

Самолёт пастга шўнғиди. Дарахтларга бурканган шаҳар уни ўз бағрига чорлаётган эди...

Енгил шабада эсяпти. Ҳикмат афанди ўзини бошқача ҳис этади. Одамларга қарайди. Кимдир шошиб юриб боряпти. Кимдир дам олиб дарахт соясида ўтирибди. Кимдир дўсти билан суҳбатлашяпти.

Эртасига Ҳикмат афанди сўраб-суриштириб «эски шаҳар» томонга борди. У отаси айтиб берган ингичка, чанг кўчаларни, бобосидан қолган уйни топиб зиёрат қилмоқчи эди. Бўлмади. Эски шаҳарда баланд, нақшбанд иморатлар, ўзи юрар йўлкалар, гулзорлар, балиқчалар ўйнаб юрган шаффоф сувли ҳовузлардан бўлак ҳеч нимани учратмади.

Шаҳарга оқшом қўнар-қўнмас меҳмонхонага қайтди. Чунки эртага кенгаш очилади. Тайёргарлик кўриш керак.

Кенгашнинг учинчи йиғилишида Ҳикмат афанди маъруза қилди. Кўрималиннинг кашф этилиши катта баҳсни бошлаб юборди. Тўғриси, Ҳикмат афанди ихтиросининг бунчалик юқори баҳоланишини кутмаган эди. Айниқса, тортишув бўлишини ўйламаган, умид ҳам қилмаган эди. Мунозарага чиққан бир олимнинг «кўрималин тараққи-

ётга хизмат қила олмайди. Уни жиноят мақсадидагина ишлатиш мумкин. Шунинг учун уни бутунлай йўқотиш керак» деган гапидан кейин кенгаш аҳли икки гуруҳга бўлинди. Баъзилар ўша кишини ёқлади. Қолганлар эса кўрималинни муҳим бир кашфиёт сифатида ҳимоя қилди. Бир ҳафтага мўлжалланган кенгаш иккинчи ҳафтада ҳам давом этди.

Баҳс грузиялик олим Шио Покучаванинг нутқидан кейин якунлангандай бўлди.

— Дарҳақиқат, кўрималин бундан ўн йил бурун инсониятга маълум бўлганда, кўп фойда берган бўларди. Ҳайвонот дунёсини ўрганиш, сув остини текшириш, табиатни тадқиқ қилишда инсонга кўмакчи бўларди. Лекин бу ишлар зўр қийинчиликлар билан бўлса-да, охирига етказилар деб қолди. Бироқ, бу «кўрималин керак эмас» деган гап эмас. Кўрималин ҳали фан учун, инсон учун ақл бовар қилмайдиган ишларни бажариши мумкин.

— Қандай қилиб?

— Бизнинг «Менг» сайёрасига қиладиган сафаримиз ҳаммага маълум. Аммо шу кунларда сафарга чиқа олмаймиз. Чунки кейинги маълумотлар сайёрада ерлик инсон учун зарарли бўлган космик нурлар борлигини кўрсатяпти. У ерга чиққан одам кўп яшолмайди. Кўзлаган мақсадга эришолмай қурбон бўлиши мумкин. Маълумки, кўрималин ўзига нур ютади. Ана шундай кийим кийган одамни биз «Менг» сайёрасига юборишимиз мумкин. Бироқ, ҳозирги кўрималин бунга ярамайди. Чунки у нурни ўзига шимибгина қолмай, ўз-ўзидан ёниб ҳам кетади. Нур ютувчи моддалар таркибида албатта «Z¹⁰» моддаси бўлади. Унга маълум бир нур келиб урилганда ўз-ўзидан реакцияга киришиб ёна бошлайди. Бу реакция кўрималиндаги бошқа моддаларга ҳам ўтади.

Залда ғовур-ғувур бошланди. Ҳикмат афанди ҳам ҳайрон бўлиб қолди. Бу киши кўрималиннинг ёнишини

қаердан билади? Афтидан, кенгаш қатнашчилари ҳам шу хусусда ўйланиб қолишганди. Раислик қилувчи буни сезди шекилли, Покучавага «аниқроқ гапиринг» дегандай қараб қўйди. У чойдан ҳўплаб, сўзида давом этди.

— Биз кўрималин кашф этилаётганини билардик. Ҳатто, ундан жосуслик мақсадида фойдаланишлари ҳам бизга сир эмас эди. Шунинг учун биз бунинг олдини олиш чораларини кўрдик. Аксилкўрималинни ихтиро қилдик. Аксилкўрималин нурдан иборат. У кўрималиндаги алоҳида «Z¹⁰»га таъсир этиб, реакция ҳосил қилади. Бу нур «Менг» сайёрасидаги нурга ўхшаб кетади. Биз уни филтрлаб, инсонга зарар етказмайдиган қилдик. Чегара районларига ана шундай нур таратувчи асбоблар ўрнатилди. Биз ўйлаганимиздек бўлиб чиқди. Бир қанча чегара районларимиздан кўринмас бўлиб ўтишга ҳаракат қилишди. Қийимлари ёниб кетиб, орқага қочдилар...

Залда жонланиш сезилди. Буни ҳеч ким кутмаган эди. Ҳикмат афанди эса уятданми ёки виждон азобиданми, бошини эгиб олди. Гўё ҳамма унга қараб бош чайқаётгандай, сўкаётгандай туюлди. У ўзини айбдор деб ҳис қилди. Бошида турли фикрлар айланар, нима ҳақида ўйлаётганини ўзи ҳам билмасди. У бошини ушлаганича ўтириб қолди. Нотиқнинг қолган сўзлари қулоғига кирмади. Қанча ўтирганини билмайди. Олимнинг нутқи тугаганини ҳам сезмади. Раислик қилувчи: «Муҳтарам профессор, ўзингиз қандай фикрдасиз?» деб мурожаат қилганини эшитмади. Иккинчи марта мурожаат қилинганда ёнидаги киши уни аста туртиб қўйди. Ҳикмат афанди раисдан узра сўради. Раис сўзини қайтарди:

— Академик Шио Покучава «Кўрималин — 2»ни яратиш керак, деб таклиф қиляптилар. Бу — инсонни «Менг» сайёрасига олиб чиқувчи бирдан-бир восита, деяптилар. Сизнинг фикрингиз қандай?

Шу пайтда Ҳикмат афандининг сўзлайдиган ҳоли йўқ эди. Шунинг учун:

— Менингча, тўғри. Бироқ, бу ҳақда ҳозир аниқроқ бир нарса дейишим қийин. Рухсат берсангиз мен бир оз ўйласам,— деб жойига ўтирди.

Ҳикмат афанди шу куни ўзини ниҳоятда чарчаган ҳис қилди. Меҳмонхонага келиб, ечинмасдан ўтирди. Анча-гача қимирламади. Кейин ичишга бирор нарса сўраб, галстугини бўшатиб, чуқур нафас олиб қўйди. Бу ҳам унинг руҳини енгиллаштирмади. Баттар бўғилаётганга ўхшади. Кўйлагини ечиб елкасига энди халат ташлаган ҳам эдикн, эшик тақиллади.

— Кириг,— деди Ҳикмат афанди босиқ овозда.

Хонага Шио Покучава билан қорачадан келган бир йигит кириб келди. Ҳикмат афанди буни кутмагандимн ёки кайфиятининг бузилганлиги сабаб бўлдимн, ҳар ҳолда уларни совуққина қарши олди. Ундан ташқари Ҳикмат афанди шу дақиқаларни ёлғиз ўтказишни истарди. Лекин начора, меҳмонни кутиб олиш, уни иззат қилиш мезбоннинг бурчи. Асрлар давомида боболардан мерос бўлиб келаётган шарқ одатини Ҳикмат афанди буза олармиди? У меҳмонларни ўтиришга таклиф этди. Бу орада меҳмонхона хизматчиси Ҳикмат афанди буюрган ичимликни олиб кирди. Профессор яна олиб киришни илтимос қилди.

Покучава ҳам, унинг шериги ҳам форс тилини яхши билишар экан. Шунинг учун суҳбат форс тилида бўлди. Бироқ, у аввалига унча қовушмади. Гап кўрималинга кўчди-ю, суҳбатга сал жон киргандай бўлди. Покучава кенгашда айтган фикрларини Ҳикмат афандига тушунтирди. Тушунтирдигина эмас, «кўрималин-2»ни яратиш мумкинлигини исбот ҳам қилиб берди.

— Ўзингиз қила қолмайсизми?— сўради Ҳикмат афанди унинг сўзларини эшитиб.

— Биласизми, мен биргаликда ишласак тузукроқ бўлармикин, деб ўйлагандим. Ҳар ҳолда кўрималинни сиз яратгансиз. Кўп нарсани биласиз.

Ҳикмат афанди индамади. Тўғриси, у ҳамкорлик қилишни истамасди. Чунки у яратган нарсанинг унчалик муваффақият қозона олмаганига кўп жиҳатдан шу киши айбдор экан. Чунки аксилкўрималиннинг ихтирочиси шу одам-да!

— Айтинг-чи, ҳурматли жаноб, сиз бизнинг кўрималин устида ишлаётганимизни қаёқдан билдингиз?

— Бундан етти йил муқаддам Москвадаги анжуманда эронлик бир олим қатнашган эди. Янглишмасам, исми Абовиян бўлса керак.

— Янглишмадингиз,— деди Ҳикмат афанди совуққина қилиб.

— Сиз уни танийсизми?

— У менинг ассистентим эди.

— Бир кун суҳбат пайтида у киши шу ҳақда гапириб қолган эди.

— Нима деган эди?

— Аниқ бир гап айтмаганди. Фақат «биз, кўрималин устида ишляпмиз» деб гапни қисқа қилган эди. Мен ўшанда хабарлашиб турайлик дегандим. Лекин у киши жим бўлиб кетдилар. Ҳозир Техрондамилар?

— Йўқ, ўлдирди.

— Нима? Ўлдирди? Ким ўлдирди?

— Кўрималиндан жосуслик учун фойдаланмоқчи бўлганлар.

Дўстининг ўлими ёдига тушиб Ҳикмат афандининг кайфияти яна бузилди. Суҳбатга иштиёқи қолмади. Урдан туриб дераза олдига борди. Профессорнинг ҳолатини меҳмонлар тушунишдими, кетишга чоғланишди.

— Таклифимга нима дейсиз?— сўради Покучава хайрлаша туриб.

— Ҳали ишлашга қувватим етади. Ўзим бошлаган ишни ўзим ниҳоясига етказаман. Мен йўл қўйган хатоимни тузатишим керак. Яхши ният билдирганингиз учун сиздан миннатдорман.

— Ўзингиз биласиз. Ердამим керак бўлиб қолса бажонидил кўмаклашаман. Хайр, профессор.

Эртаси куни кенгашда Ҳикмат афанди қисқагина нутқ сўзлади. «Кўрималин—2»ни кашф этиш ҳақидаги Покучаванинг фикрини қувватлаб, уни кашф этишни ўз зиммасига олди...

ХОТИМА

Ҳикмат афанди Тошкентдан қайтган куни уни Гриффитс билан Мэйсон йўқлаб келди. Ярим кечагача суҳбатлашиб ўтиришди. Ҳикмат афанди уларга кенгашдаги гапларни, «Кўрималин—2» ҳақидаги таклифни айтиб берди. Суҳбат ҳали-бери тугамайдиган эди. Мэйсон соатига қараб олиб:

— Бугунга шу ҳам етар. Профессор дам олсинлар. Ҳадемай тонг отади,— деди.

Ҳикмат афанди уларни кузатди. Лекин уйқуси келмади. Кичкина лабораториясига кириб кўрималин тайёрланаётган моддаларни, формулаларни кўра бошлади. Шу пайт орқа тарафда аллақандай шарпа сезилди. Ўгирилиб қаради: жавон олдида Изен турарди.

— Сизга нима керак? Бемаҳалда менинг уйимда нима қилиб юрибсиз?

Изен индамади. Қўлларини қовуштириб, тиржайди. Унинг бу қилиғи Ҳикмат афандини ранжитди.

— Менга халақит беряпсиз,— деди.

Изен унга яқинлашди.

— Чиқиб кет, демоқчимисиз?

— Ҳа!

— Чиқиб кетмасам-чи?

— Унда сизни миршаблар қўлига топширишга мажбур бўламан.

Изен профессорни мазах қилгандай кулди.

— Мени миршабга берармиш. Хо-хо-хо! Бас! Профессор, ўзингизни босиб олинг. Сиз билан ҳозир мистер Белден гаплашади.

— Мен у билан сўзлашишни истамайман.

— Бунинг биз учун аҳамияти йўқ, Марҳамат, мистер.

Изен шундай деб девордаги тугмани босди. Хонага Белден билан яна уч киши кириб келди.

— Салом, профессор.

— Бу нима қилганингиз?

— Шунга мажбур бўлдик, хафа бўлмайсиз.

— Хўш, мендан нима истайсиз?

— Сиз шартни буздингиз. Шунинг учун ташкилот сизни ўлимга ҳукм қилди. Биламан, сиз ўлимни истамайсиз. Агар бир шартимизни бажарсангиз сизни қутқариб қоламан.

— Хўш...

— Қенгашдаги маърузангиз билан танишиб чиқдим. Унда кўрималиннинг асосий формуласини айтмабсиз. Ана шу нарсагина сизга ҳаёт ваъда қиляпти. Биз ёпиғлиқ қозон ёпиғлиғича қолишини истардик. Сиз гўёки «Кўрималин—2»ни кашф қилмайсиз. Кўрималин ҳақидаги барча маълумотларни эса йўқотасиз. Гапимга тушунгандирсиз? Бу ишларни матбуот учунгина қиласиз. Аслида «Кўрималин—2»ни биз учун яратиб берасиз. Ана шунда биз сизга ҳаёт инъом қиламиз. Шерикларингиз ҳам омон қолади.

— Яхши, мен ўйлаб кўраман.

— Ўйлаш учун узоқ вақт беролмаймиз.

— Ахир...

— Ҳа ёки йўқ!

— ...

— Биз кутяпмиз.

Ҳикмат афанди Белденга тик қаради. Унинг айёрона боқиб турган кўзидан кўзини олмай қатъий:— Йўқ!— деди.

— Шундайми? Ундай бўлса васиятномангизни ёза-веринг.

— Сиз кейин пушаймон бўласиз.

— Ғамхўрлигингиз учун ташаккур. «Кўрималин—2»-ни сизсиз ҳам яратамиз. Изен, бошланг.

Ҳикмат афанди шашт билан орқасига ўгирилди-ю, қўлига илинган шишани Изенга улоқтирди. Изен юзини ушлаб қолди. Дам ўтмай додлаб юборди. Шишадаги кислота эди. Ҳикмат афанди яна шиша улоқтирмоқчи эди, бўлмади. Белден билан кирган кишилар унга ёпишиб, қўлини қайириб олишди. Белден эса кислотанинг кучини кесувчи дори билан Изеннинг юзини ювиб ташлади-да, машинага ўтқазиб, касалхонага жўнатиб юборди. Лекин вақт ўтган, Изеннинг кўзлари оқиб тушган эди...

Белден уйга қайтиб кирди-да, Ҳикмат афандини ушлаб ўтирганларга қараб бақирди:

— Нимага бақрайяпсизлар? Сизга ўргатиш керакми, бошланг!

Улар милтиққа ўхшаган асбобни профессорнинг юрагига тўғрилаб, тепкини босишди. Асбобни шу аснода бир неча дақиқа ушлаб туришди. Ундан чиққан нур аста-секин Ҳикмат афандини ҳолсизлантира бошлади. Нафаси сиқилди. Ранги оқарди. Уни энди ҳеч нима ўлимдан сақлаб қололмасди. У ҳаётининг сўнгги дақиқасида уч кишини эслади: Бу— онаси, отаси ва устози эди. Ҳаётдан кўз юмиш олдида мистер Стэнлининг «бу ерларда ниятингга етмай ўлиб кетасан» деган гаплари бир жаранглади. Ҳикмат афанди «уммм...» деган заиф товуш

чиқарди. Уни қўйиб юборишди. Профессор «шилқ» этиб йиқилди...

Белден машинани Ҳикмат афандининг уйидан икки чақиримча нарида тўхтатиб, ўша тарафга қараб турди. Қаттиқ портлаш шу ерга ҳам эшитилди. Ерқин шуъла Белденнинг разил башарасини ёритиб ўтди. У мамнун эди. Шунинг учун ҳам хотиржамлик билан машинага ўтириб, уни ҳайдаб кетди.

...Гриффитс икки марта чап берди: уни ўлдира олишмади. Кейин Белден Мэйсонни кўз остига олди. Бу режаси ҳам амалга ошмагач, икковини баравар йўқ қилиш учун пайт пойлади. Қишнинг изғиринли тунида Белден ўз одамлари билан Мэйсоннинг уйига бостириб кирди. Гриффитс ҳам шу ерда эди. Лекин Белден уйни миршаблар ўраб олганидан беҳабар эди...

МУНДАРИЖА

Ҳожиакбар Шайхов

Ҳикоялар

7-сэр	5
Тасодифий кўниш	13
Тошдаги излар	23
Майдон паноҳида	26
Марс, Фобос, Деймос ва Инсон	33
Ғаройиб тушлар	51
Келгиндилар	59

Тоҳир Ҳобилов

Ҳикмат афандининг ўлими (Қисса)

Еттинчининг ўлими	85
Яшашим керак	91
Тўқнашув	93
Умид чироғи	98
Тузоқ	101
Қотилга оқ фотиҳа	110
Қочоқ	113
Кимни чақсам экан	120

Уғирланган одам	124
Қутқариш	129
Сўнгги йўл	131
Йўлдаги мурда	134
Таъқиб	136
Қалбдаги яра	138
Анжуман	140
Хотима	145

Ш 18

Шайхов Х. ва Хабилов Т.

«7-СЭР». Илмий фантастик ҳикоялар ва қисса. Т., «Ёш гвардия», 1972.
152 бет. Расм.

1. Соавт.

Шайхов Х. и Хабилов Т. «7-СЭР».

Ўз2

7-3-3

На узбекском языке

**Хаджианбар Шайхов,
Тахир Хабилов**

7-С Э Р

Научно-фантастические рассказы
и повесть

Издательство „Ёш гвардия“ — Ташкент — 1972

Редактор **А. Ш о м и р з а е в**
Рисом **Г. Ж и р н о в**
Расмлар редактори **К. Н а з а р о в**
Техн. редактор **Л. Ш и ш и к и н а**
Корректор **Д. О б и д о в а**

Босмахонага берилди 16/II-1972 й. Босишга рухсат
этилди 28/V-1972 й. Формати 70×108¹/₃₂. Босма
листи 4,75. Шартли босма листи 6,65. Нашр
листи 6,05. Тиражи 30000. Баҳоси 31 т.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети „Ёш гвардия“
нашриёти. Тошкент, „Навоний“ кўчаси, 30.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриёти
босмахонаси, Тошкент, „Правда Востока“
кўчаси, 26. Заказ № 231. Қоғоз № 1. Р—09415